

ACTA
UNIVERSITATIS
CAROLINAE 1969

**HISTORIA
UNIVERSITATIS CAROLINAE
PRAGENSIS
PŘÍSPĚVKY
K DĚJINÁM UNIVERSITY KARLOVY**

TOMUS X • FASC. 1

OBSAH

7	Josef Tříška: Příspěvky k středověké literární universitě. III
49	František Kutnar: Studentstvo v politickém životě doby Bachova absolutismu
95	Jana Mandlerová: K boji za zřízení 2. české university v Brně 1882—1918 Acta Facultatis artium Universitatis Vindobonensis 1385—1416. Nach der Originalhandschrift hrsgb. von Paul Uiblein, Publ. d. Instituts f. Österreichische Geschichtsforschung, VI. Reihe, 2. Abt., Graz-Wien-Köln 1968. 606 str. (Fr. Šmahel)
117	
119	M. A. Lemasne-Desjobert: La Faculté de Droit de Paris aux XVIIe et XVIIIe siècles. Editions Cujas, Paris 1966, 162 pp (J. Klabouch)
121	Humanismus a renesance na Slovensku v 15.—16. století

INHALT

7	Josef Tříška: De auctoribus et operibus universitatis Pragensis medii aevi capitula. III
49	František Kutnar: Das Studentum im politischen Leben des Bachschen Absolutismus
95	Jana Mandlerová: Zu dem Kampf um die Gründung einer zweiten tschechischen Universität in Brünn in den Jahren 1882—1918

**PŘÍSPĚVKY K STŘEDOVĚKÉ LITERÁRNÍ UNIVERSITĚ
DE AUCTORIBUS ET OPERIBUS
UNIVERSITATIS PRAGENSIS MEDII Aevi CAPITULA**

JOSEF TŘÍŠKA

111.

PRAGENSES MAGISTRI, PRAEDICATOIRES, NOTARII

K šedesátinám prof. E. Kamínkové

1.

Středověká universita měla vrchol v teologii, k níž se soustředovali jak teologové světští, tak řádoví. Úsilí o teologické výklady a o česká vzdělání náboženských látek bylo plynulé. S universitou těsně souviselo klášterní písemnictví, v němž čile působili zvláště dominikáni; neznámý dominikán z Karlova podnětu zpracoval Pasionál a Život Krista Pána. V teologicky fundovaném ovzduší generálního studia Karlovy doby vznikla 1. redakce české bible. Dílem pražských kazatelů a mistrů je i 2. redakce; podobně 3. redakce se pokládá za dílo pražských mistrů.

Na aktivitu university silně působilo pražské kazatelství, zvláště v universitních kaplích Betlémské a Božího těla. V této souvislosti P. Spunar neprávem tvrdil, že mé poukazy na kazatelskou činnost řádových kazatelů s universitou nesouvisí. Nesprávná a předčasná je také Spunarova výtky, že neuvádím Vydrovu Literaturu kazatelskou, když jsem ji přece porůznu citoval. V doplňcích k Janu Protivovi necituje Spunar z BUWr *sermo in die Parasceves* (TřPř 2, č. 7).

Vývojová linie rétorů a notářů jde od Jindřicha z Isernie, kdy se již pěstovalo obecné vzdělání, shrnuté v triviu (TřLč 27; to Spunar nesprávně doplňuje: trivium se začalo pěstovat v Čechách *teprve* v době J. z I., o čemž není u mne řeč). Karel IV. a Klement VI. stáli u vzestupu latinskočeského universalismu. Od Klementa pochází *Collacio, quam fecimus in approbacionem Karoli in regem Romanorum electi die lune VI. mensis Novembris a. d. 1346 pontificatus nostri anno V^o* („Salomon sedebit super solium meum et tempore regnabit pro

me... *Sicut audivistis nuper per archiepiscopum Pragensem proponendo negocium electionis*“. Wrocław Kapit. 151, f. 138a — 148a) i schválení pražského studia (*Privilegium Pragense studii* z 21. 1. 1347 je též k Krakově Jag. 2232, f. 149ab: 15. stol. Ed.: MUP II 219—222). Neprávem váhá Spunar nad renesancí diktámin v družině Jana ze Středy. Rozvoj diktámin okruhu Jana ze Středy a Quadripartitus zanechával stopy na universitě i v době pozdější a husitské (v rekomendacích, řečech). *Dyalogus de processu Witconis ad studium* („*Quidam clericus, a finibus regni Boemie oriundus, fama celebris, artibus pedestribus preditus*“, Wrocław Kapit. 151, f. 83a—84a) je studentská parodie z husitské doby na studenta, který chce z Prahy odejít studovat do Itálie. Jsou zde ohlasy Quadripartitu, je zde jmenován i Brunellus. Ve Václavově době vrcholí rétorika u notářů Jana z Berlína a Jana z Šitboře. Pro studium vývoje je třeba zasáhnout (třebas nesoustavně) i do problémů, které se týkají dějin university až v poděbradské a následující době. Svědectvím humanistické tradice je i řecké *chere*, jež se vyskytuje u Jana z Berlína i v Beneventaci Vladislavu II.

Bibliografie ke generálním studiím: Kadlec, Řeholní studia (ref. P. Spunar, LF 91, 1968, 235—6). — TĚLĚ (ref. P. Spunar, M. Borzyszkowski a Paul De Vooght). — TĚPŘ 1. — TĚPŘ 2. — J. Tříška, Defensio laboris, HUCP 9, 1968. — Z. Tyl, Soupis pramenů staročeského slovníku a jejich zkratek, Staročeský slovník, 1968, 50—118 (celé bible 62—4, zlomky biblí 64—5, evangeliáře a zlomky evangeliářů 70—1, žaltáře a zlomky žaltářů 117—8, mamotreky 92—3, lat. a čes. deklarace pražské univ. z 10. 3. 1417 o přijímání podobojí 68). — B. Souček, Česká Apokalypsa v husitství, 1967 (ref. V. Kyas, LF 91, 1968, 450—2). — J. B. Korolec, Struktura organizačijná szkól dominikánských, Materialy i studia 9, 1968, 3—24. — M. Boháček, Statuta německého národa na boloňské universitě v rukopise Ms a 5 Nostické knihovny v Praze, StR 7, 1968, 23—67.

Pozn.: V HUCP IX—1, 1968 je třeba opravit na str. 18 č. 23: De nat. Bohemorum (místo Polonorum), na str. 99 posl. ř.: z Hradeckého rukopisu (místo Hradského).

2.

LATINSKO-NĚMECKO-ČESKÉ VZTAHY

Středověké latinské písemnictví evropské i českých zemí a jeho vztah k české literatuře patří právem k hlavním studijním tématům české medievalistiky. Také pražská universita dávala latinským textům různé podoby. Vedle sebe žily tři větve, latinská, německá a česká, jež na sebe působily a spolu se vyrovnávaly. Na cestě k studiu středověké latinské literatury českých zemí i na cestě k zjišťování lat. a něm. předloh a paralel stč. textů je třeba stále pokračovat.

Národní vztahy se objevovaly již v prvním oboru trivia, v gramatice, jejíž učebnicí byl *Donát*. Latinsko-česká gramatika Donátova se ve dvou prouzcích dochovala ve Vídni NB (Tyl, Soupis 69). Gramatikám i odborným vědám byly blízké slovníky. Lit. k slovníkům shrnuje Tyl, Soupis 107—109, ke glosám Tyl, Soupis 72—73.

Třetí v pořadí trivia byla rétorika, jejímuž praktickému výcviku ve školách sloužily bajky. V proudu bajkové tradice měl velký význam a vliv Quadripartitus, který byl zdrojem nejen pro artistické rekomendace, ale i inspirací pro Novou radu. Problematiku latinsko-českých bajkových vztahů jsem řešil i na poměru bajkového diktámina Jana z Berlína „*Iuxta suum libitum*“ a české skladbičky „*A ta panna stračička*“.

Také právníká literatura byla latinská, německá i česká. Zřejmě na právnické universitě byl vykládán *Belial* (*Summa de redemptione s. patrum, Consolatio peccatorum, Tractatus de victoria Christi*), který napsal r. 1382 italský právník Jakub Palladini (Iacobus de Teramo, Averanus, 1350—1417). Recepce *Beliala* byla u nás velmi časná. Ve vratislavském Ossolineu 1628/I, f. 54b—80b jsou *Excerpta Belial quo ad forum contencionum, sed materia, que pertinet ad theologos, non est inclusa propter prolixitatem*. Lekturu *Beliala* sebral r. 1392 Mikuláš Cacabus. Kolem r. 1400 vznikl čes. překl. *Beliala* (Praha Kapit. O 35, f. 72b, 220b (výňatky), 1700, f. 1a; KNM I F 32, f. 117a, III D 89, f. 1a, III E 44, f. 1a, III E 46, f. 180a, IV E 6, f. 1a, IV E 29, f. 154b, Tyl, Soupis 62). Některé české právníké památky a jejich paralely něm., ev. lat., uvádí Tyl, Soupis 100—101.

Mnohotvárná lékařská literatura, k níž patřily i jiné přírodovědné obory, také hojně zpracovávala různá témata v zněních lat., něm. i čes. Tyto texty se také tradovaly, vykládaly i přepracovávaly na školách, lékařské i artistické fakultě. *Regimina* (správy), *nuclei* (jádra), *medicinae* (lékařství) apod. texty byly zpracovávány v obou zněních. České lékařské spisky a pojednání, jež jsou většinou překlady nebo úpravami lat. předloh, spisuje Tyl, Soupis 88—89 pod heslem Lék. Četné byly *roslináře* (Tyl, Soupis 104—105), mezi nimi např. k herbáři Kříšťana z Prachatic. Do oboru lékárnického patřily *Lapidář*, soubor názvů kamenů s čes. výklady v kodexu Vodňanském (Tyl, Soupis 86) a *Quiricus de Augustis, Lumen apothecariorum* (Tyl, Soupis 58). Také dvě alchymie (Antonia z Florencie a Raimunda Lullia) byly přeloženy do češtiny (Tyl, Soupis 57).

Rozšířené byly různé texty o měsících se zdravotními regiminy, a to veršované i prózaické. V mnoha rukopisech se dochovaly *Versus usum describentes pro nostra vita de quolibet mense*: „*In Iano claris calidisque cibis pociaris*“ (Walther, Initia 8953 aj.). Tyto verše měly i latinsko-německou versi: „*In Iano claris calidisque cibis pociaris . . . Yn dem monde des winters alte yor*“ (ed.: Ph. Rosenthal, *Poeseos medii aevi medicae specimina nonnulla minus cognita*, Vratislaviae 1842, p. 30—32). O dvanácti měsících se zdravotnědovědou „*Ledna nebo hrudna toho měsíce*“ (Kraków Czart. 1497, p. 173—9. Praha Kapit. B 6/2, f. 319a. Praha KNM II H 4, p. 500—4, III F 25, p. 77—89. Ed.: P. Spunar, SbNM 12, 1967, 240, chatrně, bez určení lat. předlohy, bez variant) je zpracování lat. *Versus de duodecim mensibus „In Iano claris*“.

V Spunarově edici stč. textu zdravotní péče jsou četné hrubé chyby, např. normální stč. tvar *pie* nesprávně převádí dvakrát na ně. pije. Tvar *nestřěže* (*nestrzieze*) nespr. transkribuje nestřeze. *Protož jest syrup zdrav píti*, Sp. nespr.: zdravý. *Protož se jest zdrávo mýti v lázni*, Sp. nespr. mýtí. *Púštěj krev. Také jest zdrávo mýti se s kořením a pařiti se jim*, Sp. nespr.: Púštěj krev také jest zdrávo, také jest zdrávo mýti se s kořením a pařiti se jim. *v jedení a v pítí*, Sp. nespr.: vypítí. *Také slušie* (ps. *-ssie*) *skrovně jiesti*, Sp. nespr. slušně. Nesprávně potlačuje Spunar jotaci atd.

3.

ARTES PRAEDICANDI

Středověká kazatelská teorie byla mezinárodní nebo její součásti byly obecné; v kazatelských příručkách nebývají stopy českého původu. Sesterskou vědou po stránce formální byla kazatelskému umění rétorika, obsahově potřebovali kazatele různé příručky teologické, encyklopedie, znalost exemplar atd. Úvahy o kazatelství se v husitské době spojovaly s úvahami o poslání kazatele a o svobodě kázání. Teoreticky cenné bývaly prology postil (Milíč, Valdhauser, Matěj z Lehnice), kde se vykládalo o důvodech zpracování, o dispozici sbírek i o obecnějších teoriích.

Trojdílné dělení postil bývalo podle tří stavů duchovní vyspělosti, nikoli jak myslel P. Spunar, podle církevního roku. Rozdělení podle stavů dosvědčoval Johlín z Vodňan v prologu Zderazské postily: *Quam postillam secundum tres status, scilicet incipiencium, proficiencium et perfectorum, in tres partes distinxi. Prima pars dicitur adventualis, que durat usque ad quadragesimam exclusive, correspondens statui incipiencium. Secunda pars dicitur quadragesimalis, que durat usque ad pascha Domini exclusive, in qua instruuntur proficientes. Tercia pars dicitur estivalis, que durat usque ad adventum Domini tantum per dominicas et hec correspondent statui perfectorum. De quibus statibus habetur Zacharie X^o: Petite pluviam oportunam . . . Et sicut distinxi postillam in tres partes, sic quemlibet sermonem distinxi in tria membra.*

Četné artes praedicandi byly u nás používány a jsou dochovány v našich knihovnách:

„*Aperui artificialiter alias tibi modum*“ (Modi sermocinandi, PUK V D 23, f. 23—45).

„*Cum vis sermocinare, pone thema in apice*“ (Ars sercinandi, probabiliter a Bohemo vel Germano, Vyšší Brod 92, f. 187b—193b).

„*Dic breviter leniter cum pondere*“ (Tractatus de modis predicandi, Vyšší Brod 120, f. 71—75).

„*Nota: ista sunt necessaria cuilibet volenti predicare verbum dei*“ (Septem conditiones ad praedicandum requisitae, Praha Kapit. F 49/2, zad. přídeští; Praha Kapit. D 19, f. 156b).

„*Videte vosmetipsos, Marci XIII° (9). Quoniam iuxta dictum cuiusdam sapientis*“ (Summa praedicatorum, PUK X D 1, f. 119—130b (neúplně); Praha Kapit. D 19, f. 157a—200a; Kraków Jag. 2236, f. 72 a n.).

„*In omnibus construendis tria existimo*“ (Modus sermocinandi, Brno UK A 88, f. 98a—103b).

„*Fecunda gracia salvatoris debita*“ (Tractatus de forma predicandi, Brno UK A 88, f. 103b—108b).

„*Predicacio est manifesta et publica morum et fidei instructio, hominum informacioni deserviens, ex rationum semita et auctoritatum fonte proveniens. Ubi advertendum est, quod non debet habere verba scurrillia, puerilia vel multorum richmorum melodias*“ (Ars praedicandi, PUK V D 23, f. 1a—23b).

„*Predicacio est manifesta et publica instructio morum et fidei, hominum informacioni deserviens, ex rationum semita et auctoritatum fonte procedens. Predicacio dicitur manifesta, quia in manifesto proponenda*“ (De praedicatione et missione quadruplici praedicatorum, Praha Kapit. F 20, f. 23b—24b).

„*Circa thematis introduccionem nota*“ (Notae de arte praedicandi, Praha Kapit. F 19, f. 151b—166b).

„*Ad inveniendum diversas vias predicandi. Nota breviter tria tempora*“ (De arte praedicandi, Bautzen, Gersdorf. 8° 3, f. 18—22. M. Lupáčovi přiřítá obsah na přídeští, ale F. M. Bartoš, Martin Lupáč a jeho spisovatelské dílo, RefSb 7, 1939, 139, č. 24 pochybuje o autorství Lupáčově).

4.

RECOMMENDATIONES

se řadily vedle kazatelství a rétorických projevů. Rekomendace pronášeli při determinacích a inepcích promovující mistři. Postup determinací, jenž byl stejný v Praze i na německých univerzitách, nám popisují *Formae actuum in determinationibus in univ. Germanicis* (Leipzig UB 1445, f. 267a—269b):

In nomine domini Amen. In presenti actu quatuor per ordinem sum facturus: primo domino nostro baccalariando sophisma assignabo, ad quod ipse respondebit. 2° questionem proponam, quam determinabit. 3° quandam brevem collacionem pro eius recommendatione subiugam. Et 4° graciaram acciones referam.

Rekomendace byly často zapisovány pohromadě zřejmě s tím účelem, aby sloužily jako vzory. Máme mnoho anonymních pražských rekomendací, kdy nemůžeme určit jména promovaných. Zajímavější jsou pro nás rekomendace, kdy je determinant jmenován:

Recommendatio determinantis Iohannis Borntyn (de Sundys) a. 1388: „Pro brevi nostri determinantis recommendatione assumo verbum venerabilis Cathonis sic dicentis: Foro te para“ (Leipzig UB 1445, f. 325a—326a. Wroclaw BU I Q 380, f. 164b—165b).

Recommendatio determinantis Petri Veffeken de Franckenwordis a. 1390: „Pro brevissima nostri determinantis recommendatione assumpsi hoc verbum: Ille vult fieri bonus. Verbum quidem hoc scribit venerabilis Seneca“ (Leipzig UB 1445, f. 310a—311a).

Recommendatio determinantis Iohannis Goltheke, qui locum inter 23 optinuit supremum, a. 1393: „Pro aliquali recommendatione presenti nostro determinanti exhibenda assumpsi

michi illud verbum: Ipse bene docenti obedivit“ (Leipzig UB 1445, f. 314a—316b. Wrocław BU I Q 380, f. 149b—151b. Je zde citován Quadripartitus: „Ideo dicitur in Quadripartito: Semper oportet addiscere et in extremis horis fundum sapientie desiderabilius indagare“ x „Quare si non proficimus, mox deficiamus“ = Qu I 1.)

Recommendatio determinantis Iohannis (Iessconis) Käl (Kyl) Bulder a. 1398: „Sine vituperio sicut tetragonus. Honorabiles magistri mei, patres dominique venerandi. Congruum et dignum est, ut hii, qui favoribus sciencias et virtutes prosequuntur“ (Leipzig UB 1445, f. 311a—312b. Wrocław BU I Q 380, f. 146b—147b).

Recommendatio determinantis Petri de Perleborch a. 1408: „Respexi nutricem meam. Pro recommendacione presentis domini determinantis occurrebat michi illud verbum“ (Leipzig UB 1445, f. 320b—323a. Wrocław BU I Q 380, f. 155b—157a).

Recommendatio determinantis Lodewici: „Pro recommendacione presentis determinantis occurrebat verbum venerabilis Boecii primo de consolacione philosophie prosa 2^a sic dicentis: Et dextra eius libellos gestabat“ (Leipzig UB 1445, f. 318a—320b).

V rekomendacích byl také citován Quadripartitus; o tom již TřLč 69, zde uvedeme dvě další:

Recommendatio determinantis: „Ex decencia et honestate quem possumus laudare. Venerabiles patres, magistri et etc. Quamvis quilibet virtuosus et bonus sit laude preconisandus“ (Leipzig UB 1445, f. 278b—280b, f. 279b: „Incommoda, ad que voluptas deducit, Cyrillus in Quadripartito sic enumerat: Deliciis seu voluptatibus anime vigor frangitur et viciorum ardor acuitur“ x „calor humiditate suffocatur et mollita cutis hinc inde levissime penetratur. Hec ille“ = Qu IV 3).

Recommendatio determinantis: „Secundum naturam principatur et intelligenciam habet. Venerabiles magistri mei dominique venerandi. Scripturas philosophorum diligenti indagacione rimari cupientes“ (Leipzig UB 1445, f. 301a—302a, f. 301b: „gallus intelligens disparem aeris mutabilitatem cantat velut astrologus peritus“ x „Galle, galle, ubi nunc est sapientia tua! Perdidisti enim vitam tuam“ = Qu II 15).

Pražské rekomendace jsou v uvedeném lipském rukopise 1445 na f. 270a až 326b. *Duae orationes in studio Pragensi a licenciatis ad gradum doctorum iuris canonici promovendis habitae* jsou v kaliningradském rukopise UB CXIV, f. 137b—142b.

5.

EXPOSITIONES ET QUAESTIONES PHILOSOPHICAE

Studijní oblastí i bojovým polem scholastických mistrů byla filosofie. Zde uvedu konkrétněji některé další výklady a kvestie:

a) Commenta et quaestiones super Isagogen Porphyrii Pragenses

Commentum super Isagogen Porphyrii (Kraków Jag. 2104, f. 27b—40a).

Commentum super Isagogen Porphyrii (Pragense?, Kraków Jag. 2104, f. 99a—137b).

Quaestiones super Isagogen Porphyrii (Kraków Jag. 2105, f. 96a—104b).

Quaestiones super Isagogen Porphyrii (Kraków Jag. 2105, f. 108a—127a).

b) Quaestiones

Queritur, utrum omnis redditus vel census de camera vel fisco communitalis alicuius vel persone singularis, ubi nil tempore empcionis in possessionem traditur ementis preter quam litera recognicionis, communiter uti inolevit, iuri naturali sit repugnans („Cum scriptura Iob IIII° sic dicat . . . Ergo oppositas rationes vel auctoritates cum correccione s. matris ecclesie sapientumque . . . Iohannis, Pragensis ecclesie archiepiscopi et universitatis nostre cancellarii dissolvere Pragensis temptabo“ :: 1379—1396. Gdańsk Mar. F. 152, f. 144b až 151b, desideratur).

Queritur, utrum aliquis phylosophus . . . ad veram beatitudinem . . . valeat pervenire etc. („Questio de felicitate humana, determinata Prage per unum venerandorum collegiatorum facultatis arcium ibidem, Erfurt Amplon. Fol. 9, f. 86—116).

Questiones Pragenses saec. XIV. et XV. (Leipzig UB 1445, f. 327a—363b).

c) Commenta, obiectiones, repetitiones

Commentum (editum a studio Pragensi) *super Iohannis de Sacrobosco tractatum de spera*: „Naturalis philosophia dividitur primo in tres partes“. Solothurn Zentralbibl. S I 167, f. 156a :: 1388—1394. Praha UK Lobk. 522, f. 9a).

Obiecciones Biligam, reportate Prage („Terminus signat dictionem“. Leipzig UB 1375, f. 38a—45a).

Repetitiones in universitate Pragensi de a. 1393 (Greifswald Rubenow-Bibl. 19. C. II.).

Lit (souborně): TřLč 43n., 51n., 77n., 87., 165n. — TřPř 1, 9—10. — J. Kratochvíl, Filosofické proudy kolem r. 1400 a jejich ohlas na universitě pražské, *Vychovatelské listy* 16, 208—213, 259—263. — M. Markowski, *Komentarze do Isagogi Porfiriusza z Tyru zachowane w sredniowiecznych rękopisach i inkunabulach biblioteki Jagiellońskiej, Materiały i studia zakl. hist. filoz.* 9, 1968, 25—75. — F. Šmahel, „*Universalia realia sunt heresis seminaria*“. *Filosofie pražského extrémního realismu ve světle doktrínálně institucionální kritiky*, ČsČH 16, 1968, 797—818. — M. Borzyszkowski, *Studia philosophiae Christianae ATK* 5, 1969, 2, 273—278 (rec. o TřLč). — P. Spunar, LF 91, 1968, 313—8 (zbytečné doplňky k Petrovi z Dráždan: *Parvulus philosophie naturalis* doplňují v TřPř 2 č. 24, *Minor tractatulus logicus* je v PUK V H 28, f. 81a, u mne nedopatřením V M 28, Spunar nespr. V H 21; o účasti Mikuláše ze Stojčína na kvodlibetech Husově a Kladrubově se uživatel mé knihy doví na str. 82 a 84, proto Spunarova výtka, že chybějí tyto zmínky, není zcela oprávněná).

6.

THEOLOGI, PRAEDICATOIRES, ARTISTAE, NOTARII, CANCELLARII

I Iohannes Milicius (Milli-, Myly-, -zi-) de Chremsir — Jan Milíč z Kroměříže

Praedicator ad s. Aegidium Pragae: obiit 29. 6. 1374.

Abortivus

1. „*Emitte, Domine, sapienciam de sede magnitudinis tue. Rogo te, Domine, ut inhereant verba tua precordiis meis*“ (pars hiemalis).

2. „*Ecce rex tuus venit tibi mansuetus* (Mat. 21, 5). *Pro Spiritus sancti gracia impetranda*“ seu „*Mortuus est dives et sepultus est in inferno* (Luc. 16, 22). *Nunc ecclesia (sancta) in officio incipit cantare et legere libros Regum*“ (pars estivalis):: ante 1367.

Alba Iulia Batthyaneum II 63 (223). Brno, Měst. arch. SK 65 (dříve 80, pars estivalis). Gniezno 22, f. 2a (pars estivalis). Kraków Jag. 1175, f. 3a (Sermones ad clerum Prague predicati, pars estivalis). Lambach Chart. Fol. 174. München Clm 8864 (pars hiemalis), Clm 8865 (pars estivalis), Clm 19542. Olomouc Kapit. 26, f. 31a (pars estivalis), 61, f. 5a (pars estivalis). Praha Kapit. E 5/2, f. 1a (pars estivalis), E 53, f. 1a (pars estivalis). Praha KNM XIII E 15, f. 1a (Sermones Prague reportati et compositi, pars estivalis), XVI D 5 (pars estivalis). Praha UK I D 37, f. 1a, VIII B 26 (pars hiemalis), XXIII D 201 (Lobk. 254). St. Florian XI 311. Graz UB 565 (pars hiemalis sine prologo). Wien NB 1684 (sine prologo), 3660 (pars hiemalis). Wrocław BU I F 488, f. 1, I F 489 (pars hiemalis), I F 537, f. 2, I F 593, f. 14 (Sermones de sanctis, sine prologo). Deleta: Warszawa BN L F I 14, L F I I 118. Sermones singuli: Praha Kapit. E 68, f. 20b, 27a, 35a.

Gracie Dei

1. „*Alpha et omega, pricipium et finis, Deus omnipotens* (Apoc. 1, 8), *qui ab inicio sapienciam possedisti et eam dedisti hominibus, de quibus dixisti: deliciae mee esse cum filiis hominum. Ecce flecto genua mentis mee, rugiens precordiis intimis corporis et anime mee*“ (prologus). *Ecce rex tuus venit tibi* (Mat. 21, 5). *De adventu Domini locuturus, sciens eum venisse in carnem pro nostra salute et venturum ad iudicium pro nostra liberacione*“ (pars hiemalis). 2. „*Euntes in mundum univesum* (Marc. 16, 15). *Numquam irracionalibus creaturis est evangelium predicandum*“ (pars estivalis).

Budapest UB 42, f. 43a, 48, f. 118b (pars estivalis). Graz UB 595. Kraków Jag. 1460, 1621. Lambach Chart Fol. 180, f. 2a. Melk 375 (262 E 53, pars hiemalis), 489 (I 4, pars hiemalis). Merseburg Kapit. 32, f. 1a. München Clm 8136, f. 1, Clm 15122, f. 36a. Olomouc UK II 105, f. 9a (postilla de tempore), M II 207, f. 1a. Graz UB 595 (de sanctis), 596 (pars hiemalis). Praha Kapit. E 5/1, f. 1a (pars hiemalis). Praha KNM XV C 5, f. 1a (pars estivalis), XV D 7. Praha UK III D 20 (pars prima), V B 13, f. 9a (pars prima), IX A 5, f. 122a (fragm. „*Tesum queritis Nazarenum crucifixum. Surrexit, non est hic, Mar. 16, 6. Cantavimus in dominica passionis: Vexilla regis prodeunt*“), XII C 12, f. 30a (pars estivalis, def), XII D 1 (pars secunda), XIV D 5 (pars prima), XX A 10 (Admont 343):: 1372. Schlägl 98 (Cpl. 819). 133. Wien NB 14456. Wilhering 33, f. 37a. Wrocław BU I F 490, f. 1, I F 491 (extractum), I F 492 (pars secunda estivalis), I O 13, f. 18 (Determinacio...Milicii in sua postilla, que intitatur Gracia dei), R 1181, f. 209, R 1187 (deperditum), R 1188 (deperditum-, Mil. II 117. Výňatek z Gracie Dei „*Determinacio Milicii*“ pojal Matěj z Janova do Regulí, lib. III. tract. 3. Determinaciones s. doctorum pro cottidiana vel crebra communione sacramenti altaris.

Prothemata per quadragesimam (Quadragesimale)

„*Receperunt mercedem suam, Mat. 6, 2. Omnes, qui nunc in carnisprivio corrupti sunt, omnes, qui propter inanem gloriam et transitoriam quidquam operati sunt*“: ante 1372. Budapest UB 50, f. 72a. Brno UK Mn 18, f. 1a (Pustilla per quadragesimam, sine initio), R 382, f. 20b (sermo initialis). Graz UB 596. Klosterneuburg 265, f. 99. Praha Kapit. E 40, f. 1a (Postille per quadragesimam, sine initio). Praha KNM XIII E 14. Praha UK IX A 5, f. 1a (Super evangelia quadragesime), IX D 5, f. 307a („*Prothemata collecta Prague...per totam quadragesimam secundum modum curiensem*“), X A 7, Krumlov, Min. 10, f. 1a. Wrocław BU I F 311, f. 129 (sermo ultimus, de passione Domini: „*Scitis, quia Post biduum, Mat. 26, 2. Processus historie sic se habet*“), I F 692, f. 94., Herzogenburg 54, f. 1a—156a.

Sermones super „Venite post me“ (Mat. 4, 19)

1. „*De istis piscatoribus et eorum successoribus*“. Wien NB 3772, f. 225. Praha UK X E 5, f. 1a., Herzogenburg 23, f. 1a—249b.
2. „*Eccli 23, (29) dicitur: Domino Deo, antequam creantur, omnia illa sunt illi agnita*“. Uppsala C 287, f. 2b.
3. „*Evangelium hodiernum dicit, quod Christus ambulans*“. München Clm 19542.
4. „*Merito Christus vocat apostolos, antequam mirabilia facit*“. Uppsala C 264.
5. „*Quanta dignacio salvatoris nostri Iesu Christi*“. München Clm 19542.

Granum pustille

„*Ecce rex tuus venit tibi, Mat. 21, 5. Adventus salvatoris ab antiquo fuit prenunciatus*“. Olomouc Kapit. 74, f. 1a.

Sermones

„*Appropinquavit redemptio vestra, Luc. 21, 28. Carissimi, pariens Spiritus sanctus, qui est doctor totius ecclesie*“. Avignon 606, f. 8a.

Sermones de sanctis

„*Rabbi, ubi habitas, Ioh. 1, 38, de s. Andrea. Duo discipuli postquam audierunt a Iohanne Baptista Christum digito ostendentem et dicentem: Ecce agnus dei... Rabbi, quod dicitur interpretatum magister*“. Praha KNM XV C 4, f. 1a. München Clm 8136.

Postilla de sanctis

Berlin — Dahlem lat. theol. fol. 523, f. 1, 532, f. 13.

Sermones de sanctis

Wien NB 3754, f. 1a. Wien Scot. 276, f. 41a.

Quadragesimale

„*Ecce, ascendimus Ierosolymam, Mat. 20, 7. In Matth. habetur: Traditur principibus sacerdotum*“. Vorau 106.

Quadragesimalia

München Clm 3097, f. 20. Kraków Czart. 3421, f. 1a (init. deest).

Postilla Mylicii super evangelia de sanctis (init. deest) „*in corde subdito peccatis*“. Warszawa BN Baw. 1011, f. 2a—143b.

Sermones synodales

„*Sacerdotes contempserunt, Ezech. 22, 26. Sicut omnipotens deus (dominus) pro salute generis humani misit*“.

Kraków Jag. 1175, f. 362a. Leipzig UB 181, f. 136a. München Clm 15177, f. 15, Clm 15574, f. 152, Olm 16424, f. 205, Olm 26701, Clm 26827. Olomouc UK M II 19, f. 14a. Praha Kapit. E 40, f. 116a, E 68, f. 30a, E 76, f. 69b, N 14, f. 54a, N 40, f. 71b. Praha KNM XIV C 6, f. 158b. Praha UK I D 9, f. 85b, I E 20, f. 181b, IV C 15, f. 98b, VIII E 25, f. 50a, VIII G 34, f. 8a, X D 5, f. 132b, X D 10, f. 120a, XX B 6, f. 30a, XXIII D 201, f. 392b. St. Florian 333, f. 141. Wien NB 4288, f. 13a. Wrocław BU I F 313, f. 283a, I F 482, f. 299, I F 488, f. 268, I F 489, f. 205, I F 537, f. 292b. Ed.: H. v. d. Hardt, Historia litteraria reformationis III, 1717, 3—8 (Sermo I. de corrupto ecclesiae, statu seculo XV. ex mseto Lipsiensi).

„*Grex perditus, Ier. 50, 6. Quia secundum Gregorium Nazanzenum in Apologia sua*“. Kraków Jag. 1175, f. 364b. München Clm 8864, Clm 26701. Olomouc Kapit. 233, f. 160a. Olomouc UK M II 19, f. 17b. Praha Kapit. E 68, f. 49a, E 76, f. 65a, N 14, f. 55b, N 40, f. 75a. Praha KNM XIV C 6. Praha UK I D 9, f. 82a, I D 37, f. 287a, I E 20, f. 185a.

VIII E 25, f. 53b.: circa 1373, X D 5, f. 136a, XXIII D 201, f. 397b. Wrocław BU I F 482, I F 488, I F 489, I F 537, f. 296.

„Audite reges et intelligite, Sap. 6, 2. Cum me video in medio magnatorum stantem“.: 15. 6. 1371.

Gdańsk Mar. F 58, f. 10a, Mar. F 232, f. 154b. Praha Kapit. E 40, f. 111a, E 76, f. 17a, f. 77a (bis), N 14, f. 58a, N 40, f. 79b. Praha KNM XIV C 6, f. 169a. Praha UK X D 5, f. 141b, XX A 2, f. 169a, XXIII D 201, f. 406b, Osek 28, f. 1a.

Sermones singuli

Sermo de die novissimo

„Cum videritis abhominacionem, Mat. 24, 15. Cum interrogaverunt discipuli Dominum“.: circa finem Maii 1367. Kraków Jag. 2244, f. 68a—74b. Praha UK X A 2, f. 66a. Lit.: F. M. Bartoš, Miličův sermo de die novissimo, RefSb 8, 1941, 49.

Sermo de nativitate beate Marie virginis

„Liber generacionis Iesu Christi, Mat. 1, 1. Hic est liber mandatorum dei“. Berlin — Dahlem theol. fol. 238, f. 296. Gdańsk Mar. F. 104, f. 79a. Klosterneuburg 425, f. 148. Praha UK I B 17, f. 185b. Graz UB 633, f. 237a, 680, f. 20b, 690, f. 3a. Wien Scot. 311, f. 271b.

De passione Domini sermo

„Unus militum lancea, Ioh. 19, 34. Sunt hodie vani in mundo, qui ut faciant sibi nomen glorie secularis“. Wrocław BU I F 579, f. 194.

Thema de angelis

„Factum est prelium, Apok. 12, 7. Canit ecclesia de apostolis“. Wrocław BU I F 643 (Sermones de sanctis), f. 107b.

Sermo

„Verbum caro factum est et habitavit in nobis, Ioh. primo. Que lingua rethoris sive predicatoris valeat enarrare“. Gdańsk Ms. 2039, f. 47a—8b.

Sermones varii

„Ambulans Iesus... Hieronymus... hoc quidem mare“. Uppsala C 287, f. 4a.

„Celum et terra transibunt... verum verba Domini non transibunt“. München Clm 8136.

„Pro ingressu sermonis accipio istud verbum, Mat. 25, 35: Hospes eram et collegistis me“. Avignon 606, f. 3.

„Veniat dominus, qui illuminabit, in adventu. Carissimi, doctores sacre scripture faciunt questionem“. Avignon 606, f. 12a.

„Veniat dominus... Quia ecclesia facit isto tempore mentionem“. Avignon 606, f. 10a.

Notae

Nota de superbo ornatu

„Milicius dicit in sua postilla: Superbus ornatus, puta alta pepla, auro et argento“. Praha Kapit. D 19, f. 251b.

Errores divinorum, compilati contra divinatores et ariolos

„Quatuor errores inveniuntur in hiis, qui videntur fideles“.: ante 1370. Praha Kapit. H 6/2, f. 200a.

Expositiones theologicae

Prophecia et revelacio de Antichristo (Libellus de Antichristo)

„In Christi nomine, qui est testis fidelis Amen. Qui audit, eciam dicat Amen et non exhorreat hec audiens, sed consideret et probet spiritum, qui hic loquitur, an ex deo sit. Ego (Milicius) fui in spiritu“.: 1367. Praha Kapit. N 40, f. 69b. Wien NB 4062, f. 81a. Wolfenbüttel

Helmstedt 908, f. 164b. Wrocław BU I F 303, f. 127. Mathias de Ianow inseruit in Regulas Veteris et Novi Testamenti 3, 5, dist. 11 (Tříška, Lit. čin. 90). Ed.: F. Menčík, Milič a dva jeho spisy z r. 1367, VKČSN 1890, 309, zvl. 325 (Proroctví o Antikristovi, podle vídeňského 4062). — Kybal 3, 1911, 368 (podle KNM XIII E 13 s variantami Vídeň 3971 a 4062). Překl.: F. Loskot, Milič z Kroměříže, 1911, 144. — F. Loskot, Knížky o Antikristovi, 1929. — Poslání papeži Urbanu V. Spisek o Antikristovi, přel. F. Loskot, úvod a poznámky napsal F. M. Bartoš, 1948. — Duchem i mečem 250 (ukázka). — Výbor Akad. 2/1, 55 (ukázky přel. J. Vilikovský, upravil A. Molnár).

Epistola ad Urbanum V. papam

„In Christi nomine te sanctum patrem et dominum singularem“.: 1367—8. Wien NB 4403, f. 217a. Ed.: F. Menčík, Milič a dva jeho spisy z r. 1367, VKČSN 1890, 309, zvl. 318. — Překl.: Poslání papeži Urbanu V. Spisek o Antikristovi, přel. F. Loskot, úvod a poznámky napsal F. M. Bartoš, 1948. — Duchem i mečem 250.

Angelus (Accepiones dictionum in scriptura sacra)

„Abies: Quandoque dicitur altorum contemplator“. Brno UK Mk 84, f. 118a, NŘ 10, f. 1a. Praha Kapit. A 78/2, f. 1a, A 86, f. 1a, C 56, f. 175a. Lit.: D. Marečková, T. zv. Miličův Angelus, LF 81, 1958, 194.

České modlitby

Dochovaly se především ve sbornících PUK XVII F 30, PUK XVII E 7 a Praha Kapit. E 2/4.

„Milý Jezu Kriste, králi nade všemi králi“

„Milý Jezu Kriste, milovníče našich duší“

„Ó milý Jezu Kriste, jediná nádeje zúfalých“

„Ó přěšťastná matko božie, jenž (j)si světu z(a)tracenému porodila Jezu Krista“

„Ó svatý Duše, jenž si světlost srdcí“

Ed.: V. Flajšhans, Nejstarší rukopis staročeských „Modliteb“, ČMusFil 4, 1898, 181 (č. 21), 179 (č. 20), 197 (č. 53), 45 (č. 2); 5, 1899, 340 (č. 174), 344 (č. 183). — Vilikovský, Písemnictví 132—140.

Nejisté

„Milý Jezu Kriste, králi anjelský, já hřešník“

„Milý Jezu Kriste, poněvadž si ty křest svatý přijal“

„Milý Jezu Kriste, poněvadž tvá milosrdná matka Maria“

„Milý Jezu Kriste, poněvadž tvůj milý Otec Böh“

„Milý Jezu Kriste, poněvadž jsi všech kajících přivítal“

„Milý Jezu Kriste, poněvadž si svatý Mariej Magdaleně takú milost“

„Ó svatá Trojice, Otče, Synu i svatý Duše, poněvadž smy“

Ed.: V. Flajšhans, Nejstarší rukopis staročeských „Modliteb“, ČMusFil 4, 1898, 196 (č. 50 a 51), 197 (č. 52), 195 (č. 49), 194 (č. 47).

Deutsche Gebete

„Herre Ihesu Christe, wir danken deiner gruntlosen Parmherczikeit“

„Hirre Ihesu Christe, wen du bist unsir eymige Hofnung“

„O Herre Ihesu Criste, du suesser Liebhaber unser Selen“

„O Maria, du Mutir der Gnaden“

„Herre Ihesu Kriste, kunig aller kunig“

„O du süszes licht der herczen, du heiliger geist, geruch ze kumen“

Unsicher

„Herre Ihesu Christe, min lieber vatter, wie wol, ich unwirdig bin“

„Herr Ihesu Christe, ich glaub vom ganzem herczen“

„O du heiliger sante Iohannes, sint dem mole das du der irste weissage bist“

„Herre Ihesu Christe, der du bist mit deinem himelischen vatter“

Ed.: J. Klapper, Gebete des Hofkanzlers und des Prager Kulturkreises, Schriften Johans von Neumarkt 4, Vom Mittelalter zur Reformation 6/4, 1935. — J. Klapper, Johann von Neumarkt, Bischof und Hofkanzler, Erfurter theologische Studien 17, 1964, 161–5. Lit.: Vilikovsky, Písemnictví 129–131.

Dubia opera

Glossa super evangelium Iohannis

„In principio erat verbum, Ioh. 1, 1. *Hic ostendit inseparabile*“. Schlägl 53. Cpl. (818). 137, f. 4a (nápis: „Milicius super Iohannem“).

Dicta super passionem Domini

„Scitis, quia post biduum... Terrestres exercitus signa deferunt“. Schlägl 53. Cpl. (818). 137, f. 175b–202b.

Prothematata sermonum

„Homini in peccato existenti“. Praha UK X E 20, f. 53a („Prothematata Miliczii“). Praha Kapit. E 19, f. 1a („Prothematata Conradi“).

Passio concordanciarum quatuor evangelistarum ex postillis Miliczii et aliarum postillarum

„Et factum est, cum consummasset Iesus sermones hos, Mat. 26, 1. *Processus historie sic se habet*“. Olomouc UK M II 224, f. 239a.

Sermo de s. Maria Magdalena

„Veni de Libano, sponsa mea, veni de Libano, veni, coronaberis, Can. 4, 8. *Reverendi patres et domini. Sic scribitur Ioh. XII, quod cenante Iesu in Bethania*“. Praha Kapit. E 68, f. 39a. Lit.: A. Škarka, Z problematiky českého gotického básnictví, ČČH 48–49, 1947–48, 100, p. 103.

Evangelium sv. Matouše s výkladem (s homiliemi)

Lit.: Výbor Akad. 1, 651 (domněnka F. Ryšánka).

Testimonia iudicialia in causa Miliczii

Wien NB 4607, předeštlí (fragm.). Lit.: F. Menčík, Milič a jeho dva spisy z r. 1367, VKČSN 1890, 309, zvl. 317.

Lit.: L. Klieman, Studie o Miličovi z Kroměříže, LF 17, 1890, 28, 114, 256, 347. — V. Kybal, Miličův sen, Gollův sborník, 1906, 166. — F. Loskot, Milič z Kroměříže, 1910. — O. Odložilík, Jan Milič z Kroměříže, 1924. — F. M. Bartoš, Miličovo obrácení, Ze zápasů české reformace, 1959, 7. — Winter, Frühhumanismus 86. — Tráška, Literární činnost 22, 52, 63, 68.

2 Conradus de Waldhausen (Cun-, Chun, Waldhusa, -er)

Paedicator ad s. Gallum, canonicus regularis, plebanus ante Letam curiam. Obiit 8. 12. 1369.

Postilla studencium sancte universitatis Pragensis

„Postillam studencium sancte Pragensis universitatis ut super evangelia dominicalia“ (prologus). „Cum appropinquasset dominus Ierosolimis, Mat. 21, 1. *Quia hodie sancta mater ecclesia incipit officium*“ (pars hiemalis) :: ante 1366.

Admont 179, 142, zad. předeštlí (fragm.). Berlin — Dahlem theol. fol. 88 (R 526), f. 1a, theol. fol. 287, f. 346 (pars). Bratislava Kapit. 86 (90), f. 1a. Brno SA G 10 č. 348. Brno UK Mk 44, f. 1a, R 371, f. 29a, R 413, f. 1a. Czestochowa 566. Erfurt Amplon. Qu 139. Gdańsk 1964, f. 16, 2028, 2029, Mar. F 151, Mar. F 263, Mar. Q 66. Gniezno 9, p. 521,

14, f. 1a. Göttingen Cod. Luneburg. 1434. Göttingen 165, 176. Graz UB 567, f. 8a, 579, 597. Karlštejn 22. Klosterneuburg 442. Kraków Jag. 1651, f. 1a (část). Lambach CXCI chart. fol., f. 1a. München Clm 34, Clm 1377, Clm 3091, Clm 5197, f. 49a, Clm 7015, Clm 7543, Clm 8372, Clm 8850, Clm 8851, Clm 12289, Clm 14214, f. 72, Clm 14225, Clm 15545, chart. fol. München Clm 34, Clm 1377, Clm 3091, Clm 5197, f. 49a, Clm 7015, Clm 7543, Clm 8372, Clm 8850, Clm 8851, Clm 12289, Clm 14214, f. 72, Clm 14225, Clm 15545, Clm 23848, Clm 26727. Olomouc UK M II 125, f. 1a. Praha Měst. arch. 5979, f. 1a. Praha Kapit. E 10, E 19, f. 25a, E 35/2, f. 129a. Praha KNM XII E 3, XV D 3, XVI D 1, XVIII A 40, f. 1a. Praha UK I B 33, I D 11, V B 18, VII D 9, f. 62a, VII D 18, XIV G 17, f. 91a (prol. et 1. sermo), XX A 14, XXIII D 176, f. 3a (yemalis pars), Osek 27, Osek 51, f. 1a (inc. „Scientes, quia hora est iam nos... Nota quando mater scit“). Schlägl 39. Cpl. (452. a). 111 (pars estivalis), 193. Cpl. (452. a). 110, f. 2a (pars hiemalis). St. Florian XI 334. St. Gallen Nr. 714, 805. St. Paul Hospit. chart. 106, 232. Seitenstetten CCXLIV chart. fol. s. XV. B. Stuttgart Theol. fol. 112, f. 132a. Toruń 38. Utrecht 1422. Wien NB 3691, 3692, 14453*. Wien Scot. 367, 390. Vorau 25. Warszawa BN Zamoj. 56. Wrocław BU I F 117, f. 169a (def.), I F 481, f. 1a, I F 482, f. 1a, I F 483, I F 484, I F 541, f. 1, I F 544, I F 707, f. 1b (fragm.), M 1169, f. 1a, I Q 284, f. 201 (excerptum), R 1182 (deperditum). Zeitz Kapit. XIV. Znojmo Měst. arch. 304. Sermones singuli: Brno UK R 382, f. 1a. Wrocław BU I F 616, f. 190 (Sermo feria 6^a post dom. 3^{am} adventus). Deleta: Warszawa BN L F I 27, f. 2, L F I 40, L F I 184, L F I 185, L F I 455.

Starý český překlad

„Dnes jest den, jenž jest učinil buoh nade všeckny jiné“ :: brzo po 1378. Olomouc UK M II 135, f. 56a. Ed.: F. Šimek, Staročeské zpracování Postily studentů svaté university pražské Konráda Waldhausera, 1947. — Výbor Akad. 2/1, 67 (ukázka).

Postilla accurtata

München Clm 7015, f. 263.

Excerpta postille

„Adventum domini recolentes“. Altenburg AB 13 A 25, f. 181a. Klosterneuburg 233, f. 198a, 428, f. 1. Praha UK IV D 2, f. 1a, VIII C 17, f. 49a. Graz UB 648, f. 1a, 680, f. 25a (*Prohemia evangeliorum*), 967, f. 153a (*Liber prologorum de tempore per circulum anni*). Wien NB 3687, f. 1, 3722, f. 16a, 4246, f. 13a, 4385, f. 1a, 4392, f. 1a., Herzogenburg 39, f. 60a.

Postilla

„Appropinquabat. Postquam evangelista descripserit Christi preparacionem, hic communiter descripsit eius passionem“. Pelplin 244/48, f. 11a–244b :: 1372 (pars estivalis)

Sermo de passione Domini

München Clm 14281, f. 228a. Alia MSS: A. Vidmanová, LF 91, 1968, 116.

Commune aureum

„Congregat thesauros“. Praha, O. Kruliš — Randa C 8.

Quadragesimale

„Tu autem cum iuiunas, Mat. 6, 17. *Duo faciunt penitencie opera deo accepta*“. Brno UK Mk 47, f. 9a. Graz UB 542, f. 191a.

Sermones de tempore (varii)

Graz UB 542, f. 2a. München Clm 26958, f. 1. Praha UK VIII B 28, f. 1a („Scientes, quia hora est iam nos de sompno surgere, Rom. 12. *Nota quando pater scit*“).

Sermones de sanctis

„Ascendam in palman et apprehendam fructus eius, Cant. 7, 8. *Vocacio huius legitur tribus vicibus*“. Gdańsk Mar. F 263, f. 111b.

Sermones breves (Collecta)

„Iohannes Apok. 4. vidit sedem positam in celo et super eam similem filio hominis“. Praha Kapit. H 6/2, f. 166b :: 1370. Kraków Jag. 303, p. 241–283.

Sermones super „Cum appropinquasset Iesus“

1. „Bethpage enim fuit villa sacerdotum“. Zwettl 108, f. 1. Schlägl 142, f. 9.
2. „Dominica hodierna est... prima dominica tocius anni“. Stuttgart LB theol. fol. 159. München Clm 8678.

Sermones super „Erunt signa in sole“, Luc. 21, 25, in adventu.

1. „Ab illo congrue debet sumi incipium humane laudis“. München Clm 5197, f. 49a.
2. „Dominica precedenti Dominus ostendit nobis per Ezechielem volatum suorum animarum spiritualium“. Wien NB 14453.

Themata per circulum anni

München Clm 9733, f. 259 :: 15. stol.

Exordium sermonum et propositi

Berlin — Dahlem lat. fol. 690, f. 94b.

Sermo

„Nolumus vos ignorare de dormientibus... Gentiles miseri et pagani circa statum defunctorum in tribus errant“. Graz UB 1093, f. 202b.

De corea (Detestacio choree, De modo ducendi coream)

„Corea est circulus, cuius centrum est dyabolus... 1. Augustinus in *De decem cordis*“. 2. *Ad coreisandi (-ancium) terrorem et pudorem*“. Brno SA ZA 339. Brno UK Mk 102, f. 242b, Mk 108, f. 284a. Budapest UB 39, f. 94b. Gniezno 9, p. 532 („*Quoniam adhuc idem demon saltat*“). Karlštejn 23, f. 138b. Leipzig UB 325. Lvov 414. München Clm 7567, f. 179a, Clm 18405, f. 239, Clm 18544b, f. 219. Olomouc UK M II 220, f. 287b. Praha Kapit. D 50, f. 84b, H 6/2, f. 106a, O 71, f. 2b. Praha UK IV G 15, f. 82a, VII H 18, f. 25a, X D 1, f. 89a. Wien NB 4280, f. 4b, 4550, f. 159b, 4916. Wrocław Kapit. 23 n, f. 64a, Ossolineum 414/II, p. 340, BU I F 245, f. 121b, I Q 16, f. 182a, I Q 344, f. 181b, I Q 466, f. 83a, IV F 87, f. 196a. Ed.: V. Flajšhans, *K literární činnosti M. Jana Husi*, VČA 11, 1902, 752. — Sedlák, *Studie a texty* 1, 429. Lit.: Bartoš, Hus 98, č. 5. — Madré, *Dinkelsbühl* 296.

Glosa evangelii s. Iohannis (sermones Conradi predicatoris, quos composuit, quando se transtulit versus Romam propter articulos)

„In principio erat verbum... Hoc est capitulum primum, quo s. Ioh.“. Praha Kapit. H 6/2, f. 203a :: 1370.

Excusacio contra fratres mendicantes (Apologia, Responsio)

„Zelus domus tue comedit te, Ps. 68, 10, Io. 2, 17. Quia igitur, domine Iesu Christe, tu dixisti primariis tuis Mat. V““. Praha Kapit. E 24, f. 141b. Praha KNM XIII E 10, f. 1a. Praha UK XIV G 17, f. 43a. St. Florian XI 152, f. 12a. Ed.: Höfler 2, 17 (podle PUK XIV G 17).

Summa seu sentencie Valerii Maximi

„Urbis Rome exterarumque gentium... Sciendum, quod hic ponentur“. Göttweig 169. Praha UK VIII C 24, f. 1a. Praha Kapit. G 37, f. 4b. Lit.: D. Pěnková, *Latinský rukopisný komentář Konráda Waldhausera k Valeriu Maximovi*, VKČSN 1952, č. 3.

Dubia

Prothemata sermonum

V. Iohannes Milicius

Sermo de piscacione

„Preceptor, per totam noctem laborantes nichil cepimus, Luc. 4. Diversi pisces in mari diversos peccatores significanti“. PUK VI D 17, f. 69b.

Libellus artis predicatorie (de arte predicationis)

Kiel UB 44, f. 181a. Innsbruck II 3 B 569, f. 1. Cambridge, Corpus Christi College 523. Lit.: Vilikovský, *Pisemnictví* 116 (připisuje Jakubu de Fusignano).

Lit.: F. Loskot, Konrád Waldhauser, řeholní kanovník sv. Augustina, předchůdce M. J. Husa, 1909. — F. M. Bartoš, *Knihy a zápasy*, 1948, 40 (Konrád Waldhauser a ohlas jeho díla u nás). — Bartoš, *Postily* 6. — Winter, *Frühhumanismus* 79. — S. Bylina, *Wpływy Konrada Waldhausera na ziemiach polskich w drugiej połowie XIV i pierwszej połowie XV wieku*, 1966. — Tráška, *Literární činnost* 45, 63–4, 68, 160. — E. Petru, *Vývoj českého exemplu v době předhusitské*, 1966, 58–60 (Waldhauserova *Postila studentů*). — B. Ryba, *Další rukopis Waldhauserovy Postily*, *GlStr* 5, 1966, 9–10 (Praha Strahov A 274/S.).

3 Arnestus de Pardubicz

Licenciatus iuris, archiepiscopus Pragensis, cancellarius universitatis Pragensis. Obiit 30. 6. 1364.

Collacio in electionem Caroli IV. (petitoria coronacionis domini imperatoris)

„In te oculi respiciunt tocius Israel, ut indices eis, qui sedere (debeat) in solio, 3. Reg. 1, 20. 1. Verba sunt Betsabee ad regem David (Olom.). 2. In quibus quidem verbis altissimi adiutorio invocato“ (Wrat.) :: 1346, forsitan 30. 9. Avinione. Olomouc UK M III 30, f. 140a. Wien NB 1543 (Sermones Clementis papae). Wrocław Kapit. 151, f. 135b–138a. Excerptum in Cronica Benesii de Weitmil.

Lit.: TFLč 10 (opera), 68 (bibliographia). — F. Rýpar, *Arnošt z Pardubic*, první arcibiskup pražský, sb. Se znamením kříže, Řím, 1967, 121–126. — R. Zelený, *Statuta brevia Arnošta z Pardubic z r. 1353*, *StR* 7, 1968, 69. — Z. Hledíková, *Zur Datierung zweier Statuten von Ernst von Pardubice für Prager Kirche*, *MB* 1, 1969, 103.

4 Iohannes de Novo Foro (de Alta Muta)

Cancellarius Caroli IV., episcopus Olomucensis. Obiit 20. 12. 1380.

Summa cancellarii

Praha UK VIII A 19, f. 6b. Wrocław BU Mil. II 122 (9542), f. 181a. Brno UK R 358, f. 85a. Praha UK XIII D 6, f. 161b. Praha Kapit. I 26, f. 12a. Wien NB 3407, f. 1a. Leipzig UB 1273^a, f. 5. Wien NB 3372, f. 104a. Freiburg i. B. UB 163, f. 1. Quedlinburg 107, f. 2. Schlägl 191, f. 2a. Wolfenbütel Helmstedt 362, Helmstedt 441, f. 1a. Wrocław BU II F 23, f. 37. Praha UK XIV G 4, f. 53b. Graz UB 1055, f. 26a. Leipzig UB Rep. II 71, f. 2a. Klagenfurt, Bisch. bibl. XXXI b 12, f. 77. Wrocław Kapit. 151, f. 1a–83a. Brno SA G 1 (Boček) 12254 :: 18. saec.

Ed.: F. Tadra, *Summa cancellariae*, 1895. — P. Piur, *Briefe Johans von Neumarkt*, 1937. Lit.: TFLč 13–19. — J. Petersohn, *Eine neue Handschrift der Summa cancellariae des Johann von Neumarkt*, *MIÖG* 74, 1966, 333–346.

5 Gregorius de Hungaricali Broda

Rector scholarum et notarius Chremsirensis, amicus Ioh. Noviforensis.

Quadripartitus

Berlin — Dahlem lat. qu. 288, f. 1—50, lat. qu. 374, f. 1—79, theol. lat. qu. 348, f. 1 sq.
Cleveland (Ohio) The Cleveland Public Library 7, f. 135b—175a :: 1460—2 (scriptum
Vratislaviae, scriba Anthonius Strelny). Connecticut, Library of T. E. Marston, Yale
University Library New Haven 134 :: 15. saec. (ser. in Italia). Leipzig UB 1650, f.
221a—265b. Lambach Chart. Quart. 261, f. 2a Lit.: TřLč 18—19. — TřPř 1, 10.

6 Stephanus de Rudnicz (de Praga, de Uherezicz)

Vicarius in spiritualibus Arnesti, canonicus regularis in Rudnicz

Questiunculae (Determinaciones diversorum casuum)

„Statutum domini archiepiscopi“. Cambridge Corpus Christi College 503, f. 72. Gdańsk
Ms. 1866, f. 1—38, Ms. 1960, f. 217—237b. Kraków Jag. 2220, f. 1a—37a. Leipzig UB 934,
f. 117—152 („Sciendum est, pro quibus culpis sive casibus ac penitentiis sit penitens ad
episcopum remittendus“). Pelplin 178/221, f. 1a, 229/453, f. 72a—105a. Ed.: R. Zelený,
The Quaestiunculae of Stephan of Roudnice, 1966 (7—8 uvádí další rkpy). Lit.: TřLč
143, 149.

7 Nicolaus de Poznania

De natione Polonorum, notarius 1367. Nicolaus, canonicus Poznaniensis,
intitulatus in iure 1379.

Dictamina

1. „Si florens inventus, sicut viribus corporalibus, ita floret et virtutibus“. 2. „Hodie legens
in canticis scriptum reperi“. 3. „Nescio, quid amplius retrahat nos a deo quam mundialis
delectatio“. Wrocław Kapit. 151, f. 6b—8a (inserta in Summa cancellarii Iohannis Novi-
forensis). Lit.: TřLč 16.

8 Iohannes de Holandria (Holl-, O-, Ha-)

Sophismata Mgri Iohannis de Ollandria
Kraków Jag. 2660, f. 51—125 :: circa 1367.

Consequencie Mgri Iohannis de Ollandria
„Consequencia formalis et cuius consequens“. Kraków Jag. 2660, f. 24—36.

De primo et ultimo instanti

Boston, Massachusetts, Boston Medical Library 41, f. 194—199b.
Lit.: TřPř 1, 13—14, č. 4.

9 Henricus Totting de Oyta

Mag. art. et studens in theol. 1365

Sermo de purificatione gloriose virginis Marie

„Tulerunt illum in ortum... Beatus Bernardus in sermone presentis festivitatis“. Ber-
lin-Dahlem theol. fol. 732, p. 98b.

Articuli sex

„Noverint universi presentes literas lecturi, quod ego H. de Oytha, magister arcium et bacala-
rius sacre theologie universitatis Pragensis, posui conclusiones sex seu articulos infrascriptos“.
Wrocław BU M 1049, f. 224a—229 (desideratur).

Epistole Hynrici de Oyta (de falsis prophetis)

Inv. Mar. Gdańsk (Gdańsk 27, Kraków 40).
Lit.: TřLč 108—110. — TřPř 1, 12, č. 1.

10 Adalbertus Ranconis de Ericinio

Scholasticus Pragensis.

Epistola ad Martinum plebanum Pragensem de frequenti communione

Berlin-Dahlem lat. fol. 875, f. 206b. Uppsala C 287, f. 237. Lit.: TřLč 44—6. — TřPř 1, 9.
— J. Kadlec, Vojtěch Raňkův z Ježova, 1969, 83—4 (uvádí další rukopisy).

11 Matheus de Cracovia

Bac. art. 1365, mag. art. 1367, bac. theol. form. 1380, prof. theol. 1384.

Sermo synodalis ad clerum (de comprehensione clericorum), quem fecit in synodo Prage
in palacio curie archiepiscopalis

„Quid est, quod dilectus meus“. Berlin-Magdeburg 22, f. 174a—7a. Kraków Jag. 173, f.
161a, 2272, 2274, Wrocław Kapit. 183, f. 292a—297a. Pelplin 217/40, f. 106a—111a.

Sermo ad clerum coram papa et cardinalibus „Quomodo facta est meretrix... In venerabili“.
Pelplin 217/40, f. 101a—105a.

Sermo de novem peccatis alienis

„Ab occultis meis munda me, dulcissime Iesu Christe, et ab alienis parce servo tuo... Illa
verba sunt prophete David“. Leipzig UB 346, f. 49a—52b.

Sermones de sanctis

„Ambulans Iesus... Humanus defectus“. Berlin 490, Nr 2. Erfurt Amplon. F 168, f. 1.
Gdańsk Mar. F 232, f. 171—277b.

Sermones de sanctis

„Ambulans Iesus... Hic dicit Haymo“. Gdańsk Ms 2009, f. 8—202b (nepatří k postile
„Humanus defectus“, ale sem).

Dialogus consciencie et rationis (Conflictus, altercacio, libellus, de frequenti celebracione,
de comunione cottidiana, de modo accedendi ad sacramentum eucharistiae)

„Multorum tam clericorum“. Berlin-Magdeburg 129, f. 186b, 210, p. 199, 239, p. 53.
Berlin-Dahlem theol. qu. 202, f. 43, lat. fol. 923, f. 137a, lat. oct. 304, nr. 17, lat. theol.
fol. 527, f. 200, lat. theol. fol. 710, f. 231, theol. qu. 42, f. 178. Erfurt Amplon. Qu. 147,
f. 79b. Gdańsk Ms 1975, f. 146, 1979, f. 106. Leipzig UB 487, f. 2, 595, f. 170a. Trier
Seminar-Bibl. 84, f. 13. Trier Stadtbibl. 630, f. 160, 703, f. 281. Upsala C 161, f. 8b.
C 175, f. 54. Warszawa bibl. Krasieńskich 6 (59), f. 239 (deletum). Weingarten D 23 fol.
Windsheim 84, f. 378a, 90, f. 214a. Wrocław BU I F 157, f. 219a, Ossolineum Pawlik. 126.
München Clm 15174, f. 229b—247a, Clm 28398, f. 108b—122a. Pelplin 182/220, f. 1a—20a
(Explicit tractatus ...de frequenti celebracione et salubri communione a. D. 1388 compi-
latus a...Mat. de Cracovia), 233/273, f. 169a—186b, 229/453, f. 51a—65b, Herzogenburg
21, f. 192a.

Postilla epistolarum de sanctis

„Corde creditur ad iusticiam, Rom. 10, 10. Magister Sentenciarum in III° libro d. XXIII.
ca^o VI. dicit super illo“. Pelplin 201/142, f. 161a—245a.

Speculum puritatis et mundicie (Libellus, de puritate et consciencia cordis, de confessione, de modo confitendi, confessionis, confessionale)

„*Quoniam fundamentum et ianua virtutum*“. Berlin-Dahlem lat. oct. 259, nr. 6, lat. fol. 745, nr. 8, lat. theol. qu. 85, f. 46, lat. theol. fol. 710, f. 240b, lat. theol. qu. 165, theol. qu. 262, f. 1. Gdańsk Ms. 1975, f. 220. Leipzig UB 934, f. 165, 1543, f. 47a. Lund Bibl. Ms. H. L. a. 4° 12, f. 161. Trier Stadtbibl. 290, f. 34, 572, f. 68, 668, f. 111, 798, f. 138. Wrocław BU I F 167, f. 152a, Mil II 31, f. 230a, M 1348, f. 1a, M 1049, f. 39 (desideratur). Wrocław Kapit. 63, f. 207a, 4 n, f. 60a. Wrocław Ossolineum 817/I, f. 140a, 824/I, f. 95a (extracta), 1627/I, f. 226a—246a.

München Olm 11887, f. 108a, Olm 18650, f. 101a, Olm 19648, f. 48a, Olm 28460, f. 106b (init.). Warszawa BN II 3015 (Lat. Q I 82), f. 129a. Poznań Publ. bibl. Miejska Raczynskich 296, f. 1a. Pelplin 99/199, f. 134a, 233/273, f. 61a, 229/453, f. 222a. Kraków Kapit. 126 (dříve 154), f. 103.

Rationale divinatorum operum

„*Reverendo in Christo patri... Henrico, episcopo Warmiensi*“. Berlin-Dahlem lat. fol. 699, f. 248b. Gdańsk Ms 1959, f. 76 (dochováno). Weingarten D 23 fol. Pelplin 182/220, f. 21a (excerpta).

Revelatio passionis Christi facta beate Brigitte

„*Imminente tempore passionis Iesu Christi lacrimae erant in oculis eius*“. Kraków Jag. 1399, Kapit. 171. Pelplin 173. Windsheim 98, f. 137b. Wrocław BU I F 773, f. 143, I Q 116, f. 202. Praha Kapit. O 31, f. 175a. Pelplin 233/273, f. 205a (Passio Iesu Christi, collecta per M. Mathiam de Cracovia...in civitate Ianuensi, tunc Romana curia ibidem existente...) Lit.: G. Sommerfeldt, Die Adventsrede des Matthäus de Cracovia vor Paps Urban VI. im Jahre 1385, MIÖG 24, 1903, 372—3. — F. Franke, Matthäus von Krakau, diss. Greifswald 1910, 120—1.

Motiva pro sacra communione M. Mathei de Cracovia, doctoris alme universitatis Pragensis

„*Ad mensam sancti altaris tui*“. Berlin-Dahlem theol. lat. qu. 338, f. 140—3.

Determinatio Mgri Mathei de Cracovia pro cottidiana vel crebra communione

V. Matthias de Ianow, lib. III., tract. 3., cap. 6.

De peccatis mortalibus et venialibus

„*Ad sciendum, quando peccatum aliquod fit mortale vel veniale*“. Kaliningrad UB LIV, f. 66a—7b.

Excerpta de collect. diversarum materiarum

Kaliningrad UB LXXXVII, f. 320b—346b.

Dubium

Concordancia evangelistarum

„*Scitis, quod post biduum pascha fiet, Mat. 26, 2. Ubi notandum, quod passio Christi scribitur*“. Gdańsk Ms 2040, f. 100. München Olm 2941, f. 183a, Olm 14648, f. 197a, Olm 23787, f. 204a, Olm 26727, f. 35a. Göttweig 305, f. 244a. Graz UB 636, f. 205. Klosterneuburg 194, f. 1a. Kraków Kapit. 164, f. 206a. Opava 53, f. 84a. St. Florian XI 330, f. 37b.

Lit.: TřLč 117—120. — TřPř 1, 12—13, č. 3.

12 Iohannes Marienwerder (de Insula Marie)

Expositio symboli apostolorum

„*Pro tabula exposicionis... Venite, ambulemus*“. Gdańsk Ms 1976, f. 2, 1977, f. 5, 1978, f. 1. Greifswald Rubenow-Bibl. XVI E 11. Leipzig UB 800, f. 109a. Wrocław BU M 1165,

f. 134a. Kraków Kapit. 126 (dříve 154), f. 1a. Lambach Chart. Fol. 142, f. 207a, Chart. Quart. 344, f. 48a, München Olm 6504, f. 228a, Olm 17833, f. 12a, Olm 21062, f. 123a. Wrocław BU Mil. 49.9042, p. 165.

De octo beatitudinibus

„*Beatitudines sunt habitus virtutum*“. Berlin-Dahlem theol. fol. 125, f. 358b (def.), theol. fol. 47, f. 321b. Leipzig UB 273, f. 169—181a. Pelplin 233/273, f. 49a.

De Dorothea inclusa hystoria

„*Exordium nostre redempcionis... De domo et camera Marie. In Nazareth erat domus... Nota secundum doctores solempnes, sc. Innocencium, Hostiensem et Iohannem Andree... ante eius canonizacionem. Ostendatur venerabilibus Pragensibus magistris meis Mensoni, Nycholao Gubin, Eysneri, Heinricho et aliis, si desiderent videre et me dignati fuerint informare, (add.) Magistro Iohanni Winkleri*“. Windsheim 86, f. 41a—52b.

Lit.: TřLč 120—1. — TřPř 1, 14 č. 6. — M. Borzyszkowski, Problematyka filozoficzna i teologiczna w twórczości Jana z Kwidzyna (1343—1417), Studia Warmińskie 5, 1968, 111—199; 6, 1969, 91—177. — M. Borzyszkowski, Jana z Kwidzyna (+1417) kazanie synodálne „Expergiscimini hodie...“, Studia Warmińskie 6, 1969, 7*—20*.

13 Nicolaus de Gubin

Expositio officii misse

Berlin-Dahlem theol. qu. 72 (R 530), f. 58—97a.

Lit.: TřLč 123—124. — TřPř 1, 15 č. 10.

14 Henricus de Bitterfeld (Hin-, Hein-, de Bittirrfelt, Petrifelch) De ordine Predicatorum.

De contemplacione et vita activa

„*Illustrissime ac serenissime*“ :: 1384—1399. Wrocław Kapit. 183, f. 231b—270a.

De crebra communione

„*Obmutescere faciatis imprudencium hominum ignorancias*“, 1. Pet. 2, 15 :: 1391. Gdańsk Mar. F 294, f. 231b, Mar. Qu 35, f. 212. Kaliningrad 102, f. 134b. Wrocław BU I F 193, f. 259a—267a.

Tractatus de largicione et virtute indulgenciarum anni iubilei sive De anno iubileo 1393

„*Providemus bona non solum coram deo*“, Rom. 12, 17. Berlin-Magdeburg 163, f. 193b. Gdańsk Mar. F 228, f. 61a. Kraków Jag. 2183, f. 119a (def.). Leipzig UB 894. Praha UK III B 14, f. 102a, X H 7, f. 98a, XIII F 16, f. 93a (excerpt). Trier Stadtbibl. 703, f. 154. Wrocław BU I F 228, f. 41b, II F 65, f. 183a.

Sermo de visitacione Marie ad beatam Elizabeth

compilatus a M. Heinricho Bitterfelt OP et s. pag. prof. et praedicatus anno eodem in festo praefato in Perusio in capella papae praesentibus quam pluribus cardinalibus et aliis anno M^o CCC^o 94. „*Maria abiit in montana. Reverendi patres et domini. Clarius iam edocuit nos praesentis evangelii recitacio, Luc. 1° (39). Qua de causa sancta mater ecclesia*“. Windsheim 50, f. 247a—249a. Bamberg Theol. 126, f. 139b—143.

Tractatus de VII horis canonicis cottidie legendis (dicendis)

„*Septies in die laudem dixi tibi, Ps. 118, 164. Quamvis deus semper et omni tempore*“. Wrocław Kapit. 183, f. 274b—276b (zač. a kraje pro vlhkost nečitelné). München Olm 3255, f. 217b, 4144, f. 77b, 5690, f. 99a, 5989, f. 7a, 7748, f. 36a, 18558, f. 106b, 21702, f. 188a.

Determinacio contra simoniam (De symonia)

„Symonia est studiosa voluntas emendi vel vendendi“ :: 22: 5. 1404. Brno UK Mk 74, f. 251ab, R 400, f. 184a. Kraków Jag. 2148, f. 39. Leipzig UB 77, f. 149b. Praha UK XIII F 16, f. 115a, IX B 1, přidešti, IX F 7, přidešti, Stará Boleslav I C 132, f. 12b. Praha Kapit. E 61, f. 20a. Wrocław BU Mil. IV 77, f. 339b—341b.

Dubium

Utrum emere X marsas annuatim pro centum... Leipzig UB 897, f. 210

(*Questio bona de reempcionibus disputata Bononie per dominum Ioannem*), 940, f. 222 (anon.). Kaliningrad UB CXV, f. 176a (anon.).

Lit.: Koudelka, Bitterfeld, AFP 23, 1953, 5—65. — Kadlec, Řeholní studia 71—73, č. I 13. — TřLč 131—132, č. 2.

15 Heynricus vesperians

Questio difficilis detractata Prage

„Utrum anima Christi ex vi unionis ypostatice necessario fruebatur deo in hora passionis“ x „Et sic patet questio per reverendum dominum vesperiantem dominum Heynricum“. Kraków Jag. 2244, f. 1a—5b.

16 Iohannes Danico (Danczko)

Bac. art. 1376.

Almanach ad tempora (Equatorium)

„Tabula continuationis motus solis“ x „Et sic est finis equatorii Mgr Daniconis, quot vocatum est Almanach ad tempora supra scripta etc.“. Kraków Jag. 604, f. 1a — 56b :: saec. 14. exeunt.

17 Conradus de Soltau (Zolto, Solto, Sulco)

Commentum super Isagogen Porphyrii

Kraków Jag. 757, f. 19a—26a. Lit.: M. Markowski, Komentarze do „Isagogi“ Porfiriusza z Tyru zachowane w średniowiecznych rękopisach i inkunabulach biblioteki Jagiellońskiej, Materiały i studia 9, 1968, 28.

Questiones Sentenciarum

„Utrum per studium sacre scripture“. Wrocław BU Akc. 1948/734, f. 1—46 (III.—IV.), Ossolineum 385/II, f. 1a—209b (I.—IV.), *Expliciuunt questiones Sentenciarum Conradi Soltonis, ab eodem finite sub a. incarnationis domini M^o CCC^o 83° (sic!) in vigilia ascensionis*).

Questio de conceptione b. Marie Virginis

Berlin-Dahlem lat. theol. fol. 525, f. 142b—144a.

Puncta de questionibus Sentenciarum

„Ut clerici ex studio sacre scripture fiant boni et beati et ut pauperes, qui maiores libros sacre scripture sibi comparare non possunt“. Gdańsk Ms 1973, f. 1a—102. München Clm 15141, f. 186.

Lectura (collecta) *de summa trinitate et fide catholica*

„Firmiter credimus et simpliciter confitemur fidem orthodoxam“ :: 1388. Berlin-Dahlem lat. fol. 451, f. 263—368, theol. fol. 103, f. 71, theol. fol. 172, f. 171 (= R 522 nr. 4), theol. fol. 704, p. 487, theol. fol. 732, p. 56. Berlin lat. oct. 437, f. 292a—390b. Göttingen UB Luneb,

40, f. 246. Kraków Jag. 1671, f. 1—69. Oxford Bodl. 24466, f. 113. Pennsylvania Univ. bibl. Lat. 10 :: 1388. Trier Stadtbibl. 732, f. 78—139. Weingarten E 24 fol. Windsheim 95, f. 169a—305b. Zeitz Kapit. LVII, f. 170a—252a. Pelplin 258/86, f. 19b—89a.

Utrum possibile sit sensus exteriores duci in suas operationes sine obiectis

„Quod non, quia“ x „Et sic patet questio reverendi magistri Zoltonis“. Leipzig UB 1423, f. 391a.

Utrum amor et odium pervertunt iudicium

„Quod non, quia“ x „Questio determinata per reverendum magistrum Conradum Zoltow episcopum Verdensem“. Leipzig UB 1423, f. 391ab.

Lit.: TřLč 110—112. — TřPř 1, 14 č. 5. — J. B. Schneyer, Eine Sermonesreihe des Konrad von Soltau (+1407) im Cod. Vat. Pal. lat. 123, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins 112, 1964, 497—516.

18 Iohannes Munczinger (Min-)

Bac. art. 1374, mag. art. 1378, exam. bac. 1381—1383.

Posicio articulorum M. Ioh. Minczinger

„Corpus Christi non est deus“. Erfurt Amplon. Qu 151, f. 37b—38.

Posicio Mgr Iohannis Munczinger

„Utrum solus deus sit adoracione latricie adorandus“. Pelplin 217/40, f. 182b, 221/287, f. 346a.

Declaracio (determinacio) *magistrorum sacre theologie universitatis studii Pragensis super articulis M. Ioh. Minczinger*

„In exordio presentis negocii deo scienciarum domino humiliter invocato protestamur, quod circa puncta infra scripta nuper in forma publice scripture de opido Ulmensi Constanciensis dyocesis transmissa et coram scriba et testibus nobis per honorandum Iohannem Minczinger, in artibus magistrum et in sacra theologia studentem, exhibita“ :: 1385. Basel A X 120, nr. 19. Erfurt Amplon. Qu 151, f. 28b—37a. Gdańsk Mar. F 230, f. 145 (desideratur). Kraków Jag. 1443, f. 31b—3b. Pelplin Cod. 217, f. 179, Cod. 221, f. 340b. Praha UK XII A 23, f. 162b. Nominati sunt prof.: Conradus Zoleow, Fridemannus de Praga, Iohannes Marienwerder, Iohannes Wenceslaus de Praga.

Determinacio studii Wyennensis super articulis M. Ioh. Minczinger „Petrus apostolus“ x „Explicit determinacio magistrorum theologice facultatis in universitate Wyennensi super quibusdam articulis, de quibus fuit accusatus quidam magister in artibus per fratres Predicatores“. Erfurt Amplon. Qu 151, f. 24—28.

Lit.: TřLč 60, 114—5.

19 Ienko (de Praga)

Magister artium Pragensis.

Exposicio passionis Domini

„Framea, suscitare adversus eos, qui dispergunt gregem tuum, Ier. (recte Zach. 13, 7). Nec corde potest percipi nec lingua exprimi“. Kraków Jag. 1633, f. 23b—31b.

Lit.: TřLč 53. — A. Vidmanová, LF 91, 1968, 117.

20 Iohannes de Ienstein (Ienczenstein)

Archiepiscopus Pragensis et cancellarius universitatis et Venceslai IV. ab a. 1379. Obiit 17. 6. 1400. Cuius opera in duobus codicibus ad nos pervenerunt: Vaticano Lat. 1122 (1396—1400) et Wrocław BU I F 777 (saec. XV. ineunt.).

Sermones secundum modum antiquum, facti ad clerum in ecclesia Pragensi

1. *De nativitate Christi*. „*Hodie, dilectissimi, nobis verbi dei incarnati exstat festivitas*“. Vaticano f. 223b. Wrocław f. 262b.
2. *Sermo secundus de nativitate Christi, factus in Rudnicz*. „*Natus est nobis hodie salvator mundi, Luc. 2, 11. Si enim, fratres carissimi, dilectissimi annualis sanctorum*“. Vaticano f. 226b. Wrocław f. 266a.
3. *Sermo de corpore Christi primus, factus in monasterio Rudnicensi*. „*Sacratissimum domini corporis et sanguinis sacramentum*“. Vaticano f. 230b. Wrocław f. 271a.
4. *Sermo de corpore Christi secundus, factus in ecclesia Pragensi*. „*Iste est panis, Exod. 16, 15. Fratres carissimi, hodiernae festivitatis iocunditas*“. Vaticano f. 233a. Wrocław f. 274a.
5. *Sermo primus Marie Visitacionis*. „*Exurgens Maria, Luc. 1, 39—46. Fratres karissimi, nove festivitatis nova gaudia enunciantes*“ :: 28. 4. 1386. Vaticano f. 236b. Wrocław f. 52a.
6. *Sermo secundus Marie Visitacionis*. „*Et factum est, Luc. 1, 41. Vere enim existimabam*“ :: 1389. Vaticano f. 239b.
7. *Sermo tercius de Visitacione Marie, factus in monasterio Rudnicz*. „*Maria salutavit Elizabeth, Luc. 1, 40. Ecce, fratres carissimi, ex textu hodierni evangelii constat*“. Vaticano f. 241b. Wrocław f. 278a.
8. *Sermo Marie Nivis*. „*Vineam et speciosissimam columbam... In hac die, dilectissimi, novis convenit laudum preconis*“ :: post 1385. Vaticano f. 243a. Wrocław f. 302a, I F 443, f. 601a.
9. *Sermo primus de Assumpcione, factus ad sanctam Mariam in pede pontis*. „*Maria optimam partem elegit, Luc. 10, 22. Letabunde hodiernae festivitatis solempnia*“. Vaticano f. 245b. Wrocław f. 280b.
10. *Sermo secundus de Assumpcione*. „*Vidi celum novum, Apoc. 21, 1. Sepe enim me dixisse memini*“. Vaticano f. 248a. Wrocław f. 282a.
11. *Sermo tercius de Assumpcione, factus in Rudnicz*. „*Immensorum gaudiorum veneranda solempnia*“. Vaticano f. 251a. Wrocław f. 285b.
12. *De persecucione*. „*Qui vult venire post me, Mat. 10, 38. Dilectissimi fratres et filii, cogit me ingenter necessitas impremeditata loqui*“ :: asi 90. léta 14. stol. Vaticano f. 253b. Wrocław f. 288b. Ed.: J. Kadlec, L'oeuvre homilétique de Jean de Jenštejn, RTAM 30, 1963, 320 (secundum Vatic.).
13. *De officio pastoris*. „*Ego sum pastor bonus, Ioh. 10, 11—16. Dominus enim et redemptor noster*“. Vaticano f. 254b. Wrocław f. 290a.

Sermones secundum modum modernum

1. *De morte imperatoris (Caroli IV.)*. „*Iustorum anime, Sap. 3,1. Dico: Iustorum anime... Non enim exstat dubius vobis occasus*“ :: 15. 12. 1378. Vaticano f. 210a. Wrocław f. 246a, I F 123, nr. 30 (excerptum). Wien NB 556, f. 91a. Praha Kapit. O 6, f. 103b, C 117, f. 98a (def.), C 84, f. 36a (def.). Praha UK XIX B 5, f. 192. Ed.: Freher, Scriptores rerum Bohemicarum 107. — B. Balbín, Miscellanea historica regni Bohemiae 4, 65. — J. Emler, Řeč arcibiskupa Pražského Jana Očka z Vlašimi, FRB 3, 1882, 423 (podle rkpu Wien NB 556 s var. Praha Kapit. O 6, a to jako řeč Jana Očka z Vlašimě, za kterou byla tehdy pokládána).
2. *De nativitate Christi*. „*Lux et sol ortus est, Hester 11, 11. Angit me pontificatus officium*“. Vaticano f. 215a. Wrocław f. 252b.
3. *De translacione s. Wenceslai*. „*Induite vos armaturam Dei, Ephe. 6, 11. Cura pastoralis officii*“ :: circa 4. 3. 1382. Vaticano f. 218b. Wrocław f. 256b.

Super „Exurgens Maria“ (Luc. 1, 39)

1. „*Gestiebat siquidem, fratres dilectissimi*“ :: 1387—8. Vaticano f. 187b. Wrocław f. 221a.
2. „*Sacra evangelii leccio*“. Vaticano f. 189a. Wrocław f. 223a.
3. „*Et quia in hac valle miserie*“ :: post 1390. Vaticano f. 191b. Wrocław f. 226b.
4. „*Modo peragratis moncium verticibus*“ :: 24. 4. 1388. Vaticano f. 196a. Wrocław f. 232a.
5. „*Multiplicem viam ad salutis patriam*“. Vaticano f. 197b. Wrocław f. 233b.
6. „*Est quantumlibet devotarum mencium*“. Vaticano f. 199a. Wrocław f. 235b.

7. „*Ex incidentibus inquirendum est*“. Vaticano f. 200a. Wrocław f. 236a bis.
8. „*An non factum est*“ :: 1395 Venetiis. Vaticano f. 202a. Wrocław f. 238a.
9. „*Sed subsequenter inferi*“. Vaticano f. 204b. Wrocław f. 241a.
10. „*Siquidem audivimus superius*“. Vaticano f. 206b. Wrocław f. 243b.

Sermones super evangelistas Lucam et Matheum

1. „*In illo tempore exiit edictum, Luc. 2, 1—14. Fratres carissimi, quod supra me opus cepi*“. Vaticano f. 257a. Wrocław f. 291a.
2. „*In illo tempore dixit Kristus... Homo quidam erat dives, Luc. 16, 19. Purpura potest dici vestimentum rubeum*“. Vaticano f. 260b. Wrocław f. 296a.
3. „*In illo tempore dixit Iesus... Simile est regnum celorum decem virginibus, Mat. 25, 1. Ut igitur hec ad nativitatem dei mystice exponamus*“. Vaticano f. 262b. Wrocław f. 298a.
4. „*In illo tempore assumpsit Iesus Petrum et Iohannem et Iacobum, Mat. 17, 1—6. Et reliqua leccio sancti evangelii, que modo lecta est, recte hodiernae festivitati convenit*“. Vaticano f. 263a. Wrocław f. 299a.

Sermones super „Missus est“ (Luc. 1, 26—38)

:: post 1393.

1. „*Cum ob priorum inobedienciam parentum*“. Vaticano f. 171b. Wrocław f. 201a.
2. „*Post locorum et personarum nominacionem*“. Vaticano f. 174b. Wrocław f. 205a.
3. „*Sagacitatem ergo devoti silentii*“. Vaticano f. 178b. Wrocław f. 210b.
4. „*Suscipe etiam insitum verbum*“. Vaticano f. 180b. Wrocław f. 212b.
5. „*Suppetit et modo castum eloquium*“. Vaticano f. 181b. Wrocław f. 214a.
6. „*Fratres dilectissimi, quia sacra presentis evangelii leccio*“. Vaticano f. 183b. Wrocław f. 216a.

Commenta, tractatus, libelli

Commentum (Expositio) super psalmo Noli emulari (Ps. 36)

„*Ego considerans fluctuare mundum insidiis*“. Vaticano f. 120a.

Contra Adalbertum (Ranconis de Ericinio)

(1. *Contra Apologum Adalberti*. 2.—3. *Duo libelli ad honorem Dei et beate Marie Virginis Visitacionis*. 4. *De devolucionibus subditorum*) :: 1388. Vaticano f. 1a. Wrocław f. 73, I Q 86, f. 36a. Ed.: J. Loserth, Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung 2. Der Magister Adalbertus Ranconis de Ericinio, AÖG 57, 1879, 203 (zvl. Aus der Erwiderung des Erzbischofs Johann von Jenzenstein, 265 — ukázky podle BUWr I Q 86). Lit.: J. Kalousek, Traktát Jana z Jenštejna proti Vojtěchu Rankovu o odúmrtch, VKČSN 1882, 167, č. 22.

De bono mortis (Pagella de mortis pressura)

„*Religioso viro domino Benedicto, preposito s. Appollinaris in Saczka*“ :: 1391—3. Vaticano f. 65b. Wrocław f. 2a (sine initio). Praha UK Osek 37, f. 130a. Ed.: G. Vielhaber, Der „Libellus de bono mortis“ des Erzbischofs Johann von Jenstein, Festschrift des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen, 1902, 159.

De consideracione

„*Ausus sum tibi, sanctissime papa Urbane*“ :: (circa 2. dimid. Iul.) 1385. Vaticano f. 43a. Ed.: Sedlák, Studie a texty 2, 35.

De divinis nominibus

„*Ex quo alias vestre paternitati*“ :: post 31. 1. 1396. Vaticano f. 287a. Wrocław f. 171a. Leipzig UB 499, f. 387b. Gdańsk Mar. Q 152, f. 119b (excerpta).

De fuga seculi libelli II

Vaticano f. 267a. Wrocław f. 147b. Ed.: Höfler 2, 12 (Libellus de fuga mundi). — Sedlák, Hus 49* (Libellus secundus). — Překl.: Vilikovsky, Próza 110 (ukázka).

De iusticia et divina iusticie observancia

Vaticano f. 99b. Wrocław BU I F 123, nr. 30 (initium).

De laude nominis Iesu et Marie

„*Iesu Christi nomen dignissimum*“ :: post 31. I. 1396. Vaticano f. 281b. Wrocław f. 164a. Praha Kapit. O 21, f. 122a. Praha UK V A 23, f. 196b. Leipzig UB 499, f. 333b. Gdańsk Mar. Q 152, f. 109a.

De morbo suo

„*Cum anni iubilei gracia*“ . Praha UK Osek 37, f. 135b. Ed.: Sedlák, Hus 45*, č. 4. Překl.: Vilikovský, Próza 106 (ukázka).

Libellus appollogorum

„*Cordialissime, cur amicum*“ :: post 1396. Vaticano f. 277b. Treviso I 17. Ed.: Höfler 2, 15 (výběr). — Sedlák, Hus 68*. — Výbor Akad. 1, 753 („List... panu Jindřichovi z Růžové Hory, jinak z Rožmberka“, přel. R. Holinka).

Libellus bilogorum ad archidiaconum Gurimensem

„*Usquequo clamabo, domine*“ . Vaticano f. 63a. Praha UK IX C 3, f. 210a. Gdańsk Ms 1959, f. 108a.

Libellus quod nemo leditur nisi a se ipso. De VI etatibus hominis.

De tribus malis mundi. De VII mortalibus peccatis
Vaticano f. 111a. Wrocław f. 42a. Překl.: Vilikovský, Próza 114 (ukázka).

Liber dyalogorum (:: 1378). *Libellus secundus de alloquio dyaboli ad hominem. Liber tercius de doctrina angelica. Liber quartus qualiter anima ad corpus* :: ante 20. 12. 1380. Vaticano f. 86b. Wrocław f. 25b.

Miracula beate Marie Visitacionis

Vaticano f. 157b. Wrocław f. 109b.

Tractatulus de potestate clavium

„*Fatemur id ipsum, ut nobis ipse scribis*“ . Vaticano f. 30b. Ed.: J. Zítek, Tractatulus de potestate clavium, ČKD 45 (70), 1904, 47, 118, 250, 363, 494, 569, 618. — P. de Vooght, Hussiana, 1960, 161.

Tractatulus de veritate Urbani

„*Sed forte conceditur*“ . Vaticano f. 38b. Ed.: Sedlák, Hus 4*.

Visiones

Wrocław BU I F 51, f. 118b.

Historiae liturgicae et missae

Historia beate Marie Nivis

Vaticano f. 148b.

Historia de Visitacione (beate Marie Virginis)

Vaticano f. 138b. Wrocław f. 314a. Wrocław BU IV Q 223, f. 346.

Missa de transficcione beate Marie Virginis

Vaticano f. 152a.

Epistolae

Praha SÚAr 2449, f. 1a :: konec 14. stol. Bamberg Ms. C Phil. 18 (N. I. 16) (několik dopisů). Ed.: J. Loserth, Beiträge zur Geschichte der husitischen Bewegung I. Der Codex epistolaris des Erzbischofs von Prag Johann von Jenzenstein, AÖG 55, 1877, 265 (neúplně, bez listů Vojtěchovi Raňkovi a některých jiných). — C. Höfler, Magister

Johannes Hus und der Abzug der deutschen Studenten aus Prag 1409, 1864, 133 (listy Vojtěchovi Raňkovi).

Epistula ad papam pro institutione festi Visitacionis Marie per universum mundum :: 16. 6. 1386

Zařadil Mikuláš z Rakovníka do spisů *Historia a Tractatus de institutione festi beate Marie Virginis*.

Acta, statuta, mandata

Acta in curia Romana

„*Cum vos sitis verus successor Petri*“ . Vaticano f. 162a. Leipzig UB 176, f. 43a. Praha UK XIX O 5, f. 1a (opis vatikánského :: 17.—18. stol.). Ed.: F. M. Pelcl, Lebensgeschichte des Röm. und Böhm. Königs Wenceslaus, Urkunden 1, 145. — J. Zítek. Ke sporu Jana z Jenšteina s Václavem IV. (z rukopisu vatikánské knihovny), ČKD 50 (75), 1909, 64, 135, 211, 324, 566, 636. — P. de Vooght, Hussiana, 1960. 422 (podle vatikánského).

Statuta synodalia

„*Crescente cottidie malicia perversorum*“ :: 18. 10. 1385. Praha Kapit. arch. II 4 (Lib. III. ereccionum), p. 2. Ed.: C. Borový, Libri erectionum 3, 1879, 262, č. 402.

Statuta synodalia

„*Cura officii pastoralis*“ :: 16. 10. 1386. Praha UK X A 26, f. 60a. Schlägl 204. Cpl. (817). 146, f. 175a. Praha Kapit. arch. II 4 (Lib. III. ereccionum), p. 1. Ed.: C. Höfler, Concilia Pragensia 1353—1413, 1862, 29, č. 12. — C. Borový, Libri erectionum 3, 1879, 261, č. 401.

Mandata synodalia in festo s. Luce

„*Primo ut intelligatur statutum de cessacione divinatorum*“ :: 18. 10. 1387. Praha UK X G 15, f. 114b. Schlägl 204. Cpl. (817). 146, f. 176a. Ed.: C. Höfler, Concilia Pragensia 35, č. 16.

Mandata synodalia in festo s. Luce

„*Item mandatur, ut singuli plebani faciant processionem*“ :: 1390. Praha UK X G 15, f. 115b. Ed.: C. Höfler, Concilia Pragensia 39, č. 18.

Mandata synodalia sequenti die post Viti

„*Primo mandatur, ut veri penitentes*“ :: 1391. Praha UK X G 15, f. 115b. Ed.: C. Höfler, Concilia Pragensia 40, č. 19.

Cantilenae et orationes

Alto tono personet. Assis, o tu egregie sator veritatis. Assunt festa iubilea. Ave, frater domini, Iohannes dilecte. Ave, pascha sacrum. Ave, sacer Spiritus. Ave, stillans mellis alvearium. Ave, verbi Dei parens. Ave, virgo Davidica. Benedicat me, sempiterna Trinitas. Candor lucis eterne. Canit epithalamium. Cur obstupescit animus. De profundis igitur mundi huius involucris. Decet huius cunctis horis. Deduc igitur nos, o Domine, in semitam. Dic, quenam doctrina. Eburnea, nivea, lactea. Eia, leta cantica. En miranda prodigia. Exoro vos beatissimos apostolos. Exurgunt nova gaudia. Gaude, Maria, mater Christi. Gubernatore spirituali carens. Illibata mente sana. Inclite tue virtutis laudabo apicem. In vanum, Hebreorum Magnum vaticinium. Mente presaga divinitus actus. Miretur omne seculum. Mittitur archangelus fidelis. O Christi mater fulgida. O formosa, virtuosa. O Maria, mater Christi... et cognatam salutasti. O Maria, mater Christi... nobis assis in agone. O regina mundi, eloquentissima puella Maria. O sacrata ostia. O veri luciferi. Obsecro te et exoro te, angele dei. Omnipotens et misericordissime domine Iesu Christe, qui pro nobis miseris. Omnipotens sempiternus deus, qui dixisti: Fiat lux. Omnipotens sempiternus Deus, vera Trinitas. Phenix una, virgo pura. Quid modo dictarem. Sanctus hic vir Sigismundus. Si narrare debeo. Sicut rosa sine spina. Temporis cursu iubet fratricida. Tribularer si nescirem. Ut celebs utas reboare tyro. Verto luctum in citharam.

Lit.: J. Kadlec, L'oeuvre homilétique de Jean de Jenštejn, Recherches de Théologie ancienne et médiévale 30, 1963, 299. — S. Siefert, Von Bischof Bernhard von Kamenz

bis zum letzten Bischof von Meissen, Leipzig 1965, 253. — TřLč 17, 46, 64, 68, 135. — J. Polc, De institutione festi Visitationis B. M. V., 1967. — J. V. Polc, Jan z Jenštejna a svátek Navštívení Panny Marie, Český přínos k odstranění západního rozkolu, Na obranu Jana z Jenštejna, Nejstarší prameny o smrti sv. Jana z Pomuku — Nepomuckého, Svätý Jan Nepomucký a jeho doba, sb. Se znamením kříže, Řím 1967, 153—191. — R. E. Weltsch, Archbishop John of Jenstein (1348—1400). Papalism, Humanism and Reform in Pre-Hussite Prague, 1968.

21 Henricus de Ribenicz (Ribbenicze, H. Werneri)

Bac. art. 1377, mag. art. 1379, rector 1392, postea prior domus legis Marie ord. Carthus. prope Rostock, qui seculum cum pompa et gloria relinquens et ordinem nostrum ingrediens . . .

Quotlibet Ribenicz

(46 questiones determinatae)

„*Utrum in ordine essentiali rerum universi tantum unum supremum principem esse sit necesse*“. Leipzig UB 1414, f. 4a—231 :: 15. saec. (f. 123b: *Iam pertractande sunt questiones philosophiae naturalis*).

Questiones de a. 1381—7

1. *Utrum aliqua est (sit) sciencia, que habet probare et ostendere sua propria principia*. Kraków Jag. 686, f. 154a. Leipzig UB 1413, f. 66ab. Leipzig UB 1445, f. 347b—349b.
2. *Utrum relacio sit res distincta a rebus relatis*. Kraków Jag. 686, f. 150b—1a. Leipzig UB 1413, f. 68ab (anon.).

Questiones

1. *Utrum possibile sit hominem esse felicem felicitate meritoria et premiatoria*. Leipzig UB 1413, f. 74b—75b. Leipzig UB 1445, f. 329b—333b (anon.).
2. *Utrum tota universitas rerum sit simpliciter perfecta*. Leipzig UB 1413, f. 77ab. Leipzig UB 1445, f. 334a—335a.
3. *Utrum a summo rerum datore ordo encium optime sit dispositus*. Leipzig UB 1413, f. 77b—78a. Leipzig UB 1445, f. 335a—336b.

Questiones (posiciones): Leipzig UB 1413

1. *Utrum quelibet sciencia possit procreare sua prima principia*, f. 62b.
2. *Utrum actus magistrales digniores et perfecciores sunt actibus militaribus*, f. 63ab (questio determinata).

Recommendatio determinantis Iohannis de Brandenburg a. 1390

„*Signum sapientis est posse docere. Et illud scribit egregius philosophorum princeps Aristoteles*“. Leipzig UB 1445, f. 392a—393a (f. 393a: *Civitas enim eius est Brandenborgh et interpretatur quasi urbs de tedis*).

Recommendatio determinantis

„*Sermo et doctrina studiosum non faciunt, sed. opera. Et illud scribit Philosophus 10. Ethicorum. . . Si studioso animo perscrutari voluerimus*“ × „*Ideo confero ei auctoritate etc. Magister Hinricus de Ribbenicze has duas precedentes immediate fecit recommendaciones*“. Leipzig UB 1445, f. 293a — 4a.

Opus Rostocense

Meditaciones super Salve regina et super preces ordinis Carthusiensis „*Accedite ad eam et illuminamini. . . Salve: hec salutacio humano ingenio est exquisita*“. Berlin-Dahlem theol. qu 50, f. 1a.

Lit.: TřLč 148. — Třiška, Příspěvky I č. 22.

22 Albertus Engelschalk (Enghel-, -scalk) de Strawbinga

1. *Utrum quilibet actus humanus moraliter malus fiat ex passione, ignorancia vel eleccione*. Leipzig UB 1413, f. 79ab. Leipzig UB 1445, f. 338a—339b.

2. *Utrum in genere morum sit dari opera sic turpia et maliciis involuta, quod non possint bene fieri*. Leipzig UB 1413, f. 79b—80a (in fine: *Iste due posiciones sunt Mgri Alberti Engelschalk*). Leipzig UB 1445, f. 339b—341a.

Lit.: TřLč 112—3. — Třiška, Příspěvky I 16, č. 12.

23 Iacobus de Brycen (-ten) (Bri-)

Utrum quelibet potencia subiectiva virtutum moralium sit felicitabilis. Leipzig UB 1413, f. 78b—79a. Leipzig UB 1445, f. 337a—338a.

Lit.: Třiška, Příspěvky I č. 29.

24 Urbanus de Carniola (K-, Cironiola, Crioniola)

Bac. art. determinavit sub M. H. de Ribenicz 11. Nov. 1383.

Utrum simpliciter sit melius deum esse carius (?) aliorum aliis largiendo suam bonitatem quam sibi tantum. Leipzig UB 1413, f. 76b—77a :: ante 1389. Leipzig UB 1445, f. 333b—4a

25 Ludolfus Langedorf

Bac. art. 1388.

Utrum motus vaporis sursum sit naturalis vel violentus.

Arguitur primo, quod sit naturalis. (Posicio circa librum de celo et mundo.) Leipzig UB 1413, f. 72ab (in fine: Ludolfus Lag).

26 Iohannes Langevelt de Arsen

Quotlibet Arsen

(66 quaestiones determinatae cum probleumatibus)

„*Utrum homo ex puris naturalibus possit intelligere vere primum ens esse principium effectuum*“. „*Quare sudantes sunt in facie rubicundi*“. Leipzig UB 1435, f. 188a—267b.

Lit.: Třiška, Příspěvky I č. 40.

27 Henricus de Hannover (Teynbint)

Pragae studuit 1373-4. Bac. art., mag. art., canonicus et cantor ecclesiae Przemyslensis.

Sermones dominicales per annum

„*Quecumque scripta sunt. . . Fratres karissimi, ne per diversa vagemur, legamus librum corporis nostri et membrorum, qui est liber rusticorum*“ × *Expliciunt sermones dominicales per annum magistri Hinrici Honover, finiti in Frackens. per me Iohannem Wold predicatorem ibidem*. Leipzig UB 635, f. 197a—214a.

Lit.: F. Machilek, Ludolf von Sagan, 1967, 35. — TřLč 28—31. — Třiška, Příspěvky I č. 18.

28 Flassko

Generosus dominus et baccalarius Pragensis.

Proverbia

Třeboň A 4, f. 42a :: zač. 2. pol. 15. stol. Ed.: F. Palacký, *Pana Smila Flašky z Richenburka* zbirka přísloví českých, ČČM 1, 1827, 2, 62. — Výbor Mat. 1, 841. — Lit.: V. Flajšhans, *Smil Flaška z Pardubic*, ČČM 79, 1905, 298. — Vilikovský, *Písemnictví* 24.

29 Petrus de Dacia (Dacus), aliter dictus Duw.

De natione Saxonum, intitulatus in iure 1381, magister.

Kalendarium

Leipzig UB Rep. II 12° 170 (87), f. 1–9 :: 4. čtvrt. 14. stol.

Canon super Kalendarium

„Quere inter numeros in superiori parte istius tabule“. Leipzig UB Rep. II 12° 170, f. 10.

Tabula

Leipzig UB Rep. II 12° 170, f. 11; 1487, f. 1a :: 4. čtvrt. 14. stol. Salamanca ms. 2662, f. 66b (*Tabula Petri Daci de loco lune*),

Canon super Tabulam

„Ad locum lune habendum videas“. Leipzig UB Rep. II 12° 170, f. 11.

30 Helmoldus de Soltwedel

Utrum summa dei sapiencia, cuius legem eternam participant omnia alia agencia, omnem veritatem possibilem distinctissime unico actu simplicissimo per eius puram essenciam propria forma congnoicit

„In qua questione tria principaliter supponuntur“ x „Explicit questio determinata a reverendo magistro Helmoldo de Soltwedel“. Leipzig UB 1423, f. 384a–391a :: 15. saec. Hanc quaestionem determinavit etiam Adreas de Broda (cf. TřLč 104). Lit.: TřLč 116.

31 Ludovicus incertus

OESA

Collectanea auctoritatum

„Desiderio meo volens satisfacere“. Gniezno Kapit. 38, f. 1a :: 1495.

Lit.: TřLč 1, 7.

32 Ionannes Helcopius

Obiecciones super suppositiones magistri Helcopii

„Suppositio non est res distincta a termino“. Leipzig UB 1375, f. 23b–29a.

Obiecciones confusionum,

finite Prage, edite per reverendum Mgrum Helcopium

„Confusio est actus ipsius intellectus“. Leipzig UB 1375, f. 29a–33a.

Lit.: TřLč 84. — Třiška, *Příspěvky* I 28, str. 20.

33 Paulus incertus

Speculum aureum

„Reverendissimis in Christo patribus“. Berlin-Dahlem theol. fol. 252 (R 637, XIII B p. 587), f. 148. Leipzig UB 594, f. 49a–78b, 606, f. 200a–209a. Wien NB 4295, 4922 (sine

prol.), 5087, 5125, 11799. Pelplin 237/31, f. 89b–112a. Excerptum: Berlin-Dahlem theol. qu. 207, f. 295. Lit.: TřLč 128.

34 Mathias de Legnicz

Postilla magna super epistolas dominicales

„Circumfulsit eum lux de celo, Act. 9, 4. Digni ac dilecti discipuli, quamquam singuli sancti superno munere ditati“. München Olm 8235, f. 1a–348a, Olm 18718, f. 2a–252a (pars hiemalis). Göttweig 303 (pars hiemalis), 304. Schlägl 216 (verisimiliter).

Postilla parva epistolarum dominicalium per circulum anni

„Videte, quoniam non michi soli laboravi, sed omnibus, Eccli 24, 47. Berlin-Magdeburg 24, f. 1a–240b, 97, f. 1a–288a. Berlin-Dahlem lat. qu. 921 :: 1403. Greifswald Rubenow — Bibl. XV E 67, f. 1–210. Altenburg AB 14 C 22. München Olm 17636, f. 1a–195b. Trier Stadtbibl. 104, nr. 2. Gdańsk Ms 2025, f. 283b–4a (fragm. prol.). Wrocław BU M 1166, f. 1–202, B 1605 (deperditum). Herzogenburg 31, f. 1a–248a.

Commentarius ad Romanos

Trier Stadtbibl. 104 (non 103).

Questiones theologice

München Olm 17784, f. 127a–145a, Olm 23788, f. 112a–134a. Salzburg St. Petr b III 27, f. 51b–62b (shodně s Olm 23788). Rozpis: Wolny-Markowski-Kuksewicz, *Polonica* 122–3, 160–1.

Expositio passionis dominice

„In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: Scitis, quia post biduum pascha fiet (Mat. 26,2). Quia nullus ewangelistarum materiam dominice passionis plene et complete conscripsit“. München Olm 18718, f. 292a–379a („Expositio pass. dom. M. Engelscalci pragensis“). Tato passio zapsána v Postilla magna Mat. z Lehnice v Göttweig 303 a 304).

Lit.: TřLč 15, 65, 122–3. — Třiška, *Příspěvky* I 16–17.

35 Iohlinus de Wodnyan (o) (Iehlinus, Iohlico, Gehlico, Iehelinus, Ioehlico, Ihelico) — Johlín z Vodňan

Universitatis studii Pragensis studens, crucifer, plebanus Trutnoviensis, ab a. 1389 predicator et plebanus Zderaziensis. Obiit circa 1416.

Postilla Zderaziensis

:: 1493–1404

1. pars adventualis: „Reverend(issim)o in Christo patri et domino domino Sbynkoni, (sancte) Pragensis ecclesie archiepiscopo, .. frater Iehlinus de Wodnano, ... Sedente me quodam tempore in comodo meo proprio“ (prol.). „Cum appropinquasset Iesus Ierosolimis. Sic scribitur Mat. XXI. Pueri dilecti, ex antiqua consuetudine in missa matutinali isto sacro tempore“ (1. sermo). 2. pars quadragesimalis: „Sicut predicatorum fidelium Christi debent esse in suis actibus prudentes et discreti“ (prol.). „Cum ieiunatis, nolite fieri sicut ypocrite tristes (Mat. 6). Pueri dilecti, in plerisque locis sanctorum scripturarum novi et veteris testamenti“ (Sermo in die Cinerum). 3. pars estivalis: „Dirige, domine deus (meus), in conspectu tuo viam meam (Ps. 5). Honorabiles domini et fautores fratresque karissimi. Scire dignemini, quod secundum beatum Bernhardum sunt quidam“ (prohemium). „Maria Magdalena, Maria Iacobi et Salomee (Mar. ultimo). Si tu, predicator, predicasti populo de postilla quadragesimali“ (Sermo de pascha). Brno, Měst. arch. SK 87 (dříve 107), f. 85a

(1. pars). Karlštejn 23, f. 1a. Lambach Chart. Fol. 44, f. 2a (3. pars). Olomouc Kapit. 158, f. 1a (3. pars). Praha Kapit. E 35/1 (2. pars), E 35/2 (3. pars), E 35/3 (3. pars). Praha KNM XII D 8 (3. pars), XVI D 10 (1. pars). Praha UK I B 28, f. 12a (3. pars), I D 43, f. 3a (2. pars), I D 44 (3. pars), IV A 2 (1.—2. pars, initium deesti), IV B 20, f. 1b (2. pars), IV C 9 (3. et 1. pars), IV C 18 (3. pars). IV C 25 (1. pars), VI D 14 (1. pars), Krumlov 62, f. 1a (1.—2. pars), Krumlov 254, f. 1a (3. pars). Wrocław BU I F 213, I F 509, f. 1 (1.—3. pars), I F 510, f. 1 (3. pars). Warszawa BN L F I 110 (deletum). Ed.: J. Klapper, *Exempla aus den Handschriften des Mittelalters*, 1911, č. 92, 110, 114, 115 (některá exempla podle BUWr I F 509). — A. Neumann, *České sekty ve století 14. a 15., 1920, příl. 2 (část)*. — Překl.: Vilikovský, *Próza 152 (několik exempl)*. — Lit.: A. Neumann, *Výbor z předhusitských postil, Archiv literární 2, 1920—1922, 250*. — R. Řičan, *Johlín z Vodňan, křížovník kláštera zderazského, VKČSN 1929, č. 2, 14* — A. Neumann, *Předhusitské kláštery a veřejné blaho, 1939, 30*.

Sermones

Collacio, in qua agitur de dampnacione ipsius Wicleff

„*Omnis arbor*“, Mat. 7, 19 :: post 1410. Basel A II 34, f. 312b.

De novo anno notabile bonum et pulchrum

„*Karissimi filii, mos est quasi hodie in aliquibus partibus*“. Praha UK I B 28, f. 10a :: 1405.

De s. Martino (ex dictis Holgoth)

„*Occurret vobis homo, Mar. 14, 13. Iste homo est beatus Martinus*“. Praha UK I B 28, f. 10b.

Sancti Augustini

„*Et adducunt ei surdum, Mar. 7, 32. Istud autem audiat*“. Praha UK V F 13, f. 83a.

S. Michaelis

„*Factum est prelium magnum in celo, Apok. 12, 7. Istud autem audiat: Vincencius in Speculo scribit*“. Praha UK V F 13, f. 101b.

De nativitate Dómini

„*Maria autem conservabat omnia verba hec, Luc. 2, 19. Karissimi, forte nescitis, quare Christus Iesus*“. Praha UK V F 13, f. 160b.

Stephani prothomartyris

„*Fratres karissimi, epistola presentis diei*“. Praha UK V F 13, f. 162b.

In conversione sancti Pauli Iohliconis

„*Saulus adhuc spirans, Act. 9, 1. Dilecti, si peccator debet esse bonus*“. Praha UK V F 13, f. 183a.

In purificatione Marie Jo.

„*Ecce ego mittam angelum, Mat. 11, 10. Dilecti, epistola, que legitur hac die*“. Praha UK V F 13, f. 186a.

Lit. ke kázáním: R. Řičan, *Johlín z Vodňan, VKČSN 1929, č. 2, 127, 130, 138*.

Sermones de tempore et de sanctis

Praha KNM XIV E 5, f. 219b, 224b, 226b.

Quadragesimale

„*Convertimini ad me in toto corde vestro. Videns vos pauciores in sermone ante me, quam heri dico*“. Praha UK XX B 5 (Admont 550), f. 55a, XX B 9 (Admont 590), f. 1a (sermones dominicales). Vodňany G 4 R, f. 124a. München Clm 14316, f. 1a. Ed.: V. Tille-J. Vilikovský, *Rukopisná bohemika v Admontě, ČAS 11, 1934, 116 (několik exempl)*. Lit.: F. M. Bartoš, *Původce Quadragesimale admontského, JSH 16, 1947, 44*.

Sermones

„*Cum ieiunatis... Sacro tempore semper Romae*“. München Clm 13416, f. 1a.

Litterae ad monachos quosdam datae, ut presbyterum quendam Matthiam in monasterium suscipiant

Praha UK XIV G 11, přidešti :: asi zač. 15. stol. (autograf). Lit.: R. Řičan, *Johlín z Vodňan, VKČSN 1929, č. 2, 11*.

Collecta super psalterio

„*Perpendat caritas vestra, quam multo*“. Lambach Chart. Fol. 91, f. 2a.

Dubia et incerta

Quadragesimale

„*In Christi nomine... In capite ieiunii. Cum ieiunatis... Hodie sancta mater ecclesia*“. Praha UK VIII G 33 :: 1408. Lit.: Bartoš, *Postily 84*.

Sermones

In die s. Stephani protomartyris

„*Karissimi, hodie qui sermoni interfuistis*“. Praha UK V F 13, f. 165b.

Iohannis apostoli

„*Est commune proverbium inter homines bonos*“. Praha UK V F 13, f. 168b.

In circumcissione Domini

„*Postquam consumati sunt dies octo, Luc. 2, 11. Queritur: hodie Christus circumcidí voluit*“. Praha UK V F 13, f. 170b.

Katherine virginis et martyris

„*Puella, tibi dico, surge, Mar. 5, 21. Pueri karissimi, mos est inter homines potentes*“. Praha V F 13; f. 144a.

Lit. k hypotetickým kázáním: R. Řičan, *Johlín z Vodňan, VKČSN 1929, č. 2, 136, 137, 133 p. 1149*.

Anonymní české spisy Johlínovi domněle připsované

O lišce a o čbánu

Desatero kázanie božie

Satiry o řemeslnících

Výklad na Alleluia: „Unde ethimologice in bohemico sic dicitur al. Ie. Iu. ya. ... Al alle hoře mého“. Praha UK XX B 5, f. 29b.

Lit. k hypotetickým spisům: Tille-Vilikovský 103. — F. M. Bartoš, *Původce Quadragesimale admontského, JSH 16, 1947, 46, pozn. 13*. — F. M. Bartoš, *Bádník Rukopisu Hradeckého, JSH 17, 1948, 1*. — F. M. Bartoš, *Předhusitský kazatel a básník Johlín z Vodňan v Trutnově, Krkonoše, Podkrkonoší 3, 1967 (vlastivědný sborník, muzeum Trutnov), 55—59*.

36 Iohannes (de) Berlin, (Bar-)

De nat. Saxonum, intitulatus in iure 1381, notarius 1403.

De cornice et accipitre (dictamen, fabula)

„*Iuxta suum libitum poyerunt multi*“. Praha UK I G 11a, f. 54a—61b, XIV G 45, f. 1a—5b. Wrocław BU IV F 42, f. 118b—120a. Wrocław Ossolineum Pawlik. 193, p. 424—430 (*Explicit fabula libistica Iohannis Berlin, prohibens detestabilem fieri contencionem miseri cum potente. a. d. 1428*). Wrocław Kapit. 151, f. 106b—107b (*Dictamen de cornice et accipitre, per Iohannem dictum Berlin compilatum*). Warszawa—Petrohrad Lat. XVII Qu 18, f. 207—214 (*De pica et cornice et accipitre libellus libis(ti)ce, s polským*

glosami, asi zničené). Ed.: A. Hilka, Beiträge zur mittelalterlichen Fabelliteratur, Jahresbericht der schlesischen Gesellschaft für vaterländische Cultur 91, 1913, IV. Abt. C, 1—21 (podle BUWr). Lit.: A. Brückner, Średniowieczna poezya łacińska w Polsce, Rozprawy Akad. Umiej., wydz. filol., ser. 2, tom. 1, 1892, 345—348, 372 (o petrohradském rukopise bajky de cornice et accipitre, uvádí již podle Wr. Ossol. Pawlik. jméno Jana z Berlína, jehož nijak neidentifikuje). — J. Tráška, Z poetiky a fabulistiky „moderního“ středověku, SaS 26, 1965, 241—242 (srovnává bajkovou vložku o strace a krahuji s čes. skladičkou „A ta panna strašička“).

Epistola Iohannis Berlin ad honorem serenissimi principis et domini domiri Sigismundi regis Hungarorum compilata (in integ. sup. intrinsec.), De honore imperii per totum (in marg. sup.)

„Serenissimo ac gloriosissimo principi et domino Sigismundo, Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. regi sacrique Romani imperii generali vicario atque regni Boemie heredi et gubernatori, karissimo domino meo gratiosissimo. Verbum michi singulare ad te est, serenissime princeps et domine mi gracie, verbum, inquam, verum, bonum, utinam in oculis tue maiestatis acceptum“ x „ut inter tuos felices etiam valeam feliciter numerari. Ave, salve, chere et vale, perpetue decus meum. Scriptum Prage anno domini Millesimo quadringentesimo tercio die vicesima sexta mensis Ianuarii hora vesperorum Amen. Inter notarios Serenitatis Vestre minimus Iohannes Berlin“. Wrocław Kapit. 151, f. 148b—153b.

37 Nicolaus Cacabus

Lectura Sumpmæ de redempcione animarum sanctorum patrum, edita secundum processum iudicii (Iacobi de Theramo)

„Posiciones et articuli oblatis sua die infra terminum per Moysen Iesu“ x „Explicit Sumpmæ de redempcione animarum sanctorum patrum, edita secundum processum iudicii, in quo inducuntur due persone litigantes procuratoris nomine, Belial, procurator inferni, et Moyses, procurator Iesu, reportata per manus Derelai, studentis Pragensis, studentis sub anno domini Nativitatis M^o CCC^o nonagesimo 2°, et hec lectura est collecta per magistrum Cacabum, magistrum in artibus.“ Kraków Jag. 1571, f. 128a, lectura 131b—177a.

Vita, opera, lit.: TřPř 2, č. 8.

38 Hermannus

De ordine Predicatorum, præsentatus (sc. ad gradus in s. theologia) in conventu Pragensi 7. 1. 1401.

Recommendacio theologie Mgr Hermanni de ordine predicatorum

Wrocław Kapit. 183, f. 309b—311a (začátek a okraje pro vlhkost poškozené a nečitelné). Lit.: Koudelka AFP 72, 1957, 90. — Kadlec, Řeholní studia 75 (I 22).

39 Hermannus

Magister

Glossa psalterii

„Nota: triplex est beatitudo, sc. nomine solum, re solum, nomine et re simul“. Wrocław BU I F 175, f. 197b—250a :: 1415 (proven.: Catalogo inscriptus Sagani ad D. V. 1684). F. 197b in marg. sup. manu glossatoris: „Mgr. Hermannus incipit psalterium 4. feria ante octavam corporis Christi, id est infra octavam“. = H. Pragensis, de Mindelheim?. Lit. TřLč 137.

40 Nicolaus Stoer de Swidnicz

Bac. art. 1389, mag. art. 1393, dec. fac. art. 1399.

Sermo

„Carnis curam ne feceritis in desideriiis, Ad Rom. XIII°, (14). Teste beato Bernardo, doctore mellifluo“. Harburg—Maihing II. Lat. 1. 4° 57, f. 71b. Kraków Jag. 2332, f. 106a—115a.

Lit.: TřLč 126, č. 12.

41 Franciscus de Legnicz

Bac. art. 1408.

Sermo collectus per mgrum Franciscum Legnicz de sancta Agnete et potest generaliter predicari de qualibet virgine et sequitur. „Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias, scribitur Cant. II (2). Karissimi, ut omnes nostis, et ex processu scripturarum evidenter colligitur“. Wrocław Kapit. 23 n., f. 73a—74a.

42 Franciscus Creysewicz de Brega

Questio de indulgenciis (contra Hussitas)

„Utrum in indulgenciis concessis remittatur pena solvenda pro peccatis“ „Et arguitur quod sic“. Wrocław BU Mil. IV 85, f. 346a—353b. F. 348a: presentim sicut dicit Henricus de Fremaria. F. 351b: 2° arguunt Hussite: Per indulgencias gracia remissionis peccatorum redditur“.

Lit.: TřLč 66—7, 128—9, č. 18. — TřPř 1, 24, č. 47.

43 Petrus Storch (Storich) de Czwikaw

De natione Polonorum, bac. art. 1393, mag. art. 1397, intitulatus in iure 1398, examinador baccalariandorum 1399 etc., dispensator 1402, collector pecuniarum facultatis artium, decanus fac. art. Prag., baccalarius theol. formatus 1404. A. 1409 Lipsiam abiit. Rector univ. Lipsiensis 1413, decanus fac. theol. Lipsiensis. Obiit a. 1431.

Utrum possibile est idem corpus in numero esse dimensionaliter (questio quodl. Mathiae de Knin a. 1409)

Collacio M^{ri} Petri Storch in recessu marchionum ad regnum Bohemie contra hereticos, facta coram universitate in missa universitatis (Lipsiensis)

„Debemus animas nostras ponere pro fratribus nostris, scribitur prima Io 3° (16) et lectum est in currentis dominice epistolari officio. Celeberrimi et reverendi doctores et magistri ceterique domini prestantissimi. Cum nichil melius nichilque sublimius animus cognoscit, quam quod per experimentum et experientia didicit“. Wrocław BU Mil II 30, f. 95a—96b.

Lectura Mgr Petri Storch, sacre theologie professoris, super Apocalipsim

„Incepturus librum Apokalipsim, i. e. revelacionum beati Iohannis apostoli“. Wrocław BU Mil II 62, f. 1a—503a.

Lit.: TřLč 83, 182, 185. — TřPř 2, č. 26.

44 Iohannes de Nova domo (Jan z Jindřichova Hradce)

Utrum intitulatus in iure a. 1394 an baccalarius artium a. 1407 fuerit, nescio. Alii bac. art. huius nominis fuerint a. 1449 et 1458.

Tractatus de esse et essencia, per Iohannem de Nova domo compilatus, extractus ex diversis libris methaphisice (explicit)

„Secundum scienciam peripateticorum... Utrum in eodem esse essencie realiter distinguantur ab esse“. Wrocław Ossolineum 734/I, f. 81a—95a.

De universalibus (Tractatus super universalia)

Commentarius in tractatum Iohannis de Nova domo super universalia. „*O fili care, ad studium quare venisti, premeditare*. Capitulum de universali reali. *Eximii doctores et magistri, Iohannis de Nova domo, magni insecutoris vie Alberti, (tractatus) incipit feliciter. Contra subsanatores universalisancium realistarum deducta est responsio etc.*“ x „*Et sic est finis dominica in vigilia s. Nicolai in Zittavia 1466to...*“ Wroclaw BU IV Q 19, f. 28—38b.

45 Stephanus de Palecz (Palis, Palatsch)

Tractatus gloriosus

„*Cum in nullis scholis*“ :: 1413. PUK III G 6. Kraków Kapit. 213 (inv. č. 221).

Tractatus de Romana ecclesia

„*Quia in equivocacione huius nominis ecclesia*“. Leipzig UB 201. Sevilla 7—3—8. Wien NB 3495, f. 193.

Tractatuli tres de ecclesia contra Husitas (contra quatuor articulos Hussitarum)

„*Quia teste beato Augustino*“ I.—III.: Brno SA G 10—211, f. 219b, G 12-II 365, f. 1a. Gdańsk Ms 2309, f. 88a. Kraków Jag. 2208, f. 27b—49b, 51a—53b, 83a—126a. III. *De quatuor portis ecclesie contra hereticos*. „*Porte inferi non prevalebunt adversus eam, Mat. XVI°. Auctoritas ecclesie tanta est*“. Kraków Dominikanie XV. 14, f. 190a—204b. Kraków Jag. 770, f. 224a—231b. Olomouc UK II 91 (dříve 2 II 21). Praha Kapit. N 9, f. 141b. Vaticano Lat. 4150, f. 68b. Wien NB 4395, f. 325b.

Responsiones ad obiectiones et picturas

„*Ex tractuli (prescripti) materia (tamquam ex quodam fundamento posito) faciliter solvi possunt obiectiones et argumenta Wicleffistarum et Hussitarum*“. Kraków Dominikanie XV. 14, f. 321a—6b. Praha Kapit. O 50, f. 133a—7b. Vaticano Bibl. Apost. Ottob. Lat. 350, f. 236a. Wroclaw BU I Q 87, f. 112b—122b.

Contra communionem sub utraque et parvulorum „*Per venerabilem virum sacre theologie professorem Stephanum de Palatsch*“

„*Ecclesia universalis non potest errare, quia Spiritu sancto gubernatur, qui est Spiritus veritatis. Hoc enim promisit Spiritus discipulis Iohannis XVI. dicens*“. Wroclaw Ossolineum 824/I, f. 86b-94b :: 1438. Brno UK R 368, f. 4a—6b :: 1413 (anon.).

Sermo contra duo articulos Wyclef

„*Si spiritu vivimus... Quia sumus advene*“. Kues Cus. 166. Warszawa BN akc. 6286, f. 194b—201a.

Sermo

„*Resistite fortes in fide*, scribitur 1. Petri 5, (9). *Reverendissimorum patrum*“. Berlin Lat. fol. 413, f. 289b. Gdańsk Mar. F 286, f. 103a, Mar. F 300, f. 133b. Karlsruhe—Reichenau fol. 23, f. 40. München Clm 5421, f. 146, 13421, f. 138. Szczecin Cam. Cod. 23. Tübingen 282, f. 62. Venezia Marc. Lat. IV 20, f. 220a. Bremen StBibl. a. 26, f. 171a. Lübeck Theol. lat. 59, f. 24b. Warszawa Lat. Q chart. I 210 (deletum).

Dubia

Questio de absolutione pene et culpe

„*Circa hanc epistolam dubitatur: Utrum sapit blasphemiam*“. Praha UK III G 11, f. 263a—4b.

Questio de moventibus orbes celestes

„*Utrum inter quaslibet moventes orbes celestes infatigabiliter est aliquis ordo*“. Praha UK X H 9, f. 120a—121b.

Sermo de Assumpcione b. Marie Virginis

„*Rev. patres et domini. Gloriosam genitricis dei virginis Marie assumptionem*“. Praha UK I D 29, f. 336b.

Sermo ad clerum de Spiritu sancto

„*Reverendi patres et domini honorandi. Si mater ecclesia magistra omnium accionum peritissima hodie recolit*“. Praha UK I D 29, f. 331a—335a.

Questiones facte per M. Stephanum (Palecz?) et Petrum (Wysz?) episcopum Cracoviensem München Clm 18757, f. 83b—5a. Rozpis: Wolny-Markowski-Kuksewicz, Polonica 145—6.

Lit.: R. Palacz, Stefan Palecz, *Materiały i studia zakładu historii filozofii starożytnej i średniowiecznej* 8, 1967, 93—124. — K. Vrána, *Mistr Štěpán z Pálče v Polsku*, sb. Se znamením kříže, Řím 1967, 207—215. — TřLč 101—104. — TřPř 2, č. 3. — P. Spunar, LF 91, 1968, 316—7 (neúplné a nepřesné dodatky).

46 Andreas de Broda

Contra communionem calicis

„*Omnibus Christi fidelibus, clericis et laicis, salus a deo patre*“. Warszawa BN 3320, f. 33a—36a.

Incertae epistolae (Brodae?, Palecz?)

1. (*Epistola catholici ad Cristannum de Prachaticz*)

„*Ergo gloriosus deus pius Iesus det tibi in presenti non plus, quam oportet, sapere incrementumque orthodoxe fidei in futuro gloriam sempiternam. Karissime frater et magister, sepe per interpositas personas, etiam et per scripta tua me salutasti, non dubito te scire, quid notat salutatio: Ecce, karissime frater, et ego te saluto. Ecce salutat te papa cum cardinalibus, salutant te archiepiscopi, episcopi et omnes catholici sacerdotes. Salutat te rex Romanorum, ymmo*“ x „*qui se humiliat, exaltabitur. Hec catholicus*“. Kraków Dominikanie XV. 14, f. 375ab.

3. *Catholicus* (ad Cristannum)

„*Gloria vobis et pax a domino Iesu Christo pro nobis crucifixo sit pro salutatione. Magister et frater mihi dilecte. Literam, quam michi destinasti, gratis suscepi, in qua inter cetera scribis, quod ecclesia sepe fallit et fallitur. O magister et frater, redire ad cor. Fidei enim catholice non potest subesse*“ x „*et qui spernit matrem, spernit patrem, Luc. X^o. Hec catholicus*“. Kraków Dominikanie XV. 14, f. 376b—377a.

5. *Catholicus* (ad Cristannum)

„*Vespertilio est quoddam monstrum, sc. quia communicat in volando cum avibus et gradiendo cum muribus. Sic tu, frater, communitatem cupis habere cum avibus, i. e. cum catholicis Romanis, verumtamen gradiendo pro maiori parte communitatem habes cum muribus, i. e. hereticis et scismaticis*“ x „*que nobis prestare dignetur*“. Kraków Dominikanie XV. 14, f. 378a—385a.

Opera Lipsiensia

Tractatus de sacramento eucaristie

„*Nisi manducaveritis carnem filii hominis et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis*, scribitur Ioh. VI, (54). *In edificio spirituale primum et principale necessarium est habere fidem sanam*“ x „*Hic tractatus compilatus est per eximium Andream de Broda, sacre pagine doctorem*“. Wroclaw BU Mil. II 30, f. 240a—246a. Wien NB 4965, f. 58a.

Sermo propter exaltacionem Frederici, ducis Saxonie

„*Qualis est hic*, scribitur Mat. 8 (27) et in ewangelio dominice iam presentis. *Quia volente deo propter exaltacionem et promocionem illustrissimi principis et d. nostri domini F., dei gracia ducis Saxonie etc., sacri Romani imperii iam electoris gratificati, missam hanc sacra-*

tissimam pro graciaram accione concinius dignum et iustum est“ :: 24. I. 1423. Wroclaw BU Mil II 30, f. 246a—248a.

Collatio, quibus episcopo Coloniensi, in terram Prutenorum eunti pro pacificatione, successum optat

„Ave Maria, gracia plena, dominus tecum. Reverend(issim)e pater et domine generose, auribus nostris audivimus et celebri fama vulgatum est, quod iam oculis contemplamur, paternitatem vestram videlicet terram Prutenorum velle proficisci... Quapropter alma nostra Lipezensis universitas vestram paternitatem suscipit“. Leipzig UB 865, f. 26. Uppsala C 220, f. 130—1. Wroclaw BU Mil II 30, f. 248a—9a, Mil IV 83, f. 53b—4b.

Dubia

Epistole ad et contra civitatem Pragensem

„Verbum meum ad te, ne moleste feras, o civitas“. Warszawa BN BOZ 55, f. 180a.

Dubium Andree Brode vel Simonis de Tisssnow

Tractatus contra communionem calicis (de ecclesie catholice unitate et auctoritate sedis apostolice contra schismata, Quomodo Christus rogavit patrem pro ecclesiastica unitate) „Cristus Iesus, Dei Patris omnipotentis sapiencia, summa, possibili et ineffabili ac eterna unitate deo unitus“. Praha Kapit. A 79/5, f. 266a—290b (Andree Brode). Praha UK XIII G 10, f. 103a—120b :: 1428. Wien NB 4935, f. 35a—52a. Lit.: O. Odložilík, Z počátků husitství na Moravě. Šimon z Tišnova a Jan Vavřinec z Račic, ČMM 49, 1925, 147—153.

Lit.: TřLč 104—7, č. 15. — TřPř 2, č. 5.

47 Simon de Tisssnow

Defensio libri De probationibus propositionum

:: 1410. Praha UK VIII G 34, f. 55a—8a, X E 24, f. 133a—5b. Wien NB 4002, f. 38a—41a. Bautzen Gersd. IV° 24, f. 37—9. Ed.: Loserth, Hus u. Wyclif 271—6.

Questiones

Utrum deus, cui omnia possible (Questio quodl. 1411)

Utrum secta christianorum (quodl. 1412?, PUK X E 24, f. 227b—233a)

Utrum a summo bono, creatore (quodl. 1416)

Utrum prima causa agens (quodl. 1417, PUK X H 18, f. 34a—7b)

Utrum ecclesia sancta catholica (:: 1417, Olomouc Kapit. 118, f. 204a—7b)

Sermo

„Rogate, que ad pacem sunt Ierusalem“, Ps. 121,6 :: circa 1420. Praha UK XIII F 16, f. 111a—113b.

Tractatus de communionem sub utraque, de baptismo parvulorum, de ymaginibus etc. adversus Hussitas

„Utrum laycalem populum communicare sacramentaliter sacramento altaris sub utraque specie sit sibi necessarium ad salutem. Praha UK XIII G 10, f. 123a—136b. Praha KNM XII F 6, f. 4b—28a (*Tractatus, factus per M. Symonem de Tisssnow contra illos, qui communicant laycalem populum sub utraque specie*). Berlin—Dahlem theol. fol. 580, f. 411—422b. Praha Kapit. O 8, f. 270a—281b (Podlaha a TřLč 72, 82 připisují Maříkovi).

Tractatus magistri Symonis de Tyssnow; ultimus sacerdotum quamvis hereticus fuit, sed per gratiam dei ad catholicam ecclesiam conversus in contemptum hereticorum sic scribit (in marg. sup.) — *Contra communionem sub utraque specie*

„Ad honorem dei omnipotentis pro incremento ac conservacione fidei catholice et pro labore predictam fidem in regno Bohemie et marchionatu Moravie inficiente expurganda“. Kraków Dominikanie XV. 14, f. 727b—283b.

Contra quator articulos Bohemorum

Magnificentissimis ac nobilissimis dominis baronibus Ulrico de Rosenberg :: circa 1421. Kraków Jag. 770, f. 211a—218b. Brno SA Cerr II 133, f. 97a—104a. Praha Kapit. D 51,

f. 153a—160b, N 50, f. 63a—69b. Seitenstetten 229, f. 37a—43a. Praha UK I E 47, f. 1a—13b, I F 18, f. 296a—8b (*contra tres articulos*), I G 11c (fragm. *contra tres articulos*). Ed.: J. Loserth, MVDGB 25, 338 sq.).

Tractatus de septuplici acceptione huius nominis ecclesia

„Multipliciter accipitur ecclesia“. Praha UK I F 18, f. 2b—6a

List Píseckým a Čechům, aby se vrátili k poslušenství církve

„Milost a pokoj PánaBoha všemohúcíeho a sjednáníe církve svatě rytieřující bud s vámi. Poněvadž sem křestan“ :: 1428. Praha UK III G 16, f. 25a—6b a 31a. Praha Kapit. O 28, f. 67a—9b. Třeboň A 16, f. 449a—51b. Wien NB 4314, f. 152a—4a. Ed.: Palacký, AČ 6, 416—20, č. 23.

Incerta

Quod licitum est sacerdotibus habere possessiones decimarum

Seitenstetten 229, f. 211a—230b.

Tractatus de ecclesia

„Primo quomodo Christus dilexit ecclesiasticam unitatem“. Praha Kapit. N 50, f. 2a—20a.

Lit.: O. Odložilík, Z počátků husitství na Moravě. Šimon z Tišnova a Jan Vavřinec z Račic, ČMM 49, 1925, 1—170. — TřLč 71, 78—81, 83—5, 165, 175, 183.

48 Simonis de Tisssnow adversarius?

Tractatus contra Wicclefistas et Hussitas :: 1417

„Nemo, queso, reverendi patres mei et in Christo fratres karissimi et domini, huius tractatuli contemnat dispendium“. . . Symon de Hussnowicz (recte Ti-?) (f. 59 nominatur). . . factum est Prage anno preterito, sc. 1416 (f. 60b). . . (mentio de praedicatione Ioh. Hus in Betlehem f. 63b) novissime defuncto iam capite vestro olym magistro Iohanne Huss (f. 79). Wroclaw BU I F 243, f. 56a—123.

49 Magister Lipsiensis

Sermo in exequiis et de obitu Andree de Broda

„Etiam si mortuus fuerit, vivet, Ioh. 11° (25). Reverendi patres, magistri ac domini mei prestantissimi. Cogitante michi de morte beatissime memorie Magistri Andree de Broda, doctoris excellentissimi sacre pagine, qui gloria extitit specialis Bohemorum, ymmo honor omnium catholice facultatis doctorum necnon et alme huius universitatis singulare lumen omnium magistrorum, cogitanti igitur michi de memorati eiusdem doctoris, nobis, toti ecclesie utilissima ac gratissima presenciam, de ipsius absenciam corporali atque obitu temporalis plus libet flere“ :: 1427. Wroclaw BU Mil II 30, f. 152b—154b.

50 Laurentius de Brzyezowa

Mag. art. 1394. Obiit 1437.

Lit.: F. M. Bartoš, Z politické literatury doby husitské 3. Vavřinec z Březové, SbHist 5, 1957, 42. — TřLč 69, 75, 81, 88. — Tyl, Soupis 65—6 (Břez, Kron, Snář, Svět, Mand).

51 Iohannes de Przi Bram, dictus Knyez

Bac. art. 1409, mag. art. 1413, decanus fac. art. 1438, vicecancellarius 1444, 1448. Obiit 1448.

Lit.: F. M. Bartoš, Literární činnost M. Jana Rokycany, M. Jana Příbrama, M. Petra Payna, 1928, 56—89. — TřLč 83, 85, 165—6, 174, 177. — Tyl, Soupis 102 (Příbr, Táb, Zam).

52 Procopius de Cladrub

Bac. art. 1402, mag. art. 1405, prof. Lipsiensis. Obiit 1453.

Tractatus de communione unius speciei (contra Iacobellitas, contra Wyclefistas)

„*Spiritus manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedant quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, scribitur prima Timothei III° capitulo (1). Quia primus homo ex culpa propria*“. Brno UK Mk 64, f. 138b—166a. Kraków Dominikanie XV. 14, f. 1a—146b. Praha Kapit. D 57, f. 38a—65b, O 13, f. 123a—153a. Praha UK I F 18, f. 1a—17b.

Lit.: TřLč 57, 79, 84—5, 165, 185—6. — TřPř 2, 4, 4.

53 Iohannes Papussko de Sobieslavia

Bac. art. 1412, mag. art. 1430. Obiit 1455.

Lit.: TřLč 166—7, 174. — Tyl, Soupis 96 (PapStíž).

54 Iacobus de Kwietissow

De nat. Polonorum, sub M. Buzkone de Gdyna gradum baccalariatus accepit a. 1430. Inscriptus Cracoviae 1438.

Commentum super Speculum puerorum Richardi Bilingham

„*Pater principio presit, medio Iesus, almi gracia Paracliti dictis prevideat istis*“ (prol.). *Iste liber, cuius subiectum iam dictum est, generali divisione dividitur in tres tractatus*“ x „*Anno domini 1432 finitus et auditus est libellus iste, lectus per notabilem baccalarium Iacobum et famosum informatorem nacionis inclitissimi regni Polonie etc. etc. Nicolaus Polonus scripsit hunc librum*“. Kraków Jag. 1894, f. 216a—277a.

7.

IURISTAE

1 Bohuslaus de Krnovia (de Praga)

Decretorum doctor, decanus Pragensis.

Lectura super Decretales

IV. lib.: „*Incipit liber quartus decretalis... Rubrica de sponsalibus et matrimoniis*“. Kaliningrad UB CXIII, f. 15a—137b, CXIV, f. 1—131a, CXV, f. 1a—157a. Kraków Jag. 328. Utrecht 617.

IV. et V. lib.: Berlin—Dahlem lat. fol. 203.

V. lib.: „*Iste liber quintus decretalium continuatur ad librum IV. etc.*“ Kaliningrad UB CXXVI, f. 2a—314b. Leipzig UB 1057, 1058.

Lit.: TřLč 143.

2 Wilhelmus Horborg

Palatii apostolici causarum auditor.

Conclusiones (determinaciones, decisiones) *Rote Romane*

:: 1370—1381. „*In nomine Domini Amen. Anno nativitatis eiusdem 1376, die Mercurii... Ego Wilhelmus Horborch, Alemannus, decretorum doctor minimus et inter dominos meos auditores predictos minor, conclusiones seu determinaciones aut decisiones infra scriptas quorundam dubiorum*“. Berlin—Magdeburg 61, 73, f. 1a—184b, 289a—303b, 101, f. 81a—176b. Erfurt Amplon. fol. 223, f. 1—115b, fol. 231, f. 17—180, fol. 399, f. 154—285b.

Erlangen 633. Kaliningrad UB CXXV, f. 1a—152a. Kraków Jag. 333, p. 475, 391, f. 200. Leipzig UB 897, f. 202, 918, f. 106, 944, f. 12—217. Zeitz Kapit. XLII, f. 121a—187b, XLIII, f. 84a—252.

Repetitio

Berlin—Dahlem lat. fol. 322. Lit.: TřLč 143.

3 Barnitzo (?), (Brutzo ?)

Licenciatus iuris canonici studii Pragensis (=Mag. Bonczo, de nat. Boh., intitulatus in iure 1376 ?).

Repetitio circa materiam horarum canonicarum

„*Ad honorem illius, cuius opera sunt inseparabilia, sc. s. et individue Trinitatis*“. Berlin—Dahlem theol. qu. 286, f. 2—14b. Berlin—Magdeburg 89, f. 231a—336b.

4 Hermannus de Insula

Egregius doctor decretorum in scolis ordin. iuristarum et scholasticus Missnensis 1383.

Repetitio

quam repetiit in studio Pragensi, cap. Si episcopus sit(uati) sub rubr. de poenitentis et remissionibus :: 1384. „In nomine Domini Amen. Rubrice huius VI^{ti} libri non solent continuari. Racio redditur supra in prohemio super rubr. de summa trinitate et fide catholica“. Berlin—Magdeburg 43, f. 145a—151a, 145, f. 321a—327a.

5 Nicolaus Kliczke (Kle-, Cleczeken, Klyczyk)

De natione Saxonum, intitulatus in iure et canonicus ecclesiae Brandenburgensis 1378, baccalarius iuris Prag. et canonicus regularis ecclesiae Brandenburgensis 1394, licenciatus in decretis 1396, prepositus Brandenburgensis. Obiit 19. 3. 1419.

Lectura decreti „Sacris est canonibus“ (I 40, 5)

„*Sacris*“. „*Reverendi domini et patres mei, premissa invocacione divini nominis et nominis sancte ac inthemerate virginis matris genitricis ad repeticionem, si sic dici mereatur, decreti incipientis „sacris“ situate in titulo*“. Berlin—Dahlem theol. fol. 304 (R 824), f. 1—4b.

Lectura de penitencia

composita in studio Pragensi. „*His breviter*“. „*Hic intitulatur III. questio XXXIII cause, qua queritur, an sine operis satisfactione et oris confessione peccatum dimittatur per solam cordis contricionem*“. Berlin—Dahlem theol. fol. 304, f. 9—122.

Lectura de consecracione

„*Ecclesiarum*“. „*Hic incipit 3^a pars et ultima instius voluminis, quia liber divisus fuit in tres partes*“ :: 1397?. Berlin—Dahlem theol. fol. 304, f. 123—187b.

6 Nicolaus de Praga

Primo casus Nicolai de Praga in pergamento conscripti

Catal. librorum ecclesiae Halberstadensis de a. 1517. Lit.: G. Schmidt, Königliches Dom — Gymnasium in Halberstadt, Oster — Programm 1881, p. 32. — Cf. TřLč 53, 136.

7 Nicolaus Puchnik (Bochniko, Pochnick)

Bac. art. 1373, lic. art. 1375, mag. art., vicecancellarius studii Prag. et officialis curie archiepiscopalis Prag. 1389, licenciatus in decretis, Pragensis et Olomucensis ecclesiarum canonicus, vicarius Iohannis archiepiscopi 1396, Pragensis et Wissegradensis ecclesiarum canonicus, Wolframi archiepiscopi vicarius 1401; (Venceslaus IV.) dominum Nicolaum Botnig, licenciatum in decretis et magistrum in artibus, officialem Pragensem, presbyterum, flammis et ignibus manu sua, ut ita dicam, regia et manibus aliquorum aliorum miserabiliter eciam in membris pudendis attrectatum vix semivivum dimisit (Ludolphus de Sagan, Cat. 214. — Tract. 419).

Processus iudiciarius secundum stilum curie Pragensis (Ordo iudiciarius Pragensium)

„Quoniam citacio est fundamentum ordinis iudicarii“. Berlin—Magdeburg 89, f. 159a—169b. Gdańsk Mar. F 294, f. 266b—272b. Kaliningrad UB LXXXIX, f. 101a—105b. Leipzig UB 922, f. 145b—156 (anon.). Wrocław BU II O 1, f. 215a—243b. Wrocław Ossolineum 1628/I, f. 86a—95b.

Formae iudiciariae

Forma excommunicationis ratione contumacie: „Nicolaus, licenciatus in decretis, curie archiepiscopalis Pragensis officialis etc. Quia B. de tali loco ad nostram citatus presenciam ad instanciam N. de B.“

Sequitur aggravacio et absolucio

Absolucio mortui

Alia forma, ut cessetur a divinis in presencia obstinati

Et forma, quando sententia executioni demandatur

Et forma monicionis cum sententia

Et forma commissionum

Wrocław Ossolineum 1628/I, f. f. 82a—84b.

Lit.: TřLč 143, 149.

8 Iohannes Schusseler (Ludlini, Wratislaviensis)

Mag. art. 1391.

Processus iudiciarius novus

Prage pronunciatus. „Circa processum iudicarium in causis delegatis, subdelegatis et ordinariis“. Leipzig UB 922, f. 100—145a :: 1398 (anon.), 933, f. 2—62 :: 1387, 938, f. 66—111 :: 1405. Kaliningrad UB CXIV, f. 147b—188a.

8.

MEDICI

1 Gallus de Monte Sion (de Praga, de Summo, Boleslaviensis)

Contra pestilenciam missum imperatori :: 1371

„Domine mi graciosse, ex relatibus multorum... Primo si alicui apostema erexerit se sub ascellis“. Berlin—Dahlem theol. lat. qu 286, f. 215a. Brno SA G 10 č. 264, f. 212a. Erfurt Amplon. 4° 213, f. 94b. Gdańsk Mar. F 196, f. 159a, Mar. F 273, f. 1, Mar. Q 10, f. lab. Kraków Jag. 796, f. 49a. Leipzig UB 934, f. 201b, 938, f. 113b, 1328, f. 129a. London

Additional Ms. 30935, f. 329a. Lübeck Ms. med. 4° No 8, f. 180a. München Clm 75, f. 357a, Clm 259, f. 180a, Clm 2277, f. 37a, Clm 7744, f. 103a, Clm 7746, f. 91a, Clm 19632, f. 177b. Praha Kapit. G 21, f. 218b, KNM II F 2, f. 242b, UK IX A 4, f. 168b. Quedlinburg 96. Rostock Ms. med. I, f. 79a. Třeboň A 17, f. 356a. Wien NB 2864, f. 368b. Wien Scot. 330, f. 245a, 5423, f. 199 (versio germ.). Wrocław BU I F 334, f. 284a, I Q 50, f. 8b, I Q 100, III F 3, f. 171a, III Q 4, f. 120a, IV F 60, f. 77b.

De urinis

„Urina est colamentum sanguinis. Et est quatuor rerum significativa proprie“. Kraków Jag. 796, f. 49ab.

Recepta

- 1 „Recipe semen sileris montani“. Praha KNM IV E 5, f. 68a.
- 2 „Recipe semen vel grana absinthii“ („Contra febres quartanam et tercianam et omnem aliam febrem“). Gdańsk Ms 2309, f. 207a.
- 3 „Recipe testiculos castoris et canapum hyemale“ („Ad dolorem capitis remedium“). Praha KNM IV E 5, f. 67a.

Significacio quod F. civis Trustensis non sit leprosus

„Notum sit universis ac singulis hanc literam inspecturis, quod ego Gallus“. Praha Kapit. I 40/2, f. 327a. Ed.: Palacký, Über Formelbücher 2, 158, č. 196a.

Lit.: TřLč 144—5. — TřPř 1, 11. Beránek 74.

2 Cristannus de Prachaticz — Křišťan z Prachatic

Reverendus ac illuminatissimus..., in tali (sc. compotistica) sciencia multum expertus (BJ 1860, f. 534b).

2. *Epistola heretici contra catholicos*

Magister Cristannus Pragensis, maximus hereticus, catholico sic scribit: „Omnipotens et benedictus deus det michi et vobis sapere et facere omnia, que sue placuerint voluntati. Amice in Christo dudum dilecte. Scripta tua grate suscepi, per que michi intimas multorum salutaciones, pape scilicet et cardinalium, archiepiscoporum et episcoporum ac omnium sacerdotum“ x „ut tibi meam possim declarare intencionem“. Kraków Dominikanie XV. 14, f. 375b—376a.

4. Hereticus Mgr Cristannus sic scribit:

„Salus, pax et veritas et gracia Christi sit mecum et tecum, fautor et amice in Christo dilecte. Scribis michi imputando, quod scripserim tibi, quod ecclesia sepe fallit et fallitur“ x „quod iustum et sanum est, tenemus, ut salvi erimus“. Kraków Dominikanie XV. 14, f. 377a—378a.

Lékařstvie, když lidé mrú na hlízy

„Tuto znamenaj dobré kusy lékařské, když lidé mrú na hlízy. Poněvadž často mor v našich zemích bývá, protož pro někaké zachování od něho a ulehčení kratčie dolepaní kusové popsání mají býti. A najprvé ktožkoli jest v miestě, v kterémž jest mor, dobré jest, dokudž nětco nepojie“ x „Toto lékařstvie mistr Křišťan jest vydal proti neduhu srchupsanému a zprávu učinil tak, jakž jest psáno.“ Kraków Czart. 1497, p. 135—143 :: 15. stol.

Mistr Křišťan: Zpráva a naučení v těch miestech, kdež mrú, jest tato: „Najprvé muož-li to býti, aby se člověk odtud přestěhoval tam, kdež nemrú, a to na počátku moru“. Kraków Czart. 1497, p. 270—272 :: konec 15. — zač. 16. stol. (mladší rukou). Praha KNM II H 4, p. 546—51.

Computus

„Ut parvuli facilius capiant intellectum compotorum“. Kraków Jag. 1860, p. 499—553.

Minor algorithmus M. Cristanni de Prachaticz

Warszawa bibl. Krasinskiých 30 (5), f. 76b :: 15. saec. (deletum).

Dubium?

Supra (Super) *astrolabium* (De compositione astrolabii, Circa incitium astrolabii est notandum)

„*Quia plurimi quandoque ob nimiam accuracionem*“. Kraków Jag. 3224, p. 459. Wien NB 5145, f. 58a. Lit.: Thorndike—Kibre, 1963, p. 1228.

Magistri Pragenses scribunt domino regi Polonie

„*Orationes utinam deo gratas subiectione cum humili tanto regi. Princeps serenissime, non latet in abditiis vestre regie dignitatis*“ x „*Datum Prage die VI. mensis Iunii (1422) rectoratus sub sigillo Magister Cristianus et ceteri magistri universitatis studii Pragensis*“. Kórník 194, f. 85. Ed.: A. Prochaska, Codex epistolaris Vitoldi, Cracoviae 1882 (Monumenta Medii Aevi Historica, T. 6).

Lit. TFLč 147—148. — TFPř 2 č. 21. — J. Novák, Křišťan z Prachatic a matematika v jeho době, *Matematicko-fyzik. rozhledy* 38, 1959—60, 186—8, 235—7, 272—5. Beránek 77—8.

3 Albicus de Uniczow

Practica medicinalis (Determinatio diversarum passionum hominis)

„*Virtus non est aliud nisi potencia*“. Gdańsk Ms 2313, f. 153b—185b.

Lit.: Beránek 70—1.

4 Petrus de Oppavia — Petr z Opavy

De natione Bohemorum, bac. art. et intitulus in iure 1410.

Řeč, že sůl učiněná z vajštajnu (recept)

Brno UK Mk 105, f. 100a—103a

5 Stancko

Domini Stanckonis pro evacuatione omnium humorum: „*Recipe per yere*“. Item contra morpheam faciei cum postulis domini Stanckonis: „*Recipe per*“. Wrocław BU III Q 5, f. 371ab.

DE PRAGENSIBUS MAGISTRIS, PRAEDICATORIBUS, NOTARIIS SUMMARIUM

In medias res auctor de monachis, praedicatoribus, philosophis, rhetoribus et notariis agit et seriem suam, quae „*Přispěvky k středověké literární universitě — De auctoribus et operibus universitatis Pragensis medii aevi capitula*“ inscribitur, ad tertiam continuationem deducit. Secundo hic de relationibus latino-germano-bohemis agit. Tertio artes praedicandi Bohemorum, 4. recommendationes adhuc ignotae, 5. expositiones et quaestiones quaedam conscribuntur. Sexto Theologi, praedicatores, artistae, notarii, cancellarii, quorum opera nondum conscripta plene sunt aut ignota sunt, adducuntur. Septimo Iuristae, octavo Medici suppleuntur.

STUDENTSTVO V POLITICKÉM ŽIVOTĚ DOBY BACHOVA ABSOLUTISMU

FRANTIŠEK KUTNAR

1. POD PŘÍKROVEM STAVU OBLEŽENÍ

V politických akcích revolučních let 1848 a 1849 představilo se studentstvo vysokých škol, diferencované politicky podle dvou základních politických směrů české politiky, jako aktivní činitel dějinné váhy, který byl často hlavním posouvatelem vývoje.¹⁾ Bylo to dáno nejen přirozenou aktivitou a progresivitou mládí, ale také sociálním původem, kulturní připraveností a kompaktnější organizovaností společenské vrstvy, která svými názory a svým přístím, potenciálním společenským postavením si byla velmi blízká. Za absolutismu let padesátých se podmínky veřejně politické činnosti studentstva podstatně změnily.

Akce proti účastníkům připravovaného květnového povstání byly namířeny především proti studentstvu, které tak bylo zbaveno politicky neaktivnějších a nejpokrokovějších složek. Německé a české studentské spolky, které vznikly po udělení konstituce podle ministerského výnosu z 31. května 1848, byly vyhlášením stavu obležení 10. května 1849 jako politické zrušeny.²⁾ V Praze a okolí bylo načas suspendováno právo společovací a shromažďovací, takže po právní stránce nebylo podmínek k veřejnému společenskému životu.

¹⁾ O účasti pražského studentstva, především techniků v revoluci 1848 psal naposled Fr. Jílek, *Pražská polytechnika a její studenti v revolučním roce 1848*, Sborník Národního technického muzea IV., 1965, str. 268—367. Zde je uvedena, použita a zhodnocena dosavadní literatura předmětu. Účast studentstva v přípravě tzv. květnového povstání do svého příspěvku nezačleňují jednak proto, že to věcně náleží do revoluce a jednak proto, že si tento badatelský úkol vyžaduje obecné a základní revize celé akce a tím i nového zhodnocení a probrání politického, sociálního a myšlenkového vývoje první poloviny roku 1849.

²⁾ V r. 1848 vzniklo vcelku 11 studentských spolků, Liberalia, Teutonia, Slavia, Praga, Hilaria, Philadelphia, Marcomania, Moldavia, Vingolf, Fidelia a Českomoravské bratrstvo. Změněné statuty nepředložily akademickému senátu university spolky Teutonia, Slavia, Philadelphia a Moldavia a proto je senát pokládal za neexistující. SÚA Praha, PP 1849/2250, zpráva akademického senátu pražskému policejnímu ředitelství z 18. listopadu 1849.

V činnosti ze studentských spolků zůstal jedině Akademický řečnický a čtenářský spolek. Konstitoval se koncem r. 1848 a počátkem roku 1849 bez vědomí a schválení akademického senátu university. Jeho prvním předsedou byl historik Antonín Springer, přednášející tehda s nebyvalým úspěchem a za široké a živé účasti studentstva o dějinách evropských revolucí, a tajemníkem J. J. Emminger. Spolek se nepokládal za politický. Podle stanov si kladl za úkol vědecké vzdělávání pomocí časopisů, knih, přednášek a debat, tedy cestou přímé a živé výměny názorů. Jeho členy nebyli jen vysokoškolská studenti, ale také absolventi jednotlivých fakult, doktoři a profesori, technické i lidé neimmatrikulovaní. Přes to, že akademický senát university neradil, aby spolek trval i v době výjimečného stavu, a přes to, že pražské policejní ředitelství jej pokládalo za politický, byla činnost Akademického řečnického a čtenářského spolku po dohodě se Zemským vojenským velitelstvím jako nepolitická povolena s podmínkou, že bude pod přímým úředním dozorem politického komisaře místodržitelství. Tak spolek poskytoval pražskému vysokoškolskému studentstvu a inteligenci z něho vzešlé za jinak svízelných podmínek stavu obležení určitou právní základnu pro nepřilíhající rozsáhlou činnost. Jeho význam byl spíše v tom, že umožňoval české pražské inteligenci společenský styk.

Když se po odchodu Springrově do Bonnu stal předsedou Akademického řečnického a čtenářského spolku profesor Ignác Jan Hanuš, zbavený později r. 1852 pro své hegelianské stanovisko universitní stolice filosofie, a spolek se původně z národně dualistické instituce stal převážně českým, upozornil na sebe z jara r. 1851 živější činností pražské vojenské komando a policejní ředitelství. Zdálo se jim, že spolek opouští své původní určení a začíná sledovat politické tendence.³⁾ Tehdy byl spolek podroben nenápadnému policejnímu dozoru. Jeho hodnocení policejním ředitelstvím bylo vcelku kladné a jeho členové ve své většině byli pokládáni za loajální. Jen dva členové výboru, posluchač práv Ludvík Aul, jednatel spolku, který po resignaci I. J. Hanuše na předsednictví v květnu 1851 spolek vedl, a mladý doktor Jan Palacký byli označeni za politicky nespolehlivé a za exaltované stoupence radikálního češství. Většina členů výboru náležela k národně uvědomělému liberálnímu středu pražské měšťanské inteligence, ale mezi mladými právníky bylo několik radikálnější, až radikálně demokraticky smýšlejících představitelů mladé české

³⁾ SÚA Praha, PP 1851, V-a/1/11: korespondence policejního ředitelství s místodržitelstvím o Akademickém řečnickém a čtenářském spolku; PGT, P/56-1851, nota Zem. vojenského velitelství místodržiteli z 5. března 1851. Za Hanušova předsednictví místo předsedou byl Ludvík Rittersberg, autor zakázaného Politického slovníku, ve výboru vedle univ. profesorů a docentů Koubka, Grünvalda, Francesdoniho, středoškolských profesorů Jana Jungmanna a škol. rady J. Wenziga byl redaktor Musejníku V. Nebeský, MUDr. Jan Špott a z mladých právníků Bohdan Staněk (syn dr. Staňka), L. Aul, V. Materna, Al. Krása, Ant. Zeithammer, Rud. Thurn-Taxis, z filosofů K. Tieftrunk, Hejrovský, Jos. Vojáček aj.

politické generace. Patřil k nim vedle Aula, mladého Palackého, Ant. Zeithammera a Al. Krásy především kníže Rudolf Thurn-Taxis. Pro kulturní orientaci této mladé generace je příznačné, že se společně učila francouzsky a že se ohlížela po Paříži jako centru evropského politického myšlení. Proto cesty mladých lidí, umělců a vědců do francouzské metropole, např. Soběslava Pinkase, Jaroslava Čermáka, Jana Palackého, jako předtím F. L. Riegra, A. Springra, Edmunda Schebka nebyly policií po chuti a vždy je pozorně sledovala.⁴⁾

Represálie proti studentstvu, stíhání a zatýkání řady představitelů a členů studentských spolků jako aktivních účastníků příprav květnového spiknutí zastrašily načas pražské studentstvo. Vyvolaly v něm obavy před zásahy armády a policie a způsobily, že kompromitovaní studenti kvapně opouštěli v květnu a v červnu r. 1849 Prahu. Proti brutálnímu postupu vojska a policie se z profesorského sboru university ozval jediný Karel Patruban, profesor fyziologie na lékařské fakultě, podle některých výpovědí designovaný za člena vlády v novém ministerstvu, které se mělo ustanovit po květnovém povstání. Když byl Patruban vyslýchán pro své chování při zatčení posluchače Molnára, kompromitovaného členstvím v Českomoravském bratrstvu, prohlásil před vyšetřujícím orgánem vojenského soudu, že je to barbarství, jak se se studenty zachází a že to je pro universitu potupa. Tak dojde podle Patruba nutně k tomu, že všichni studenti opustí Prahu.⁵⁾

Pražské studentstvo se však poměrně brzo dovedlo dostat z politické a myšlenkové deprese a dovedlo přizpůsobit svou protivládní činnost změněným poměrům. Přiklání se k jiným, nespolkovým formám veřejné činnosti a obratně se vyhýbá postihu generálního vojenského velitelství, které rozhoduje v oblasti obležení. Přenáší své schůzky mimo vojensky kontrolovanou pražskou oblast do jejího blízkého okolí a při svých společenských schůzkách v pražských hostincích dovede zábavu účelně spojit s politickým obsahem s kritikou vlády. Při náhlé kontrole vojenských hlídek nebo policejních komisařů dovedlo naráz změnit politický obsah rozhovorů a písní ve zdánlivě nevinnou společenskou zábavu. Policejní orgány byly přesvědčeny o politic-

⁴⁾ Když se Jan Palacký r. 1856 ucházel o habilitaci pro srovnávací zeměpis, policejní ředitelství v politickém posudku o něm zdůrazňovalo nejen, že sdílí české separatistické tendence svého otce Fr. Palackého a švagra Fr. L. Riegra, ale že o jeho politicky pováživém profilu svědčí skutečnost, že svůj studijní pobyt v Paříži použil ke studiu a překladu sociálně revoluční práce francouzského exkomunikovaného kněze a sociálního filosofa Lamennaise *Paroles d'un croyant*. Originál a text započatého překladu byl Palackému zabaven při návratu při policejní prohlídce na hranicích. SÚA Praha, PM 1855-59, f. 6, 1/1, zpráva policejního ředitelství místodržitelství ze 7. června 1856.

⁵⁾ SÚA Praha, PGT, P/17-1849. Patruban, který se účastnil politického dění za svatodušních bouří, byl spolu s prof. J. Hamerníkem pod policejním dozorem. Ještě r. 1849 podal žádost za zproštění místa profesora. Podle doporučení místodržitele měla být jeho resignace přijata a neměl být použit jinde.

kém charakteru těchto studentských schůzek, stěží však mohly postihnout politické delikventy při trestním činu a nabýt bezpečných podkladů k přímému zásahu.

Již v druhé polovině května r. 1849 dovídá se pražské místodržitelství, že se studenti připravují ke schůzkám v Krči a v Šárce, že jsou sice konsternováni posledními pražskými událostmi, ale že očekávají kolegy ze zahraničí, kteří jim mají podat bezpečné zprávy o vývoji politické situace v Německu. Mezi studentstvem prý vládne přesvědčení, že při příznivém vývoji zahraniční situace budou opět moci působit a agitovat v republikánském smyslu.⁶⁾ Ať už bylo udání pravdivé nebo nikoliv, pražské policejní orgány zvýšily svou ostrážitost, zvláště když se blížilo první výročí svatodušních bouří a úřady očekávaly jeho ohlas ve studentské i ostatní radikální pražské společnosti.

Ke konci května r. 1849, v údobí svatodušních svátků, také skutečně došlo v blízkosti Prahy k několika studentským schůzkám. Generální vojenské komando vědělo, že se v tzv. Fliedermühle sešlo asi 20 studentů, kteří si slíbili, že se ve větším počtu shromáždí o svatodušních svátcích. Zdá se, že je to tatáž schůzka, o které místodržitele zpravoval důvěryhodný konfident, který udával místo schůzky u studenta Vošahlíka z Mokropsů v mlýně blízko Zbraslavi. Na svatodušní neděli 28. května došlo pak v okolí Prahy ke dvěma větším shromážděním studentstva jako ke vzpomínkovým politickým demonstracím. S ohledem na stav obležení a na zesílenou policejní činnost se na nich studentstvo varovalo hovořit přímo o politice, takže navenek to byly pouhé společenské schůzky. Méně podezřelým se zdálo jinak velké studentské shromáždění o svatodušní neděli na Karlštejně, jehož se účastnil i větší počet návštěvníků z Berouna. Politicky daleko výraznější se pražskému místodržitelství jevila smluvená schůzka pražských studentů v Krči. Nápadné bylo, že se jí zúčastnilo na 150 toliko českých studentů. Němečtí studenti snad proto, že bylo zatčeno mnoho jejich kamarádů, se nedostavili, nebo spíše jejich neúčast byla jen důsledkem již staršího nacionálního třídění mezi českým a německým studentstvem, jak je lze pozorovat po celou dobu absolutismu. Hlavní místo kréské schůzky bylo u kunratického hradu Václavova. O vlastním obsahu schůzek nedovedla policie však nic konkrétnějšího říci.

Jako tiché politické demonstrace proti absolutismu působily veřejné reminiscence na revoluční léta a účast studentstva na nich i později. Tak 13. března r. 1850 byla v pražském týnském chrámu jako již předtím r. 1849 sloužena zádušní mše za studenty, padlé ve Vídni na počátku březnových revolučních událostí. Studenti všech fakult byli k této tryzně zváni psanými plakáty.⁷⁾ Byl to nesporně jeden ze symptomů, který dokumentoval protivládní smýšlení

⁶⁾ SÚA Praha, PGT,F/11-1849, udání pražskému místodržitelství z 20. května 1849.

⁷⁾ SÚA Praha, PGT 1849-52, T/15-1850, koncept dopisu místodržitelství pražskému policejnímu ředitelství ze 14. března 1850 a ministerstvu vnitř z 15. března.

pražského studentstva. Ještě r. 1851 se policejní ředitelství obávalo podobné demonstrace. Místodržitelství chtělo jí předem zabránit a požádalo proto prostřednictvím arcibiskupa kardinála Schwarzenberga všechny pražské faráře, aby na inkriminovaný den 13. března nepřijímali sloužení zádušních mší. Tak byl zmařen pokus, kteří někteří studenti skutečně podnikli, aby opět uspořádali tryznu za padlé vídeňské studenty. Je možno předpokládat, že iniciativa vycházela z okruhu německého pražského studentstva, třebaže snad stará solidarita mezi pražským a vídeňským studentstvem ani ještě v radikálním českém studentstvu nevyprchala.

Poněvadž se již r. 1849 dalo tušit, že studentstvo má v úmyslu pořádat schůzky zdánlivě jen společenského rázu i jinde v pražském okolí, než se konkrétně policie dovídala, a že bude měnit jejich místa, aby stížilo policii pátrání, byl nařízen v květnu a v červnu r. 1849 policejní dohled nejen nad pražskými hostinci a kavárnami, nýbrž i nad hostinci a restauračními zahradami v okolí Prahy (v Karlíně, Bubenci, Šárce, Krči, na Štvanici, na Smíchově, v Troji aj.)⁸⁾ Policejní dozor pražských hostinců byl však nedůsledný a nebyl vždy prováděn nenápadně. Obvykle po vojenské stráž, která hlásila povážlivý incident, navštěvoval podezřelou místnost několikrát za sebou policejní úředník v civilu. Jako nová a studentské společnosti neznámá osoba musil vzbudit pozornost a nedůvěru a jeho nápadná přítomnost musela vést k tomu, že se hospodská společnost studentská a měšťanská zdržovala za jeho přítomnosti jakýchkoliv radikálnějších projevů.

Policejní stráž hlásily do konce r. 1849 řadu studentských schůzek v pražských lokálech, při nichž docházelo k politickým projevům. Studenti četli v pražských hostincích dlouho do půl noci noviny a letáky a vedle společenských a milostných písní zpívali i písně politické, které žily jako dědictví revolučních let a obnovovaly radikální politickou náladu. Byly v nich kritické a ironické narážky na vládu, státní zřízení a nesmlouvavé odsudky šlechty, kněžstva, vojáků a úřednictva. Z dobových letáků byl mezi studentstvem, připomínajícím si loňské revoluční události v Praze, pravděpodobně nejrozšířenější a nejčtenější leták opočenského literáta Jana Sekavce „Dvanáctý červen neb výstraha Čechům v Praze 1849“.⁹⁾ Pripomínal počátek červnového povstání a varoval Čechy před důvěrou v Rakousko. V hostinci na Anenském náměstí zpívali studenti nejen oblíbené latinské, německé a české písně, jako Gaudeamus igitur, Überall bin ich zu Hause, überall bin ich bekannt, Holka modrooká, Když jsem k vám chodíval přes ty lesy nebo Když měsíček spanile svítil, ale také latinskou refrénovou strofu politické kritiky vojáckých metod

⁸⁾ SÚA Praha, PP 1849/1103, sdělení a příkazy místodržitelství policejnímu řediteli pražskému z 21., 27. a 28. května a z 1. června 1849.

⁹⁾ SÚA Praha, PP 1849/1019, 1142, místodržitel pražskému policejnímu řediteli 22. června 1849.

absolutismu Ubi Standrecht, ibi Austria, která byla nesporně nejnovějšího data, narážejíc na vyhlášení stanného práva, a pak českou revoluční píseň, často i jinde a jindy v době absolutismu zpívanou a ostře namířenou proti šlechtě, kněžím a byrokracii: „Přijde-li vám, milí bratří, ňáký šlechtic vstříc.“¹⁰⁾ Zamlouvala se studentské společnosti svou radikální refrénovou výzvou „Jen se nic neděste a hned oběste, jen ho, jen ho, jen ho oběste“. U politických a policejních úřadů vyvolávala však nesprávnou představu o revoluční náladě mládeže a té měšťanské společnosti, kterou dovedla svým agitačním zpěvem ovlivnit.

Mezi studentstvem se v polovině r. 1849 také neobyčejně rozšiřovala v opisech píseň „Čtvrtého císař konstituci nám vzal a naši svobodu“.¹¹⁾ Vznikla jako odraz na rozpuštění kroměřížského sněmu, svým revolučním elánem, protidynastickou a republikánskou tendencí, i když nikoliv nesmiřitelnou nacionální záští, zapadala do konspirativní nálady předkvětnové. Po potlačení příprav květnového povstání vyjadřovala nezlomenou naději radikálních českých kruhů a v tom i radikálního studentstva na národní svobodu, kterou bude třeba vybojovat za nové revoluční situace. Text písně, která má odhodlaný republikánský závěr, zní:

1. Čtvrtého císař konstituci nám vzal a naši svobodu,
začnem znova revoluci
v celém slovanském národu.
Pak ale rázně povstanem
a celý dvůr náš vyženem.
Vyženem ho z vlasti ven
až za hranice,
a když svobodu
máme zas v národu,
pak provoláme republiku,
juch hej, republiku.
2. Mnoho se již do naší země
hmyza zlého zahnízdilo,
čas již, by se to cizí plémě
z vlasti zcela vyhladilo,
již Švábi, židi, šlechtici
jsou zralí na šibenici.

¹⁰⁾ SÚA Praha, PP 1849/1305, hlášení vojenské policejní stráže 16. a 17. července 1849.

¹¹⁾ SÚA Praha, PP 1849/1124, příkaz policejního ředitelství pražského z 3. července. V aktech i opis písně.

Dejte věnce směle
na krk jim z koudele,
a když pak ti chlapi
vlast více netrápí,
pak provoláme republiku,
juch hej, republiku.

3. Nic nedosáhne pouhou řečí,
marný jest vůle lidské hlas,
své blaho najdeme jen v seči
a spasitel náš jest provaz.
Bůh sám chce, aby národy
jen krví došli svobody,
a když budou páni
ve světě Slovani,
pak provoláme republiku,
juch hej, republiku.

Studenti se v době obležení scházeli nejen za branami města, nýbrž i v pražských kavárnách a hostincích a to hlavně od r. 1851, kdy přes trvání stavu obležení a přes zřejmý nástup vládního absolutismu vracel se pražský život do normálních kolejí. Při družné zábavě a v prostředí opozičního měšťanstva tu byla snadná příležitost k politickým hovorům a ke kritice vládních činů. Policejní ředitel měl však velké oči. Domníval se, že mezi studentstvem nalézají úrodnou půdu opět revoluční ideje a že jeho tendence směřují znovu k násilným povstáním. Třebaže radikalizace veřejného mínění je nesporná, lze ze zpráv konfidentů přijímat za bezpečné snad jen to, že studentská společnost očekávala netrpělivě zrušení bezdůvodně již dlouho trvajících stavu obležení, aby pak mohla se svými názory svobodněji vystupovat a politicky působit.

Němečtí studenti nejvíce navštěvovali kavárnu v Měšťanské besedě na Příkopech. Čeští studenti si za místo svých schůzek zvolili Srbskou kavárnu Romanovského v Dominikánské (dnes Husově) ulici, Slovanskou kavárnu v Kuhlmannově domě a odlehlý hostinec v Chrášťanech na berounské silnici, který však po zřízení četnictva ztratil brzo přitažlivost.¹²⁾ Všechna tato místa byla podrobena policejnímu dohledu. Především pak r. 1851 měla policie s pražskými hostinci plně ruce práce. Byla upozorněna, že se v mnohých z nich scházejí členové rozpuštěných studentských spolků, že se v nich politizuje, zpívají sborem revoluční písně, přednášejí politické básně (např. Žižkův boj

¹²⁾ SÚA Praha, PGT, St/3-1850, zpráva pražského policejního ředitele místodržiteli z 16. července 1850.

od K. Sabiny) a provolávají buřičské přípitky (jako Ať žije Žižka, Hus apod.). Tak v hostinci Vocílkově v Praze II. (čp. 755) se prý scházejí bývalí členové měšťanského ozbrojeného sboru Svornost, v restauraci U města Paříže v Zahradní ulici jsou prý každý čtvrtek schůzky bývalého německého studentského spolku Fidelia, kde se zpívá Marseillaisa, a česká měšťanská společnost živě politizující a zpívající české a slovanské písně je každodenním zjevem především v hostinci Šedivého na Pernštýně a Pěkného na Koňském trhu, kde majitel obsluhuje hosty dokonce s polskou kofederátkou na hlavě. Převahu v české společnosti mají vysokoškolští studenti a malíři z Akademie výtvarných umění.¹³⁾

Policejní komisaři procházeli všemi těmito lokály, zachytili mnohý údaj o společenském životě večerní a noční Prahy, ale do vlastního obsahu politických hovorů mohli jen těžko proniknout. Při jejich vstupu do místnosti, jak hlásí jeden z nich, hosté přestali v začatém hovoru a dali si prstem na ústa znamení, aby se mlčelo. Nebylo bezpečného dokumentu, podle kterého by se dalo usuzovat na nějaké užší spojení studentstva se zahraniční „převratnou stranou“, jak se to snažil vyličovat policejní ředitel, který ve svých nadsazených perspektivách a odhaleních využíval i nevěrohodné, fantastické a šetřením nepotvrzené výpovědi žáka novoměstské hlavní školy Josefa Porgese.¹⁴⁾

Nezletilý školák vypovídal, jak prý navázal styk s kterýmsi vídeňským revolučním emisarem, který ho zasvětil do příprav obecné evropské revoluce, jež má vypuknout 20. srpna 1851 v Praze, má se obrátit proti aristokracii a klášterům a vést k přeměně větší části Evropy v republiku. Místodržitelství usuzovalo reálněji než policejní president a pokládalo Porgesovy údaje za nepravděpodobné a pochybné, hodnotilo je jako mystifikaci, jejíž obětí se stal buď Porges sám nebo jejíž obětí se měly stát úřady. Vpravdě však jest třeba výklady Porgesovy zařadit do oblasti politických pověstí a fikcí, které tehda v naší společnosti obíhaly a které vznikají za sociálně psychologické atmosféry obecného politického zklamání, nejistoty a nespokojenosti jako výraz nadějí a očekávání vývojového zvratu, který obnoví nebo přinese lepší společenský řád. Byly plodem krizové myšlenkové situace porevoluční společnosti, byly kompenzací za drtivé pocity dějinné prohry a bezvýchodnosti dobové situace. Při analýze dobové mentality širokých vrstev lidových je jim třeba věnovat pozornost.

Tyto politické fikce a pověsti uváděly do nepravděpodobných a nemožných souvislostí a vztahů různorodá konkrétní fakta evropského politického vývoje

¹³⁾ SÚA Praha, PP 1851, V-e/4, udání a zprávy o schůzkách pražských studentů v hostincích od února do června 1851.

¹⁴⁾ SÚA Praha, PP 1850/R-e/18, zpráva policejního ředitelství místodržitelství z 16. července 1850, nota vojenské vyšetřující hradčanské komise policejnímu ředitelství z 26. července 1850 a list místodržitele policejnímu řediteli z 1. srpna 1850.

a metody revoluční praxe. Tak v Porgesově výkladu, který není jen individuálním výtvozem romantické psychiky mládí, jsou v seznamu dvanácti direktorů evropské revoluce spojeny v jednotu osobnosti tak rozdílné, jako byl lord Palmerston, O'Connell, Rieger, Kossuth, Mazzini, Böhm, Mierosławski aj. Ke známé psychologii a sociologii revoluce, že je třeba pro její účely zpracovat a do společné věci zapojit proletariát a vojsko, v konkrétním českém a rakouském případě nespolehlivé regimenty uherské a italské, a osvobodit z vězení politické provinilce, je připojena obvyklá fantastika kolektivních násilných akcí, jako je založení požárů současně na mnoha místech, označení klášterů, určených k přepadu, rudým terčem ap. Fakta obecného charakteru jsou združena s údaji neobyčejně konkrétní povahy a se zdánlivě bezpečnými a přesvědčivými údaji časovými a místními, jako na příklad, že připravovaná revoluce vypukne 20. srpna v jednom domě v Celetné ulici, kde se shromáždí všichni revoluční emisaři z Čech, a jestliže nálada obyvatelstva nebude příznivá, odsunou plán obecné insurekce na příští jaro, kdy mezitím jeho zdar bude zajištěn úradou všech vyšších škol.

Porgesův případ není jen symptomatický pro zjitřenou sociální psychiku určitých společenských vrstev, ale současně také pro politický obzor a obecné myšlenkové ustrojení policejního aparátu i vojenského soudního tribunálu, které byly ochotny přijímat výplody lidové fikce za reálné skutečnosti nebo je za takové záměrně vydávat, aby z nich mohly vyvozovat důsledky pro policejní a soudní vyšetřování a pro hodnocení společnosti. Objektivně odrážely podobné politické zvěsti republikánské smýšlení v radikální složce studentstva a jeho protimonarchickou náladu.

Politické přesvědčení studentstva a jeho kritika současné politické situace v Rakousku byla prostřednictvím písní vyjádřena nepřímou. Za to měla tato forma politického projevu kolektivní, agitačně impulsivní charakter, který strhoval i prosté posluchače k obdobnému projevu veřejného souhlasu se studentským míněním. Vedle toho docházelo v hostinských rozhovorech ke přímé individuální i kolektivní kritice, která byla výraznější a týkala se konkrétních politických faktů. Tak v hostinci na Můstku a V templu hovořili studenti s pohrdáním o vládě a panovníkovi a netajili se svým republikánským smýšlením. Medik Leopold Pucher vyznával před celou hospodskou společností V templu své přesvědčení, že i v Rakousku musí dojít k republice a že se Rakousko rozplyne ve Slovanstvu. V jeho myšlení dochází nesporně k zajímavému synkretismu starého austroslavismu s novodobými tendencemi republikánskými.¹⁵⁾

¹⁵⁾ SÚA Praha, PP 1849/1525, hlášení z 10. srpna 1849 o Můstku; PP 1850/Pu/4, nota vojenské vyšetřující komise hradčanské policejnímu ředitelství z 10. července 1849 o Pucherovi, který za své projevy byl potrestán čtyřdenním vězením.

Nebylo-li možno za stavu obležení a za policejního režimu protestovat proti absolutistické vůli vlády přímým ústním projevem nebo písní, protestovalo studentstvo jako vůbec tehdejší mladá generace zjevným nošením revolučních nebo politicky demonstrativních odznaků. Tak již na počátku zimního semestru r. 1849 začali studenti okázale nosit jako odznak politického radikalismu červené fezy s modrým střípcem,¹⁶⁾ později r. 1850 se objevovaly ve stejném úmyslu rudé kravaty a zvláště formované klobouky. Pražská policie takové studenty zadržovala a trestala. Měla však se studenty na počátku absolutismu ještě jiné starosti. Neměla jejich přesnou evidenci a těžko je při politických deliktech zjišťovala a postihovala. Tato situace v policejním dohledu nad studentstvem byla ještě ztížena tím, že řada domácích a cizích mladých lidí se v Praze zdržovala jen pod záminkou studia a nebyla vůbec zapsána na žádné vysoké škole. Nadto údaje o bydlišti studentů byly ve vysokoškolských matrikách a katalogích chybné nebo vědomě falešné. Posluchači neoznamovali změnu bydliště rektorátu a často udávali u jednotlivých profesorů bydliště různá. Proto místodržitelský oběžník ze 6. srpna 1849 nařizoval povinnost studentů hlásit svůj pobyt.¹⁷⁾ Každý student, který nepocházel z Prahy, musel mít platný pas, opatřený u jurisdikčního úřadu svého rodiště nebo původního bydliště, a musel se hlásit na pražském policejním ředitelství. Tak měla být zaručena nejen evidence studentstva, ale především usnadněn nad ním policejní dozor.

Zahraniční studenti se vůbec jeví jako politicky nebezpeční, zvláště když pocházeli ze slovanských zemí rakouských. Mohli podle představ úřadů zanášet do svých vlastí z centra českého politického života ideje národní rovnoprávnosti a slovanské spolupráce. Nápadné proudění jihoslovanských, slovenských a polských studentů do Prahy nemělo podle názoru pražského policejního ředitelství jen studijní cíle, nýbrž i cíle politické. Směřovalo ke spojení všech slovanských národů a bylo proto existenci habsburské monarchie nebezpečné. Povážlivým se zdálo především proto, že se slovanští studenti neobyčejně sžívali se studenty českými. Místo aby studovali, zpívají s nimi po pražských hostincích národní a politické písně a účastní se s nimi výtržností. K tomu značnou měrou přispívá podle policejního ředitelství skutečnost, že cizí studenti nemusejí skládat zkoušky, stačí jim jen zápis a zaplacení kolejného a není nad nimi žádné kontroly, zda navštěvují přednášky. Právě skutečnost, že pražská universita byla na počátku padesátých let hojně navštěvována polskými, chorvatskými, srbskými a slovinskými studenty a že se bylo obávat jejich početního vzrůstu, přiměla r. 1851 před započítáním nového školního roku pražské policejní ředitelství a místodržitelství, aby se nepřímo pokusily oslabit jejich příliv.

¹⁶⁾ SÚA Praha, PP 1849/1979.

¹⁷⁾ SÚA Praha, PP 1850, S-u/8.

Místodržitel Meeséry z podnětu pražského policejního ředitele, který se tak jeví jako hlavní inspirátor protičeského kursu vídeňské politiky, upozorňoval ministra vnitra Alex. Bacha na nebezpečí, že by česká slovansko-národní politika mohla ve slovanských studentech nabýt významné opory a mohla tak posílit svou pozici u ostatních slovanských národů monarchie. Česká politika se prý vědomě opírá o universitní mládež a záměrně ji získává pro své stranické cíle. Je proto za těchto poměrů nanejvýš žádoucí a politicky prozíravé, aby jak polští, tak jihoslovanští studenti byli z Prahy vyhoštěni. Poněvadž se to nedalo uskutečnit zákazem jejich návštěvy pražských vysokých škol, měl se ztížit nebo zabránit příchod slovanských studentů do Prahy jako „uzlu nitky, které spojují všechny rakouské Slovany ke společným snahám“, tím, že pražské policejní ředitelství bude politicky podezřelým odepírat pasy, povolující pobyt v Praze¹⁸⁾. Pražské policejní ředitelství šlo ve své protistudentské politice ve skutečnosti ještě dále. Při vidímování pasů slovanských studentů vyzývalo především ty, kteří na sebe upozornili společensko-politickou aktivitou, aby příštím rokem pokračovali ve svých studiích na jiné rakouské universitě. Mezi slovanskými studenty se pak rozšířila zpráva, že mají být z Prahy vypovězeni. Neměli však chuti odcházet do německé Vídně a raději volili Krakov, aby přece jen setrvali na slovanské půdě.

Bezprostředním podnětem k zákroku pražských úřadů proti slovanským studentům bylo zjištění, že mezi nimi a českým vysokoškolským posluchačstvem dochází k přátelskému styku i v rodinách a na výletech do pražského okolí.¹⁹⁾ Pozornost policie vzbudila v červenci r. 1851 cesta pěti srbských a chorvatských studentů do Posázaví za doprovodu posluchače práv Jana Staňka na statek jeho otce v Poříčí. Policie zbystřila svou ostražitost, zvláště když poříčský Staněk, bohatý hostinský, sedlák a majitel dostavníku, byl jí znám jako politický činitel roku 1848, jako člen ozbrojeného měšťanského sboru Svornosti, který nepřestal být ve spojení s pražskou národní společností. Byl spřízněn s pacovským justiciářem Vincencem Šemberou, bývalým říšským poslancem protivládního smýšlení, a s lékařem profesorem Jos. Hamerníkem, který byly rovněž na listině politicky podezřelých, ale Staněk udržoval také přátelské styky s F. L. Riegrem a radikálním spisovatelem Ferd. Mikovcem. To vše byly okolnosti, které činily poříčskou návštěvu jihoslovanských studentů podezřelou, zvláště když nedaleko Poříčí byl dvůr Střížkov, sídlo barona Karla Villaniho, básníka a bývalého setníka Svornosti,

¹⁸⁾ SÚA Praha, PGT, P/66-1851, koncept zprávy pražského místodržitele ministru Bachovi z 13. srpna 1851. PP 1851, S-a/45, koncept zprávy policejního ředitele místodržiteli ze 3. srpna 1851.

¹⁹⁾ SÚA Praha, PP 1851, S-u/22, zpráva okresního hejtmanství benešovského z 6. července 1851.

o němž bylo známo, že na svůj statek zve pražské studenty a že některé z nich dokonce toho roku na svatodušní pondělí hostil²⁰⁾.

Podstatu poříšské schůzky měl vyšetřit benešovský okresní hejtman. Zpráva okresního adjunkta Bohumíra Dubského, který se vypravil k hostinskému Staňkovi pod záminkou úředního jednání, postihuje neobyčejně působivě atmosféru české společnosti, do níž vpluli jihoslovanskí hosté.²¹⁾ Dubský pod bezprostředním dojmem čerstvého zážitku píše: „Při vstupu do pokoje zastihl jsem Staňka otce, jeho manželku a dceru, pak syna, posluchače práv Staňka s jeho pěti druhy sedět u stolu. Pozdravil jsem všechny česky, byl jsem hned přátelsky pozván ke stolu, pohoštěn pečivem, vínem a kávou, přičemž pronesl jsem přípitek na zdraví Staňkovy rodiny. Jej hned následoval proslov, přednesený Srbem Popovićem v jihoslovanské řeči se závěrem, „aby se slovienský národ blíž a blíže berzo spojil, a tak silou svou národnost a práva vlastenecké chránil a obapolně jeden národ druhý sílil“.

„Potom přednesli tito čilí chlapi v jihoslovanském, charvatském a tureckém dialektu více mně nesrozumitelných písní s velkým entusiasmem, přičemž společně řvali, jak mají ve zvyku úzkoprsí vlastenci. Při té příležitosti jsem se dověděl, že byli v pátek v Českém Brodě, v sobotu páteho t.m. pak v Sázaově u pověstného sklářského mistra Kavalíra, kde se slavila prokopská slavnost. Byli tam dobře pohoštěni a ještě téhož dne šli přes Kammerburg do Poříčí. Zde byli včera od staršího Staňka bohatě pohoštěni a mají v úmyslu navrátit se dnes do Prahy.“

„Všech pět Staňkových druhů, jinak exaltovaných hlav, pochází ze srbské Vojvodiny a Charvatska, V pokoji, kde se jedlo, byl naproti stolu portrét Jana Husa, ozdobený věncem“. Poříšská společnost Staňkova nesporně vzpomínala Mistrova upálení, a aby byla dokreslena atmosféra praktické student-ské slovanské vzájemnosti, je třeba dodat, že se výletu na pozvání Staňkovo měli zúčastnit ještě dva Poláci a jeden Bulhar, kteří však cestu zmeškali, a že celá studentská společnost doprovázela filozofa Em. Tonnera, který jako vychovatel odvážel své svěřence do Vídně. Bylo nasnadě, že takovéto jihoslovanské studentské společnosti, která se plně věnovala do českého národního prostředí a netajila se svým politickým stanoviskem, dal pražský policejní ředitel consilium abeundi.

Ještě intenzivněji střežila policie styk studentstva se zahraničním studentstvem těch zemí, které byly politicky vyspělejší a známé svým nedávným sociálním radikalismem. Tak ji znepokojoval pobyt studentů příbramské

²⁰⁾ SÚA Praha, PGT 1849-52, B/46-1851.

²¹⁾ Viz pozn. ¹⁹⁾. Zprávu podává podřízený úředník Dubský a nikoliv okresní hejtman Příbyl, který byl národně uvědomělý a byl ve styku s českou národní společností benešovskou, s Villaním a asi i se Staňkem.

horní akademie na stejném učilišti v saském Freiburgu²²⁾ a pověsti, které se o jejich schůzkách s politicky radikálními posluchači saské horní akademie šířily až v Praze. Duch příbramských studentů různé rakouské národnosti byl zřejmě radikální a byl v tom směru mezi slovanskými žáky podporován slovansky smýšlejícím profesorem Hejrovským, mezi žáky německé národnosti pak profesorem Carterem von Breindlstein, stoupencem velkoněmeckého směru, který právě o prázdninách r. 1851 navštívil se svými žáky Sasko, politicky stále z rakouské strany podezírané. Vážnější bylo upozornění saského ministerstva vnitř na Julia Jakoba Pokorného, rodilého z Hořic u Jičína, absolventa vídeňské polytechniky. Pobýval r. 1851 v Drážďanech a byl tu ve styku s radikálním korespondentem londýnských novin Daily News Hodgkinem. Pokorný, který se aktivně účastnil maďarské revoluce a dopisoval si s Fr. Pulszkym, utekl pravděpodobně po pádu maďarské revoluce za hranice a ovládaje západoevropské jazyky vplynul asi brzo do evropské emigrace v Londýně.²³⁾

Na počátku padesátých let naskytlo se pražským studentům několik příležitostí, aby při nich demonstrativně osvědčili své stanovisko proti vídeňskému režimu. Někdy v červenci r. 1849 skončila neúspěšně akce českého vysokoškolského studentstva, organizovaná ještě v době před květnem t. r., aby na pražských vysokých školách byla uskutečněna zákonem zaručená národní rovnoprávnost. Studentský výbor, vedený právníkem L. Aulem, si stěžoval v petici ministerstvu školství a kultu, že akademický senát university i techniky neuznávají zásadu jazykové rovnoprávnosti a vydávají oznámení jen v jazyku německém. Když byl v červenci Aul předvolán k rektoru vysokých škol pražských, odůvodňoval studentský požadavek oktrojovanou ústavou a základními lidskými právy, která jednají o právu petičním a zaručují stejná práva všem národnostem ve školách a úřadech. Rektor vysvětloval protiprávní postup vysokoškolských úřadů tím, že ani universita, ani technika nedisponují přísežným překladatelem.²⁴⁾

Daleko povážlivější a politicky významnější byl zájem, které pražské studentstvo projevovalo o osud svých druhů, vyšetřovaných a souzených pro účast na přípravě květnového povstání. Vojenský soud na Hradčanech dlouho neuveřejňoval výsledek vyšetřování a rozsudek. Sám Bach byl zneklidněn průtahem soudního řízení a naléhal na jeho skončení. V pražské společnosti, která byla na výsledku nejvíce interesována, vznikala odůvodněná nekľid, a když první tvrdé rozsudky, znějící na trest smrti provazem nebo na dlouho-

²²⁾ SÚA Praha, PGT P/69-1851, zpráva policejního ředitele místodržitelů z 19. září 1851.

²³⁾ SÚA Praha, PGT P/53-1851, dotaz saského ministra vnitř na pražského policejního ředitele ze 14. ledna 1851.

²⁴⁾ Národní noviny 19. července 1849, str. 615.

dobý, až doživotní žalář, byly 3. ledna 1851 oznámeny v pražských novinách, zavládlo mezi studentstvem, neboť šlo především o jeho druhy, skutečné zděšení a pobouření.²⁵⁾ Odsuzující hlasy se ozvaly i v ostatní české společnosti. Nelze jistě věřit policejním zprávám, že se studenti v prvním návalu vzrušení rozhodli osvobodit z vězení své kamarády do 13. března, ale je možno přijímat za skutečnost, že došlo mezi studentstvem za hovorů o události k nepřátelským projevům proti panovníku a vládě, že se odsuzovala tvrdost a nespravedlnost rozsudků a že se objevil i nápad pomstít se vojenskému auditoru Franzovi, který řídil vyšetřování a soudní řízení. Řada studentů také jednotlivě i v hloučcích se 3. a 4. ledna objevovala před uršulinskými kasárnami na Hradčanech, kde byli delikventi drženi a kde zasedal Vojenský soud, aby byli podle domněnky účastní publikování dalších rozsudků. K nim však docházelo postupně 6. a 9. ledna a 20. srpna t. r. Aby se zabránilo možným demonstracím, byly zesíleny vojenské a policejní hlídky, bylo znovu uveřejněno ustanovení o výjimečném stavu a místodržitel Mecséry doléhal na příslušných místech, aby příčina obecného rozruchu byla z Prahy co nejdříve vzdálena, aby odsouzenec byli rychle transportováni do určených věznic a ti, kteří byli zproštěni, aby byli co nejdříve nuceně odvedeni k vojsku, kde by svými politickými zásadami nebyli tak nebezpeční.

Rozruch z rozsudků Vojenského hradčanského soudu mezi českým studentstvem a tovaryštvem dosvědčují i české výzvy a hrozby, které byly kolem 9. ledna 1851 vylepovány po pražských ulicích, obzvláště v Nových alejích (dnešní Národní třídě) a na Koňském trhu (dnešním Václavském náměstí). Psal je knihařský tovaryš Ant. Petrbock jakoby jménem spiklenecké organizace a žádal v nich důrazně propuštění vězňů. První plakát zněl jako prosté varování: „Varování. Bylo by načase, abyste, vy ničemové, už jednou propustili z Hradčan dobré lidi, a jestliže je brzo nepropustíte, pak vás všechny pověsíme, prvního Františka, druhého Ferdinanda a pak ty ostatní na Karlově náměstí“. Druhá výzva se obracela přímo k vojenské vyšetřující komisi: „Žádáme pražskou komisi, aby oznámila veřejnosti, proč hradčanští zajatci jsou tak dlouho zatčeni; jestliže to nebude oznámeno nebo jestliže nebudou propuštěni, zakročíme zbraněmi, aby byli propuštěni, nebo jinak bude hrad vyhozen do povětří“.²⁶⁾

Čeští a němečtí studenti byli odsouzeni pro zločin velezrady nebo pro

²⁵⁾ SÚA Praha, PGT 1849-52, U/1-1850, Bachova urgence místodržiteli 7. srpna 1850 a odpověď místodržitele 22. srpna t. r., hlášení policejního ředitele o studentech z 5. ledna 1851; PP 1851, M-a/3, hlášení policejního důvěrníka ze 4. ledna 1851.

²⁶⁾ SÚA Praha, PG 1850-54, f. 10, 18/30, akta o činnosti Spolku Bratrů červeného praporu, Votum informativum hradčanského vojenského soudu místodržiteli, bez data, asi z prosince 1853. Ant. Petrbock byl členem Spolku, ale ze strachu vyzradil jej policii. To bylo při soudním procesu pro psaní výhružných dopisů pro něho polehčující okolností, takže vyvázl jen s tříměsíčním žalářem.

zločin účasti na velezradě. V odůvodnění rozsudku bylo jim kladeno za vinu, že na jaře 1849 připravovali v Praze republikánský převrat, konali k němu přípravy i v jednotlivých krajích země a že se za stejným cílem spojili s demokracií německou a maďarskou. První publikace rozsudku s datem 31. prosince 1850 se týkala 24 většinou německých studentů, členů buršenshaftu Markomania. Pro zločin velezrady bylo k trestu smrti provazem odsouzeno 7 studentů (4 medikové, 1 právník, 1 filosof a 1 gymnasista Čech Dvořák), 4 studenti k patnáctiletému těžkému žaláři (2 právníci, 1 filosof a 1 technik), 6 posluchačů bylo odsouzeno k dvanáctiletému těžkému žaláři (2 právníci, 2 technici, 1 chemik a 1 filosof), 1 právník byl odsouzen k desítiletému těžkému žaláři a pro zločin účasti na velezradě bylo odsouzeno 5 studentů (2 k doživotnímu těžkému žaláři a 3 k desítiletému). Jediný z obžalovaných byl pro nedostatek důkazů zproštěn.

6. ledna 1851 byly publikovány rozsudky nad 22 většinou českými studenty, členy Českomoravského bratrstva. Čtyři rozsudky zněly na trest smrti, byly však změněny na patnáctiletý až dvacetiletý žalář (medik Fr. Vyšín, ateolog Václav Hodek k dvaceti letům, technické Fr. Kavalír a Leopold Hranáč k patnácti letům), J. V. Frič byl odsouzen k osmnácti letům vězení, filosof Ant. Dostál k patnácti letům a ostatním devíti vysokoškolákům (5 posluchačům techniky, 2 medikům a 2 právníkům) a jednomu středoškolákovi byl vyměřen trest od pěti do dvanácti let. Šest studentů bylo osvobozeno. Celková výměra trestů 16 odsouzených českých studentů činila 179 let žaláře.²⁷⁾ Vysokoškolský studentský svět byl rozsudky zasažen ve svém jádru. Zůstává otázkou, zda vedle celkové hospodářské situace (zavedení vysokého kolejného 18—30 zl podle počtu povinných přednášek) a situace politické nepůsobily tyto represalie na podstatný úbytek vysokoškolského posluchačstva od r. 1852. Nápadné aspoň je, že zatím co na rakouských univerzitách byl v letech 1851—1857 úbytek toliko 5,4 %, přičemž vídeňská universita vykazovala vzrůst o 25 %, měla pražská universita po štýrsko-hradecké, odkud je možno předpokládat přesun do Vídně, největší úbytek, tj. 27 % (ze 1480 posluchačů na 1078). Na pražském polytechnickém institutu byl úbytek posluchačů ještě větší. Počet techniků klesl v tomtéž období o 60 % (z 1154 na 466.)²⁸⁾

Hladina studentského veřejného mínění nezůstala klidná ani později. V březnu r. 1851 se roznesla pověst, že má být popraven Sladkovský a Arnold a v květnu a v srpnu publikoval vojenský soud hradčanský toho roku poslední rozsudky nad účastníky květnového povstání. Nebyli to již jen studenti (mezi nimi byl právník Karel Sladkovský, odsouzený k smrti), ale hlavně

²⁷⁾ S Ú A Praha, PP 1851, M-a/3.

²⁸⁾ G. A. Schimmer, *Statistik der Lehranstalten des österreichischen Kaiserstaates für die Studienjahre 1851—57*, Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik, VII Jhg., I. Heft, Wien 1858.

členové Hospodářské jednoty řisutské a vranské. V letech 1852–54 následovaly další rozsudky vojenského soudu nad menšími skupinami, až činnost vojenského soudu nad účastníky připravovaného povstání květnového skončila 17. května 1854 odsouzením evangelického teologa Adolfa Viléma Straky z Krabčic a právníka Jana Rittiga z Prahy k trestu smrti in contumaciam. Trest byl v jejich nepřítomnosti vykonán symbolicky přibitím jejich jmen na šibenici. Oba se zachránili útekem do emigrace, Straka do Londýna, kde působil jako soukromý učitel klasických řečí, Rittig do švýcarského Curychu. Vcelku odsoudil Vojenský soud na Hradčanech 28 osob k trestu smrti a 51 osob ke 474 rokům těžkého žaláře.

Vedle vlastní politické aktivity podílelo se studentstvo od počátku padesátých let na obecně národních akcích a tichých politických demonstracích. Velkou příležitost činnosti studentstva poskytlo pořádání peněžitých sbírek ve prospěch stavby příštího Národního divadla. Sbor pro zřízení Českého národního divadla dosáhl po řadě překážek r. 1851 od politických úřadů povolení, aby organizoval aspoň v Čechách na základě sběracích listin peněžité sbírky. Když se však akce rozvinula a hrozila se stát centrálním kulturním a politickým zájmem české národně uvědomělé společnosti, hleděly politické a policejní úřady její průběh zabrzdit nebo aspoň kontrolovat. Viděly v ní nikoliv bez důvodu prostředek, který je schopen organizovat stoupence českého národního snažení v pevnější útvar a oživovat národní vědomí.

Sbírky nabyly charakter politický a studentstvo se jich v Praze horlivě účastnilo.²⁹⁾ Studenti jako sběratelé příspěvků do kasiček chodili po pražských hostincích a nenechávali na pochybách nikoho, kdo nepřispěje nebo dá nepatrný dar, že se staví do řad nepřátel českého národa. O prázdninách pak na venkově se studenti stali předními iniciátory akademií, koncertů a divadelních představení, jejichž výnosy měly jít ve prospěch sbírek na stavbu Národního divadla. Mezi jiným upozornili na sebe policii náhodští studenti, kteří si k pořádání koncertu pozvali pražské studenty hudebníky z cecilského spolku a zamýšleli podobné hudební akademie uspořádat i v Hronově, Novém Městě nad Metují a Broumově.³⁰⁾

Vedle divadla bylo tu i jiné pole veřejné aktivity. Spolu s pokrokovými představiteli české kultury účastnili se studenti počátkem února r. 1851 demonstrativně pohřbu filosofa Augustina Smetany, exkomunikovaného z církve.³¹⁾ K demonstrativní účasti na pohřbu, který byl jako politická

²⁹⁾ SÚA Praha, PGT 1849-52, St/18, zpráva policejního ředitele o náladě lidu z 6. února 1852; PP 1851/T-e, hlášení o ochotnických divadlech v r. 1851.

³⁰⁾ SÚA Praha, PGT 1849-52, J/25, zpráva policejního komisaře z Náchoda 1. listopadu 1851.

³¹⁾ SÚA Praha, PP 1851, Z-e/2, zpráva pražského policejního ředitelství vyšetřující vojenské komisi na Hradčanech z 8. února 1851.

akce aranžován Ant. Springrem, zvaly vysokoškolské a středoškolské studenty veřejná pozvání, vyvěšená a rozdávaná v Karolinu, v budově techniky a na Staroměstském akademickém gymnasiu. Studenti byli také zastoupeni mezi účastníky poutí, které pořádala část českého pražského měšťanstva, radikálně nábožensky smýšlející a inklinující k pražské helvetské obci bratrské, na kázání bývalého faráře od sv. Jiljí, dominikána P. Pechara, který byl z disciplinárních důvodů přeložen z Prahy do Zlatník u Dolních Břežan. Na jedné takové pouti v srpnu r. 1850 bylo podle zpráv pražské policie 800 až tisíc návštěvníků, takže Pechar musel kázat pod širým nebem.³²⁾ Menší návštěvy k Pecharovi byly organizovány ještě r. 1851. Tehdy se po kázání na farské zahradě zpívaly husitské písně a přítomní studenti byli počastováni farářem a jeho pražským příznivcem sládkem Ferdinandem Fingerhutem (Náprstkem).

Policie vůbec sledovala styk pražského studentstva s představiteli českého národního života a vliv universitních profesorů na ně. Obzvláště se obávala nepříznivého působení Antonína Springra, Jos. Hamerníka a Ig. Jana Hanuše. Obava, že by Springer, nadaný darem šťastného a účinného přednesu, mohl nebezpečně myšlenkově a politicky působit jako vysokoškolský profesor na posluchače, byla vedle jeho politické činnosti v revolučním období příčinou, že jeho žádost o habilitaci byla vládou zamítnuta, podobně jako žádost Riegrova.³³⁾ Při odstranění profesora Hanuše z university učinila policie opatření, aby nedošlo ke studentským demonstracím v jeho prospěch.³⁴⁾ Čeští studenti zůstali sice klidni, litovali však odchodu Hanušova, o němž se domnívali, že byl způsoben udáním Václava Štulce, tehdy katechety na akademickém gymnasiu a redaktora katolického Blahověstu, a účastí na Smetanově pohřbu. Z obdobných příčin očekávali, že budou propuštěni i gymnasiální profesori Axamit, Šohaj a Čupr, kteří při svých výkladech se nezdrželi poznámek, vládě nepříznivých. Podobné pověsti kolovaly i o profesorech J. E. Purkyňovi, J. Hamerníku a Kastelovi.^{34a)} Vztah ke studentům byl později r. 1855 nepříznivým momentem při posuzování osmatřicetiletého Dr. Ignáce Hausschilda za jeho volby děkanem právnické fakulty. Hausschild totiž

³²⁾ SÚA Praha, PP 1851, P-e/46, zpráva pražského policejního ředitelství místodržiteli z 25. srpna 1850 a z 9. června 1851.

³³⁾ SÚA Praha, PGT 1849-52, S/27, zpráva pražského policejního ředitelství místodržiteli z 13. října 1851.

³⁴⁾ SÚA Praha, PGT 1848-52, H/57-1852, sdělení policejního ředitelství místodržiteli z 8. března 1852.

^{34a)} I když na těchto pověstech nebylo vždy vše pravda, sám ministr hr. Lev Thun v dopise místodržiteli Mecsérymu vyvracel jejich pravdivost (viz pozn.³⁴⁾, byli tito profesori pražské university pod policejním dohledem. Především Purkyň byl sledován pro svou činnost v Muzeu a Živě a byl vyšetřován pro členství v zednářské loži vratislavské, Hamerník právě pro svůj vliv na mladší členy lékařské fakulty byl pod tzv. „ostřejším“ policejním dozorem.

v době před červnovým povstáním r. 1848 spolu s Fastrem a Trojanem vyzval v universitní aule studenty, aby neopouštěli Prahu, poněvadž jich bude potřeba k obraně svobody. Jeho volba děkanem zdála se být policejnímu řediteli politickou demonstrací české strany.³⁵⁾ S ohledem na studentstvo měla policie obavy i z populárních přírodovědných přednášek, která konal Purkyně společně s geologem Janem Krejčím r. 1856 v přírodovědné sekci Musea a na nichž se objevili i středoškolští studenti. Policejní komisař byl přesvědčen, že jejich odborný obsah je jen záminkou a že jejich vlastním účelem je vytvořit ze shromáždění přírodovědné sekce Musea řečnická cvičení v české řeči hlavně pro mladé lidi.³⁶⁾

Studenti nezůstali ani stranou akcí, které hlavně na českém venkově vyvolal závěrečný boj K. Havlíčka Borovského s vídeňskou reakcí a absolutismem v době vydávání kutnohorského Slovanu od května 1850 do listopadu 1851. Byli mezi těmi, kteří dopravovali Havlíčkův kutnohorský list do Prahy, kde byla jeho kolportáž vojenským velitelstvím zakázána, a také až do Vídně.³⁷⁾ Rozšiřovali i Havlíčkovy spisy Duch Národních novin a Kutnohorské epistoly, které byly zakázány v obvodech stavu obležení. V letních měsících r. 1851 sledovalo místodržitelství, do kterých rukou se dostávají exempláře Kutnohorských epistol, a ze zpráv okresních hejtmanů je patrné, že mezi jejich odběrateli a kolportéry byli také studenti (v Litomyšli, Chrudimi, Jičíně, Sobotce aj.) nebo že po nich mezi studentstvem byla v knihkupectvích živá poptávka (především v Jičíně a Sobotce).³⁸⁾

Když stál Havlíček v nejtěžším boji s pražskou policií, místodržitelstvím, vojenským velitelstvím a vídeňskou vládou pro své protiabsolutistické články ve Slovanu, připravili mu jeho venkovští stoupenci na Novoměstsku nad Metují adresu důvěry. Na jejich podnět ji koncipoval posluchač filosofie Jan Jirka ze Lhotky u Studnice.³⁹⁾ Studenti se rovněž vmísili do takřka dvoutisícihlavého zástupu, který dodal Havlíčkově vítězství v tiskové při před soudní porotou v Kutné Hoře 12. listopadu 1851 imposantní národně politické pozadí a učinil z Havlíčka v očích policie, armády a vlády „nejnebezpečnějšího vůdce češství v zemi“. Konfident policie popisuje, jak od časného rána se shromažďovala „nesmírná masa lidí, skládající se ze všech stavů, měšťanů, řemeslníků, rolníků, duchovních, studentů a žen.“⁴⁰⁾

³⁵⁾ SÚA Praha, PM 1855-59, f. 6, 1/1, zpráva policejního ředitele pražského místodržitele z 21. srpna 1855.

³⁶⁾ SÚA Praha, PM 1855-59, f. 8, 5 12/13, zpráva pražského policejního ředitele místodržitele z 18. dubna 1856.

³⁷⁾ SÚA Praha, PP 1850, H-a/14, zápis pražského policejního ředitelství z 29. dubna 1851.

³⁸⁾ SÚA Praha, PM 1854-59, f. 8, 4/54.

³⁹⁾ Viz pozn. ³⁸⁾, výpověď Jana Jirky ze 6. listopadu 1851.

⁴⁰⁾ SÚA Praha, PP 1851, H-a/14, relace policejního konfidenta o jednání před kutnohorskou porotou z 13. listopadu 1851.

Havlíček sice odsuzoval zjara 1849 politický radikalismus „zavedené mládeže“, viděl v něm příčinu, která poskytla vládě snadnou příležitost odstranit konstituční svobody, ale z některých studentských projevů je patrné, že mladé studované generaci byl blízký Havlíčkův criticismus a boj proti politické a církevní reakci, rozvinutý ve Slovanu. Dokazuje to např. dopis, pro který byl souzen u Vojenského soudu na Hradčanech posluchač Antonín Preininger ze Soběslavě.⁴¹⁾

Preininger píše 6. července 1851 rodičům o životě v Praze a dává v něm nahlédnout do myšlenkové atmosféry českého studentstva. Představuje otci nejprve pražská odpůstková procesí, kritizuje bezduchá a ohlupující kázání kněžstva a vybízí otce, aby poučoval prostý lid a vyháněl mu hloupé předsudky z hlavy. Mladí lidé prý houfně navštěvují kázání v pražských kostelích a to jednak proto, aby se bavili, a jednak proto, „aby poznali myšlení kněžstva a věděli, až se jednou navrátí zlaté doby Žižkovy, jak se k němu chovat“. Časy, kdy se krásná slova kněží přijímala za bernou minci, aniž by se o nich uvažovalo, jsou podle přesvědčení soběslavského studenta dávno ty tam a poučovat nevědoucí lid je povinností, přičemž prý neškodí, jestliže se myslí lidu trochu podnítí proti duchovenstvu. Žádá však otce, aby byl při rozhovoru se sedláky nanejvýš opatrný, neboť by mohl být obžalován pro pobuřování lidu proti duchovenstvu. A na tuto výstrahu, která nebyla jen platonická, neboť otec, soběslavský měšťan a soukeník, byl předchozího roku souzen pro politický delikt rušení obecného klidu, napojuje metodu veřejného působení, která v době reakce a absolutismu může být jedině účinná: „Co člověk dělá, musí dělat chytře a tajně, neboť dnešní časy nejsou pro otevřenost zralé. Lid je třeba zpracovávat jen pomalu a postupně a tak ho připravovat pro onu velkou dobu, která nás nemine“.

V další části dopisu upozorňuje otce na právě nově vydávaný politický časopis Jakuba Malého Pražský prostonárodní list a žádá ho, aby se postaral o jeho co největší rozšíření: „Je to časopis naší strany, třebaže bude vést umírněnější řeč než Slovan, neboť ve stavu obležení nelze to jinak dělat“. Nemělo by se šetřit — vykládá dále — při obstarávání novin, jde přece o naši společnou věc a bylo by dobře, kdyby i v Soběslavi měli aspoň čtyři sousedé společně jeden časopis, neboť „noviny jsou naší školou, z nich se musíme učit a vzdělávat, a dokud se nám bude vzdělání nedostávat, dotud nedosáhneme toho, co dosáhnout chceme“. Pak slovy nanejvýš vřelými jako stejně pří-

⁴¹⁾ SÚA Praha, PG 4850-54, f. 10, 16/11, zpráva vojenského soudu hradčanského místodržitele z 10. prosince 1852. Pro svůj dopis otci byl Preininger souzen pro pobuřování v náboženském a politickém smyslu, byl držen ve vazbě od října 1852 do ledna 1853, pak propuštěn, ale hned nuceně odveden k vojsku. Přes tělesné vady byl zařazen k oddílu pěchoty, který byl hned odvelen do Mohuče. Poněvadž otec Jakub Preininger byl podle táborského okresního hejtmana „vůdcem a středem vládě nepřátelské strany“ v Soběslavi, nesměl se po propuštění z vazby syn s otcem ani setkat.

kaznými vyzývá otce, aby přemluvil soběslavské měšťany, aby odbírali Pražský prostonárodní list a Slovana, aby opravdu se stali Čechy, podle vzoru našich koryfeů přispívali ke společnému dobru, nepodléhali tlaku nízkých chtíčů, ale přiložili podle svých sil pomocnou ruku ke stavbě společného štěstí národa, kterého i když se sami nedočkají, dožijí se jejich děti a vnuci. Je to jejich povinnost, aby jim připravovali cestu. „Řekněte jim to v dobrém, působte na jejich srdce, neboť i kdyby byla prostota rozumu ještě veliká a nemohla ještě mnohé pochopit, srdce se zachvěje, změkne a podlehne chvalitebnému naléhání druhého. Přesto však nezapomeňte na našeho věrného Slovana v Kutné Hoře. On je to, který nás budí z našeho spánku, z naší bezmoci, on je to, který o nás pečuje, který nás učí. Proto mějme ho v úctě, chopme se ho a každý ve svém okruhu zvěstujme jeho velikost a slávu. Kde on je, tam je světlo, kde je zatracován, tam vládne temnota. Nechtějte žít v temnotách, nýbrž usilujte o to, abyste co možná nejvíce navzájem vyzářovali osvětlení. Rozšiřujte toto světlo na všech místech a ve všech dobách, neďte se zastráhat žádnými hrozbami, žádným protivěním, ba ani ne násilím a neustaňte na našem díle, dokud nebudete moci zvolat: „Splnil jsem, co bylo mou povinností, jsem šťasten“.

Je to přímo apoštolát kulturní práce osvětlné, který soběslavský student s entuziasmem mládí káže, a je to výrazné politické a národní sebevědomí a jasné vědomí cíle, které vydávají svědectví o vyzrálém charakteru studentské generace, jež prošla ztvárňujícím kadlubem dynamické a kontrastné přítomnosti. V závěru dopisu vrací se Preininger ještě jednou ke Kutnohorským epistolám. Přál by si, aby jich v Soběslavi objednali aspoň 100 exemplářů a rozdělili je také mezi „chudou třídu“. Také oni — studenti v Praze — to tak udělali. Objednali si 100 exemplářů a část jich rozdají mezi venkovský lid: „To jest, jak věřím, pravá metoda, jak agitovat proti kléru“. Dopis, který odhaloval policii nitro studentstva a jeho myšlenkové zaměření, uzavírá pak vyznáním vlastenecké lásky: „Jestliže tak přemýšlím o budoucnosti naší vlasti, vždy si myslím: jak krásná je přece naše vlast, jak nádhernou budoucnost bychom brzo měli, kdyby každý měl takovou vůli jako já“.

Dopis soběslavského studenta je krásným vysvědčením pro onu část studentské společnosti, která i přes nepřízeň doby nepřestala politicky a národně myslit. Je dokladem, že nejagilnější složka studentstva žila i po tvrdých represáliích či právě pod jejich vlivem intenzivním životem politickým, který nepostrádá programového výhledu do budoucnosti. Postupný nástup reakce a absolutismu, který byl od jara r. 1849 vždy patrnější a který byl i po právních stránkách několika císařskými patenty z r. 1851, rušícími oktrojovanou ústavu a podřizující ministerstvo panovníkovi, nastolen, opošení ladění studentstva jen zvyšoval. Za této myšlenkové a citové atmosféry musely se pak ve studentském prostředí dostavit fundamentálněji založené projevy skupino-

vého politického myšlení, když k nim byly dány podněty ve vývoji vnitřně politické a zahraničně politické situace.

2. POKUSY O VYTVOŘENÍ KONSPIRATIVNÍCH SPOLKŮ STUDENTSKÝCH

Silvestrovskými patenty z 31. prosince 1851 byl ukončen nástup absolutismu. Patenty znamenaly vládu absolutistického režimu beze všech ústavně právních závazků a odpovědnosti. Dvěmi patenty byla oktrojovaná ústava ze 4. března 1849 prohlášena za neplatnou jako neproveditelná a odporující poměrům rakouského císařského státu, byla odvolána i základní práva, zajištěná březnovou ústavou a týkající se svobody víry, vědy a vyučování, svobody veřejného projevu, tisku, shromažďování a spolčování, svobody osobní a práva petičního, domovního a listovního tajemství. Libovůle vládní moci byla legalizována. Organický statut nového zřízení rakouské říše, vyhlášený třetím silvestrovským patentem, uskutečňoval pak důslednou správní centralizaci říše. Na veřejné mínění všech společenských vrstev dopadl vydáním silvestrovských patentů depresivní stín a zmatek. Naděje kladené v možnost realizace oktrojované ústavy a ve sliby zavedení zemských zřízení se rozplynuly. Pokud se ozval nesouhlas, byl jen neveřejný a zdušený, ale bohorovná, neotřesitelná jistota režimu netrvala dlouho.

Již na konci r. 1852 a v prvních měsících r. 1853 došlo ve vnitropolitických a zahraničně politických poměrech ke zjevům, které ohlašovaly, sice ještě zdaleka, ale přece jen nepochybně, první vnitropolitickou a zahraničně politickou krizi absolutismu, doprovázenou vleklou krizí hospodářskou a sociální. Utlumený politický zájem a zdánlivý indiferentismus o veřejné záležitosti byl v české měšťanské společnosti opět vyburcován tvrdě potrestaným pokusem o povstání proti rakouské vojenské moci v Miláně, vzplanutím osvobozenického boje Černohorců proti Turkům a v neposlední řadě atentátem na císaře Františka Josefa. V české společnosti se začínaly také již přetřásat první zprávy o ruskotureckých diferencích, o možnostech války a jejích důsledcích pro evropský a národní život. Naděje na změnu politické situace opět stouply, některým společenským vrstvám se zdálo, že na cestě jsou velké obecné evropské proměny. Politický život společnosti zintenzivněl. Vnější reakce studentstva na události byla neklamným znamením určitého politického uvolnění ve vrstvách, dosud nejvíce držných na uzdě policejním a vojenským dohledem, a byla i výrazem nové politické studentské aktivity. A v této nově se vytvářející vnitropolitické a zahraničně politické atmosféře se rodí konspirativní plány studentstva.

V zápětí po milánských událostech bylo možno pozorovat, že studenti a mládež vůbec, tovaryši a učedníci, začínají demonstrativně ve větší míře než doposud nosit veřejně slovanské a kalabréské klobouky, rudé čapky

a demokratické klobouky tzv. Déformés.⁴²⁾ Policie je zakazovala nosit, a když zákazy byly neúčinné, podnikala v Praze v polovině února r. 1853 honičky na jejich nositele, předváděla je na policejní komisariáty a hrozila jim, bude-li se případ opakovat, že budou předáni hradčanskému vojenskému soudu. V únoru bylo tak zadrženo na 100 osob, z nichž polovinu tvořili vysokoškoláci a gymnasiální studenti, především technici, právníci a realisté, a třetinu tovaryši, řemeslníci a obchodní příručí. Mezi zadrženými a vyslychanými byl i syn P. J. Šafaříka realista Vojtěch, syn Petra Fastra Kašpar a gymnasista Vincenc (později Vítězslav) Hálek.

Ještě neutuchl rozruch z atentátu na císaře, který byl i v českých zemích odsuzován loajálními adresami vyšších tříd, ale také současně doprovázen řadou soudně stíhaných výroků, atentát schvalujících, když policie v noci ze 16. na 17. duben narazila v hostinci na Spětince před Strahovskou branou na společnost několika vysokoškolských posluchačů a tovaryšů, kteří zpívali vlastenecké národní písně. Byli zadrženi, a poněvadž se u některých při domovní prohlídce našly zakázané tiskoviny z revoluční doby, vzniklo u policie podezření, že jde o nějakou politicky orientovanou společnost. Pět účastníků bylo předáno vojenskému soudu na Hradčanech, ale tento lov pražské policii nevyšel.⁴³⁾ Za to o měsíc později mohl se policejní ředitel Leopold Sacher-Masoch pochlubit místodržiteli Karlu Mecsérymu, policejnímu ministru Kempenovi i ministru vnitra Alex. Bachovi významným úspěchem. Podařilo se mu odhalit tajnou podvratnou politickou společnost studentů, „Spolek bratrů červeného praporu“, který je podle přesvědčení policejního ředitele svědectvím toho, jak české školství a jeho národní tendence přinášejí nebezpečné plody a jak korumpují mládež.⁴⁴⁾ Byl to pro něho i důkaz, že „revoluční

⁴²⁾ SÚA Praha, PP 1853-57, R 3/16, zprávy policejních komisařů pražských policejních obvodů z února o nošení demokratických odznaků. Slovanský klobouk byl kulatý a měl široký okraj, tzv. Déformé byl černé nebo hnědé barvy, nízký a se širokým okrajem.

⁴³⁾ SÚA Praha, PP 1853-57, R 3/8, zpráva pražského policejního ředitelství ministru policie Kempenovi z 23. dubna 1853.

⁴⁴⁾ SÚA Praha, PG 1850-54, f. 10, 16/30 a PP 1853-57, R 3/4, akta o vyšetřování členů Spolku bratrů červeného praporu z r. 1853, především zpráva pražského policejního ředitele Leopolda Sacher-Masocha místodržiteli Karlu Mecsérymu o odhalení spolku a zatčení jeho členů z 31. května 1853, zpráva vojenského soudu hradčanského místodržitele ze 4. července 1853 o výsledku vyšetřování a Votum informativum hradčanského vojenského soudu o rozsudku bez dat, asi z prosince 1853. O Spolku bratrů červeného praporu je dosti značná literatura historická a částečně i memoárová.

První, kdo prostudoval policejní akta o Spolku bratrů červeného praporu byl Josef Volf v článku *Červený prapor*, Osvěta, roč. 44, 1914. Jeho poznatky se pak staly základem údajů v syntetických pracích, především v Politických dějinách československého národa od r. 1848 až do dnešní doby Zdeňka Tobolky, I. díl, Praha 1932, str. 188. Zmínky o Bratřech červeného praporu jsou v pamětech Vincence Vávry Haštalského, *Zápisky starého osmačtyřicátníka*, vydal Jar. Schiebel, Kutná Hora 1889, str. 74, Marie Strettiové, *O starých časech a dobrých lidech*, Praha 1940, str. 210 a další, i ve vzpomínkách pražských studentů z let 1848–54, viz W. Ernst, *Gefäßnissergebnisse von*

strana“ nepřestala ve své činnosti a že k realizaci svých plánů volí cestu tajných společností a své umění vlivu a propagandy obrací především na mládež. Současně to byl pro Sacher-Masocha jeden z nejvýznamnějších trumfů proti českému národnímu školství a proti národní politice české společnosti, o nichž nepřestával ve svých relacích zdůrazňovat, že jsou monarchii nepřátelské a její existenci nebezpečné. To byly důvody, aby se proti české národní společnosti, přesto že šlo o krátkodobou existenci zcela neveliké společnosti mladých, rozvinul široký útok, zvláště když tu bylo několik nezvratných písemných indicií, usvědčujících skupinu studentů z radikálního politického smýšlení, nikoliv však ze záměrných příprav podvratných činů.

Studentský Spolek bratrů červeného praporu je v naší starší i novější historiografii dostatečně znám, ale v souvislosti se sledováním úlohy studentstva v politickém životě národa v době Bachova absolutismu nelze jej pominout a nelze si především nevsímnout vztahů, které mělo myšlení této studentské skupiny k současné problematice a nedávné revoluční minulosti, a nelze neukázat na momenty, které hlouběji charakterizují po politické a sociální stránce tehdejší mladou generaci. Celá, zdánlivě efemerní událost, posuzujeme-li ji podle počtu zúčastněných, je právě v tomto směru symptomatická. Otevírá pohled do myšlenkového světa té generace, která se revolučních událostí r. 1848 a 1849 aktivně neúčastnila, ale u níž revoluční tradice, podložené osobním zážitkem chlapectví a jinošství, měly výraznou funkci při formování mladých osobností.

Spolek, který měl v době svého odhalení policií všeho všudy devět členů, skládal se z několika studentů staroměstského akademického gymnasia, techniky a malířské akademie, kteří k němu s vědomou politickou tendencí získali tři řemeslnické tovaryše, aby měli spojení s lidem, s jeho dělnickou složkou. Organizační hlavou byl oktáván staroměstského gymnasia Antonín Steidl, pocházející z řemeslnické rodiny domažlické, ale duchovním vůdcem a vlastně

Prager Studenten 1848–1854, Wien 1913, str. 155. V souvislosti s dílem Jakuba Arbesa, který některých historických skutečností z osudu Spolku bratrů červeného praporu použil ve svých pražských romanetách, v Kandidátech existence a v Mesiáši, psal o nich Karel Krejčí, *Kapitoly o Jakubu Arbesovi*, Praha 1955, str. 11–12, 87–88. Naposledy v souvislosti s politickou poezií a názory Jana Nerudy se jimi na podkladě českého i vídeňského materiálu zabýval Jaroslav Purš, *Jan Neruda a „Bratři červeného praporu“*, ČsČH, X, 1962, str. 469–495. Sleduje tu především, pokud se události kolem Spolku bratrů červeného praporu a vůbec Bachova absolutismu odrazily v básnickém díle Jana Nerudy těch let. Přitom se dotkl také otázky studentských časopisů na staroměstském akademickém gymnasiu a důsledků, jež mělo odhalení studentského spolku pro akademické gymnasium. O studentských časopisech na akademickém gymnasiu psali na základě archivního materiálu Josef Volf, *Za vlády policejního ministra Kempena z Fichtenstammu*, Osvěta, 49, 1919, str. 513–520, 606–613; *Jak soudil policejní ředitel pražský Sacher-Masoch o studentském časopise „Zora“ r. 1853*, Otavan VII, Písek 1923, str. 7–9, a František Roubík, *Studentské časopisy na Akademickém gymnasiu Staroměstském v l. 1851–1853 a básnické počátky Vítězslava Háška*, Česká revue, XVIII, 1925, str. 247.

inspirátorem spolku, tvůrcem jeho programu byl syn pražského sládka a hostinského U Zlaté husy Petra Fastra Kašpar, v té době posluchač techniky.⁴⁵⁾

Spolek bratrů červeného praporu se formálně vytvořil někdy v polovině dubna r. 1853, ač myšlenka založit podobný klub zrála u hlavních iniciátorů, jeho předsedy Antonína Steidla a jednatele Kašpara Fastra již dříve. Plán protivládního spolku pojal Kašpar Fastr o prázdninách r. 1852. Dohovořil se o něm s bratrancem Steidlem na počátku r. 1853, a poněvadž se oba na podzim r. 1853 hotovili z Prahy odejít, Steidl na teologii do Budějovic a Fastr na rolnickou školu do Rabína, chtěli mít spolek před svým odchodem konstituovaný. Většinu členů přivedl do spolku Fastr. Měli představovat první východiskové jádro spolku, jeho centrální sekci, na kterou by pak navazovaly sekce ostatní, především venkovské. Prázdniny roku 1853 a pravděpodobně i venkovský studijní pobyt obou zakladatelů měly sloužit k získávání dalších členů.

Existence tajného spolku netrvala dlouho, byla takřka v počátcích po čtyřech schůzkách policii vyzrazena ke konci května jedním z účastníků, knihařským tovaryšem Antonínem Petrbohem v době, kdy se organizačně ještě nerozvinul.⁴⁶⁾ Dal si sice stanovy, určil si také politický cíl a základní organizační statut k získávání dalších členů a k vytváření venkovských filiálek, tzv. sekcí, ale dále nedospěl.⁴⁷⁾ Dne 30. května byli členové zatčeni a po jejich činnosti bylo zahájeno rozsáhlé pátrání.

Z krátké existence studentského sdružení by se zdálo, že vytvoření Spolku bratrů červeného (nebo jak se jindy píše „svobodného“) praporu nebylo nijak důležitým zjevem současného politického života a že soudní proces proti němu byl policií záměrně využit jako zastrašující příklad a jako záminka k politickým represáliím proti českým radikálním skupinám. Je nesporné, že

⁴⁵⁾ Členy Spolku byli: 1. Antonín Steidl, oktáván akademického gymnasia, nar. 1832 v Domažlicích, otec stužkař, 2. Kašpar Fastr, posluchač techniky, hospodářského kursu, nar. 1834 v Praze, otec hostinský, 3. František Koutecký, studující malířské akademie, nar. 1836 v Jilové, otec ranhojič, 4. Vilém Fitsch, studující malířské akademie, nar. 1834 v Čáslavi, otec zámečník, 5. Antonín Novotný, studující malířské akademie, nar. 1853 v Čáslavi, nemanželský syn zednického tovaryše, 6. Jan Rieb, studující malířské akademie, nar. 1836 v Čáslavi, otec měšťan, 7. Jan Fortýr, krejčovský tovaryš, nar. 1834 v Praze, otec krejčí, 8. František Toužimský, zámečnický tovaryš, nar. 1832 v Praze, otec hodinář, 9. Karel Kopáček, malířský tovaryš, nar. 1832 v Praze, otec parketář. Jako desátý k nim patřil knihařský tovaryš Antonín Petrboch, který Spolek prozradil a souzen s ostatními nebyl. Schůzky byly ve studentském pokojíku Steidlově na Betlémském náměstí čp. 350/I.

⁴⁶⁾ Antonín Petrboch, jak udal, dostal strach z dalekosáhlých plánů Spolku. Viz pozn. ²⁵⁾ a str. 62.

⁴⁷⁾ Při policejní prohlídce byly zabaveny u Steidla některé písemnosti, ústava a stanovy Spolku, řád a zákon při zasedání spolku, zásady o přijímání nových členů, pravidla o domácím pořádku, deník staršího spolku. SÚA Praha, PP 1853–57, R 3/14, zpráva policejního ředitelství vojenskému soudu na Hradčanech z 2. července 1853.

skutečný vliv spolku byl velmi malý, že se omezoval na nejužší okruh studentstva, ale nejde o jeho faktickou politickou váhu, nýbrž o proces vytváření společenského a politického vědomí a myšlení mladých lidí pod tlakem absolutismu a reakce.

Zajímavě charakterizuje tuto mladou generaci již její sociální původ. Osmnáctiletí až dvacetiletí studenti staroměstského gymnasia, malířské akademie a techniky pocházeli většinou ze středně zámožných řemeslnických a živnostenských rodin českého maloměsta. Z bohatších vrstev pražského měšťanstva pocházel toliko vlastní iniciátor spolku Kašpar Fastr, ale za to mezi devíti základními členy spolku byli tři pražští tovaryši. Mezi studenty je uvedl právě Kašpar Fastr, který podobně jako Steidl a tovaryš Jan Fortýr vyrůstal v národních tradicích rodinných. Steidl již za klatovských studií projevoval hrdé národní vědomí, pořizoval si výpisky o Žižkovi, opsal si jeho známý list Domažlickým, který hodnotil i po stránce literární jako mistrovské dílo řečnického umění, účastnil se sbírek pro české Národní divadlo a působil jako nápověda při českých divadelních představeních herecké společnosti Prokopovy. Fastr, kterého známe již jako jednoho z těch studentů, kteří demonstrativně nosili slovanské čapky a spojovali s tím vědomou protivládní a republikánskou tendenci, měl početnou knihovnu politické literatury z r. 1848. Podobnou knihovničku revoluční literatury schraňoval i krejčovský tovaryš Fortýr, účastnil se jako Steidl divadelních cest Prokopovy společnosti, která ze soudobých kočujících divadelních společností působila na venkově nejvýrazněji v národním duchu.

Jak divadlo jako vysloveně národně politická záležitost přímo fascinovalo mladou generaci, ukazuje případ Kašparovy sestry Anny, která byla pražské veřejnosti známa jako účastnice bojů na barikádách roku 1848. Právě v době, kdy se na společenských zábavách u Fastrů rodila myšlenka Spolku bratrů červeného praporu, měla Anna zřejmě v reminiscenci na svou bojovou úlohu v revoluci hrát na Stavovském divadle postavu Šárky v činohře Vlasta a Šárka aneb Dívčí boj v Čechách. Místodržitelství však zakázalo její vystoupení s ohledem na politickou minulost dcery „pověstného“ Fastra a na nebezpečí demonstrativního chování divadelního publika.^{47a)}

Daleko více než společenské prostředí, z něhož mladá studentská generace pocházela, charakterizuje ji vlastní politické myšlení a cíl, který si kladla a v němž překračovala myšlenkové okruhy a politické tendence svých otců. Jaký byl tedy cíl této mladé měšťanské generace a jak ho chtěla dosáhnout. Stanovy i projevy Fastrovy zdůrazňovaly, že členové mají být připraveni svrhnout za vhodného mezinárodního okamžiku, za obecného povstání evropských liberálů monarchii a vybojovat socialistickou, nebo jak se jindy formu-

^{47a)} Jos. Volf, *Zmařené vystoupení dcery Fastrovy v úloze Šárky r. 1853*, ČČM 1920, roč. 92, str. 126–7.

luje, sociální republiku. Pojem sociální nebo socialistické republiky vykládal na první schůzi spolku Steidl jako shodný se stavem rovnosti a svobody lidí. Jasnější představa o příštím společenském zřízení ovšem nebyla, jen je patrné, že jeho základní principy odpovídaly zásadám Velké revoluce francouzské, zvláště když si uvědomíme, že postulát bratrství byl vsazen přímo do názvu spolku. Ale představa svobodné a rovné společnosti bratří je současně pevně vkořeněna v národních revolučních tradicích domácích, především v tradicích husitismu. Dokumentuje to již důvod, proč si studentská společnost dala do svého názvu přídomek „červeného praporu“. Vědomě proto, že červená barva jako barva krve je nejen barvou demokracie, ale že především husité měli na svých praporech rudý kalich.

Základnímu politickému cíli byla přizpůsobena organizační struktura spolku do malých, vzájemně na sebe navazujících sekcí. Spolek se měl tajně rozšířit po Čechách v patnáctičlenných sekcích a to tak, že by každý člen dal vznik nové patnáctičlenné skupině, aniž by jinak o ostatních členech věděl. Účelem tohoto plánovaného řetězovitého rozvětvení bylo zabránit při odhalení jednoho člena nebo sekce vyzrazení celého spolku. Tajná organizační struktura řetězovitě rozmístěných konspirativních jader nebyla ovšem výmyslem pražského studentstva. Byla přejata z organizací podobných tajných politických společností evropských, jak se o tom Fastr dočetl především v zakázaném politickém spisku Antonína Žaluda Vysokomýtského Demokrati a jejich tajnosti a v jeho brožurě Výpis o španělské inkvisici.

Za člena Bratrů červeného praporu mohl být přijat kdokoliv bez rozdílu stavu, povolání, náboženství i národnosti, každý, kdo se zavázal přísahou, že bude plnit spolková usnesení a nezradí. Členové německého jazyka měli tvořit zvláštní samostatnou sekci. Tak pronikly do organizační struktury a společenského nazírání určité prvky beztrždního rozlišování a internacionalismu, který se však nevzdával vědomého přilnutí k slavné české minulosti a opravdového vlastenectví. Naopak vlastenectví progresivního charakteru bylo jedním z hlavních zdrojů a obsahů politicky radikálního myšlení mladé generace. Politická a myšlenková svoboda, sociální rovnost a republikanismus jsou jeho hlavní podstatné složky.

Spolek mladých nebyl ovšem prost určitého romantismu. Členové si dávali krycí historická nebo pseudohistorická jména (Záviš, Hranáč, Jiřík z Podskalí, Břeň z Bojiště, Hanuš Kunětický apod.). Jejich funkce byla především taktická. Měla chránit před vyzrazením policii. Samostatné povstání spolek organizovat nechtěl, chtěl jen být bojově a myšlenkově připraven k okamžiku obecné revoluční konflagrace evropské, k níž by se pak připojil. Za krátké jeho existence nedošlo ani k nějaké rozvětvenější organizační a propagační činnosti. Policie však zahájila rozsáhlé pátrání po jeho spojení v Praze i na venkově. V Nymburce byl zatčen klempířský tovaryš Ludvík Rubinger, protože byl ve styku se studenty vůbec, dopisoval si s tehdejším oktávánem

staroměstského gymnasia Václavem Bendlem, který r. 1852 redigoval policií odhalený a zabavený studentský časopis Zoru, a protože projevoval otevřeně své republikánské smýšlení.⁴⁸⁾ Rubinger byl také společně se členy pražského studentského spolku souzen. V Lysé nad Labem se bezvýsledně pátralo po pivovarském tovaryši Marcelu Řandovi, jehož jméno se objevovalo v zabavených písemnostech spolku. Nějaké skutečné spojení Prahy s venkovem nemohla policie sice prokázat, ale došla na svých výletech k závěru pro vládu daleko povážlivějšímu a zneklidňujícímu, že totiž nelze hovořit o faktickém spojení, ale často o stejném politickém smýšlení.

V souvislosti s vyšetřováním činnosti Spolku bratrů červeného praporu bylo zatčeno dalších 22 osob, většinou studentů, z nichž někteří nedosáhli ani věku 14 let, a před vojenský tribunál na Hradčanech — stav obležení totiž stále ještě trval — bylo předvedeno 36 osob. Byli obžalováni pro zločin velezrady nebo účasti na něm. Návrh vojenského prokurátora zněl pro osm základních členů spolku na trest smrti provazem, byl však presidiem nejvyššího armádního vojenského velitelství změněn na několikaletý žalář.⁴⁹⁾ Rozsudek byl vyneseno 21. prosince r. 1853. Steidler a Fastr byli odsouzeni k 12 letům pevnostního žaláře, Koutecký, Fritsch, Rieb a Novotný, posluchači malířské akademie, k pevnostnímu žaláři od čtyř do jednoho roku a tovaryši Fortýr a Toužimský k pětileté a tříleté nucené práci na opevněních. Trest si odsouzení členové Spolku odpykávali v pevnosti olomoucké a mukačevské a byli r. 1857 amnestováni.

Taková je vnější historie Spolku bratrů červeného praporu. Jejich výslech a zachovaný doličný materiál je pak výrazným pohledem do jejich politického a sociálního myšlení a do vlivů, které určovaly a formovaly jejich názorovou fysiognomii.

Rozhodné a nesmlouvavé bylo u této mladé studentské a tovaryšské generace protimonarchistické stanovisko, negativní a odmítavý postoj k panovníku a monarchistickému režimu. Nedokončený koncept Fastrový řeči oslovoval panovníka jako rovného mezi rovnými a kritizoval ostře jeho vyděračský a násilnický poměr k lidu a národu: „Kdo jsi ty s korunou na hlavě, co tě povznáš jako nějaké božství? Nejsi člověkem mně rovným? Kdo ti dal moc a trůn? Proto, poněvadž neuléháš do pout, trestáš mne z Boží milosti, ty, jemuž národ je pouhou hračkou a stádem? V proudech stravuješ krev a pot lidu, a jestliže se hlásí a povstává, nutíš ho k míru katovou palicí. Ale bude přece jenom světlo, přijde trest a odplata! A každé stvoření bude svobodné a rovné druhému — to je naše heslo. Přijde den a pak nepomohou bajonety.“⁵⁰⁾

⁴⁸⁾ SÚA Praha, PM 1855-59, f. 8, 9/17, policejní ředitel místodržiteli 16. listopadu 1855.

⁴⁹⁾ SÚA Praha, PG 1850-54, f. 10, 16/30, zpráva vojenského soudu místodržitelství ze 3. ledna 1854.

⁵⁰⁾ SÚA Praha, PG 1850-54, f. 10, 16/30, str. 58.

To byla zřejmě sebevědomá odpověď na politickou situaci, v níž tehdy Rakousko žilo, odpověď mladé generace padesátých let na vládu násilí, bajonetů a na výjimečný stav obležení.

Proti zásadně protimonarchickému postoji a negativistickému stanovisku k současnému řádu panovnického a vojáckého absolutismu není postulát nové demokraticko-republikánské společnosti zcela jasný. Jsou k němu jen určité, nikoliv nezajímavé prvky, především představa světové revoluce, která se uskuteční ve smyslu politického liberalismu a republikanismu a povede k pádu starých monarchií a k vybudování sociální či socialistické společnosti. Pokud se týká formy příští vlády, měla by země mít sněm, který by volil presidenta na období několika let.

Představa republiky s voleným presidentem nežila jen v myslích mladé studované generace. Republikánské smýšlení bylo možno pozorovat tehdy i u samotného lidu. Nymburský klempířský tovaryš Ludvík Rubinger již r. 1851 vykládal veřejně: „My nepotřebujeme žádného císaře. Bylo by si přát a také k tomu brzo dojde, že v Rakousku bude zavedena taková vláda jako ve Francii a tam, kde se vláda volí každé čtyři roky“. Rubinger s existencí republikánského zřízení spojoval i lepší státní hospodářství. Za republiky by se podle něho, je-li kontrola, nemohlo stát, že by státní výdaje převyšovaly státní příjmy a že by některý ministr jako Metternich utekl s penězi do ciziny.

Pro myšlení této části mladé generace, jak ji představoval Kašpar Fastr a Antonín Steidl, bylo významné, že v jejich politické kalkulaci nehrála otázka národní zvláště důležitou nebo jednostrannou úlohu a že se do jejich myšlení svou vahou jako odraz současných poměrů hospodářských tlačila neodbytně otázka sociální. Svoboda národní byla pro ně současně svobodou sociální a byl tu u měšťanstva nebývalý důraz na dělnictvo a otázku dělnickou. Tento nový moment nebyl jen vnější a organizační. Nebyl jen v tom, že mladý Fastr dával při náboru členů přednost dělnickému lidu před vojáky, ale jevil se i v obsahu politické práce a v některých prvcích představy o nové organizaci výroby.

Revoluční píseň Bratrů červeného praporu, jakási jejich Marseillaisa, obracela se hned první slokou k proletářům, jako by kladně hodnotila jejich společenský význam a revolučnost:

„Henož, proletáři jonáci,
netraťme jen zmužilosti,
na čas jen čekejme budoucí,
vždyť přijde již doba pomsty,
po dráze tajné jen chodme,
Bratři, pozor!

⁵¹⁾ SÚA Praha, PG 1850-54, f. 10, 16/30, str. 208.

K seči však hotovi budme,
přijdeť již čas,
kde na tyrany udeříme v ráz“.

V písni je vytčen cíl svržení tyranské, katanské vlády a zavedení sociální svobody, současně je však i vyjádřena metoda konspirativního postupu. Je třeba působit tajně a rozkládat subversivně starý řád, být zbrojně připraven a pak za obecné evropské konflagrace udeřit:

„Na příhodnou čekejme chvíli,
skrytě proti vrahům brojme,
až strana naše se zesílí,
mocně na ně se vyrojme.
Kati, jenžto nás teď hubějí
a pod jichž jarmem úpíme,
metlu sami sobě strojejí,
strašně my se někdy mstíme!
Brzo nový den nám zasvítá,
spásy den to pro národy,
blažená doba nám zakvítá,
prápor bude vlát svobody.
Tu pak, bratři, k boji se mějme,
k boji pro drahou svobodu
a krví nepřátelů smejme
hanbu našeho národa“.

V písni, která nebyla jistě bezdůvodně nazvána Marseillaisou, se opožděně ozývají tradiční hesla francouzské revoluce. Ale ve smyslu sociálním a dělnickém byl významnější požadavek a názory, které mladý Fastr měl a které propagoval mezi druhy v otázce organizace práce a zisku. Práce by měla být řízena tak, aby zisk z výroby nepřipadal z největší části továrníku, nýbrž aby byl poměrně ve stejných částkách rozdělován také mezi dělníky. Této mladé generace se dotkla dobová sociální problematika. Otázka dělnická jí nezůstala neznáma, ať už jí byla zprostředkována četbou nebo poznanou skutečností. Zajímal ji především poměr mezi podnikatelem a námezdnou pracovní silou, způsob řízení výroby a účasti dělnictva, vlastního výrobce, na zisku. Fastr označil přímo za společenský úkol spolku „přivést proletariát, který může jen tak dlouho žít, pokud má pracovní sílu, pak ale musí žebrať, na stejný stupeň s měšťanstvem“.⁵²⁾

V projevu mladého Fastra je dvojí věc důležitá; především poznání, že

⁵²⁾ SÚA Praha, PG 1850-54, f. 10, 16/30, str. 44.

proletariát má jediný kapitál, svou práci, který může prodávat, ale současně že může ji prodávat jen do určité doby, dokud není tělesně vyčerpán a zničen, a pak je v dosavadním řádu odkázán na žebráckou hůl. Z tohoto poznání vyplýval pro Fastra požadavek, aby i dělnictvo bylo hospodářsky zajištěno a aby se hospodářsky a společensky povzneslo na úroveň podnikajícího měšťanstva. V tom smyslu měl snad působit i jeho postulát proporcionální účasti dělnictva na zisku při výrobě. Ve svých důsledcích muselo toto myšlení vést k názoru, že dělník jako výrobce je spolupodnikatelem, spoluvlastníkem továrny. Fastr tento závěr sice nevyslovil, ale předpoklady byly k němu dány.

Politické a hospodářské poměry tedy vtiskly nesmazatelně svůj odraz do duší nastupující generace. Tlak policejního režimu vyvolával v nich protitlak, jak to v jednom dopise naznačil mladý Fastr sám. Když vláda zakázala nosit demokratické čapky jako jeden z demonstrativních a politických pozůstatků revolučních dob, napsal o tom svému příteli 29. března 1853 do Příbramě: „Oni oslové [tj. vláda] myslí, když nám vezmou revoluční čapky, že udělali všechno; naopak budu tím ještě větším republikánem a jistě všichni, kteří tím byli postiženi.“⁵³⁾

Vedle dané, pozorované skutečnosti byly tu ještě jiné vlivy, které se zúčastnily formování této radikální studentské společnosti. Byl tu vliv revolučních myšlenek r. 1848 a příklad husitského hnutí. Je to patrné z četby Bratrů červeného praporu, z literatury a vzorů, jimiž se myšlenkově živili. Nebyla to ani domácí výchova a škola nebo vliv prostředí, v němž vyrůstali, jako mocný vliv revoluční tradice, bezpečně patrný z jejich četby. Kašpar Fastr, Ant. Steidl a ostatní jejich druhové čtou se živým zájmem politické brožury, tisky, noviny a písně revolučního roku 1848. Viděli jsme, jak na tajnou řetězovou organizaci je přivedly práce radikálního demokrata Václava Žaluda Vysokomýtského, sociálně politicky se pak tito mladí lidé živili na pracích a člancích Sabinových a Arnoldových. Především o tyto dva politické radikály s vyhraněným myšlením sociálním až socialistickým měli hluboký zájem. Skoro u každého člena spolku byly nalezeny Arnoldovy Děje husitů. Odtud onen neobyčejně silný revoluční historismus v příklonu k husitským revolučním bouřím, odtud ona výrazná adorace Jana Husi a především Jana Žižky a revolučních vůdců i současných, Kossutha, Dembiňského aj. Dobu Husovu a Žižkovu pokládali členové spolku za nejslavnější dobu národních dějin. Steidl měl ve svém pražském studentském bytě na Betlémském náměstí jako ctitel vojevůdcovských vlastností Žižkových jeho bustu.

O základních lidských právech a o státním zřízení konstitučním poučovali se Bratři červeného praporu z vídeňského radikálního tisku Schmiedbauerova Die unveräusserlichen Menschenrechte z r. 1848 a z Kampelíkovy brožury

⁵³⁾ SÚA Praha, PG 1850-54, f. 10, 16/30, str. 101, Zpráva vojenského soudu na Hradčanech ze 4. července 1853.

Plán a stroj bývalé ministerské vlády. Vztah k březnové revoluci byl u nich dán i tím, že chovali u sebe revoluční písně z té doby. Jestliže Karel Sabina a Emanuel Arnold mohli na vyrůstající generaci působit na počátku padesátých let jen nepřímo svými spisky, oba byli ve vyšetřovací vazbě nebo v žaláři, pak bezprostředně na skupinu pražských studentů a tovaryšů působil nebojácný evangelický kazatel Bedřich Vilém Košut. Mnozí z nich, Fastr, Fortýr a Toužimský, nejen četli jeho knihy, především Kázání konstituční, nýbrž navštěvovali i jeho promluvy, v nichž se Košut dotýkal i otázek obecně společenských a politických a dovedl zastřeně kritisovat absolutismus a reakci. Nebyla tedy zemská vláda a pražské policejní ředitelství daleko od pravdy, když B. V. Košuta líčily jako nebezpečného politického agitátora, který pod maskou náboženství sleduje protivládní cíle a vede své posluchače po cestě nebezpečného husitismu k radikálnímu českému politickému separatismu.

Skupinu radikální mládeže kolem Spolku Bratrů červeného praporu lze charakterizovat jako plod politického radikalismu revolučního roku 1848. Pod tlakem dobové hospodářské a společenské situace šli v mnohém dál než jejich otcové a než společenská třída maloburžoazie, ze které vyšli. Tři politické myslitele a publicisty, Karla Sabinu, Emanuela Arnolda a Bedřicha Viléma Košuta, lze označit za duchovní původce sociálně politického smýšlení této mladé generace. Spolek Bratrů červeného praporu byl ve studentském a také měšťanském prostředí let padesátých jedním z nejradikálnějších projevů opozice a sociálního protestu proti monarchickému absolutismu a kulturní reakci, protestu, který sice neměl reálného účinku, ale který dokládal jinou politickou tvář měšťanstva, než se jevila navenek ve své loajalitě a pasivitě, a který byl dostatečným podnětem vládě a policejnímu aparátu, aby střežily jakýkoliv svobodomyšlný projev v české národní společnosti.

Proces proti Spolku bratrů červeného praporu postihl ve svých důsledcích obě školy, na nichž obvinění studovali, akademické gymnasium staroměstské a malířskou akademii. Obě školy se dostaly pod policejní dozor a pokrokové učitelstvo a studentstvo bylo střeženo a pronásledováno. Nápor policie se soustředil na akademické gymnasium, kde byl ředitelem Václav Kliment Kliepera, kde řada učitelů jako Fr. Čupr, Václav Zelený, Šohaj, Axamit, Václav Štulc, V. Svoboda a Jan Jungmann byli známi jako stoupenci české národní strany a kde již ke konci r. 1852 přišla policie na několik studentských časopisů, které zabavila.⁵⁴⁾ Proto policie vystoupila rozhodně proti učitelskému

⁵⁴⁾ Viz Fr. Roubík, *Studentské časopisy na Akademickém gymnasiu Staroměstském v l. 1851–1853 a básnické počátky Vítězslava Háška*, Česká revue XVIII, 1935, str. 274 a Josef Volf, *Jak soudil policejní ředitel pražský Sacher-Masoch o studentském časopise „Zora“ r. 1853*, Otavan VII, Písek 1923, 7–9. Hálek redigoval studentský časopis Varito, Josef Šusta, pozdější ředitel třeboňského panství a zakladatel novodobého českého rybníkářství, vydával „Ohlas“, Václav Čeněk Bendl, pozdější vydavatel satyristického časopisu Rachejtla a překladatel Puškinův, vydával studentský časopis „Zora“ a podobně spolužáci Nerudovi Ladislav Čelakovský a Fr. Prokop redigovali třídní časopis „Floru“.

sboru akademického gymnasia, z jehož myšlenkové líně nevycházely jen svobodomyšlné a národně uvědomělé časopisy studentské, ale odkud se rekrutovali podle představy policie ne bez zásluhy českého učitelstva i členové podvrtného politického studentského spolku. Plán policie rozničit persekuci všeho českého školství se sice plně nezdařil, ale ředitel gymnasia V. Kliment Klicpera musel podobně jako Jan Jungmann odejít do výslužby a nejlivnější profesori, Václav Svoboda a Fr. Čupr, byli buď přeloženi nebo propuštěni. Na malířské akademii, která byla soukromým podnikem Společnosti vlasteneckých přátel umění a kde policie a stát nemohl tak zasáhnout, byl učitelského úřadu zbaven malíř Antonín Lhota, který byl politicky podezřelý svými styky s českými politiky, hlavně s Riegrem, a také tím, že dával na malířské akademii studentům zpracovávat historické náměty z dějin španělské inkvisice.⁵⁵⁾

Jako skupina Bratrů červeného praporu vyrůstala pod vlivem revolučních tradic a v opozici k absolutistickým a reakčním počínům vlády i část ostatní české mládeže. Není jistě náhodné a bez vztahu k celé tehdejší myšlenkové atmosféře, že v téže době studovali na akademickém gymnasiu Josef Barák, Vítězslav Hálek, Gustav Pflieger, Miroslav Tyrš a Jan Neruda, kteří v polovině padesátých let vystoupili literárně v almanachu Máji a představovali i později radikální složku české literatury a politiky a v jejichž literárních pracích, jako např. v básních Nerudových, vzniklých na konci let padesátých, se odrazily politické zážitky událostí z r. 1853 i kritika absolutismu a germanizace.⁵⁶⁾ Také generace českých malířů, která byla souvěká a která studovala na malířské akademii v téže době jako někteří členové Spolku bratrů červeného praporu, se projevila jako politicky a umělecky progresivní. Vedle Karla Purkyně a Adolfa Kosárka to byli Alois Bubák, Viktor Barvitijs a Petr Maixner. Jedni se ve svém realismu přiklonili k české krajině a českému lidu a druzí jako Karel Purkyně a Petr Maixner dali svými malbami podobně jako Tyrš svými myšlenkami výraz ostrému nesouhlasu s nesvobodou a útlakem. Purkyněův Politizující kovář z r. 1860, čtoucí ve své dílně Slovenské noviny, je právě tak odrazem opoziční politické nálady výtvarně uměleckého mládí jako Maixnerovo historické plátno z téže asi doby, předvádějící útěk sedláků před pohromami třicetileté vojny. Vznik mladé bojovné generace politické a umělecké, která se projevila již v letech padesátých a která se ještě projeví v letech šedesátých, to je největší plod Bachovy éry pro český národ.

Pokus o zakládání studentských konspiračních spolků, jako byl pražský Spolek bratrů červeného praporu, nebyl patrně ojedinělý a neomezoval se jen na pražské prostředí. Na podzim r. 1853 se dostal do rukou ministra policie Kempena dopis studenta pražské reálky Aloise Urbana z Vamberka přítelem

⁵⁵⁾ SÚA Praha, PM 1850-54, f. 6, 30/7, zpráva pražského policejního ředitele místodržiteli o Malířské akademii z 18. prosince 1853.

⁵⁶⁾ Viz J. Purš, *Jan Neruda a „Bratři červeného praporu“*, ČsČH, X, 1962, str. 469 an.

Rudolfu Procházkovi, který studoval na staroměstském akademickém gymnasiu.⁵⁷⁾ Ironizoval v něm byrokraty, policii a celý režim, za něhož je možno jen mlčet. Vykládal v něm, že žije jen pro Slovanstvo a utěšoval se nadějí, že „naše slavná pramáť“ ukáže se opět v imponující podobě Iva. Z vyšetřování vyšlo najevo, že oba vamberští studenti, synové barvíře a sedláka, zamýšleli založit „Spolek demokratický“, který měl ve své členské korespondenci užívat šifrované abecedy. Urban pro příští spolek, který byl smluven někdy na jaře r. 1853, koncipoval několik provolání. Jedno se obracelo proti zákazu nošení slovanských čapek. Praktický výsledek mladistvého rozhodnutí přátel byl zcela negativní, zasvětili do svého plánu jen třetího přítele, kupeckého učně Josefa Zemana, ale ze zjištěných skutečností je možno zrekonstruovat politickou a myšlenkovou atmosféru, v níž žila nejmladší studentská generace vamberská. Šestnáctiletý Urban měl mezi svou literaturou nejen novinový článek o zrušení konstituce, ale také spisek Fr. Cyrila Kampelíka Důležité články občanské víry. Uchovával si i obrázky maďarských a polských revolucionářů, Kossutha, Görgeye, Dembiňského aj., vystříhaných ze starých kalendářů.

Vliv Kampelíkův na mladého Urbana je nesporný. Kampelík žil právě tenkrát nějaký čas ve Vamberku a bydlel přímo v domě Urbanova otce, barvíře a poštovního expedienta. Kampelíkův spisek vychovával ke konstitucionalismu a vedl k mravnímu rozhodnutí stát čestně i životem za demokratickými konstitučními zásadami. Z domácího vambereckého prostředí nebyl asi Kampelík jediný, který měl na mladé studenty vliv. Ve Vamberku a okolí působila v duchu národní politiky a protiabsolutistické opozice skupina měšťanstva, v jejímž čele byl vamberský obchodník Alois Kareš. Zabývala se plány na vystěhování do zámoří a byla později r. 1855, když se Kareš stal vystěhovaleckým agentem brémské lodařské firmy a pojal úmysl vytvořit ve Spojených státech amerických koncentrovanou českou osadu, ve stycích s vamberskými studenty, především se synem vamberského mlynáře, pozdějším vydavatelem Humoristických listů a nakladatelem J. Vilímkem, kteří měli pro ni získávat nové vystěhovače.⁵⁸⁾

Zdá se, že i v prostředí českého maloměsta, vzdáleného od centra národního života, živilo se mladé odhodlání vstoupit do veřejného dění cestou konspiračních spolků na domácích a cizích vzorech z nedávných revolučních let. Tento zdroj nevyschl mezi studentstvem ani v druhé polovině a ke konci padesátých let, kdy poměry byly svobodnému politickému myšlení a veřej-

⁵⁷⁾ SÚA Praha, PM 1850-54, f. 8, 27/3, policejní ministr Kempen pražskému místodržiteli 10. října 1853 a hlášení okresního hejtmána rychnovského z 19. října 1853 a z 26. prosince 1854.

⁵⁸⁾ Viz Fr. Kutnar, *Počátky hromadného vystěhovalectví z Čech v období Bachova absolutismu*, Rozpravy ČSAV, Praha 1964, str. 48–49.

nému vystoupení mladých lidí za přihlašující se krize absolutismu příznivější. Náznaky svobodnějšího spolkového života a odvážnějšího vystupování studentstva objevily se již na počátku r. 1854 ve schůzích Akademického řečnického a čtenářského spolku. Tehdy skupina členů, mezi nimiž byli posluchači práv Julius Grégr, Václav Svátek, medikové Jan Jurenka, Emanuel Purkyně a filosofové Václav Tomek a Václav Rokytanský, podali na schůzi 11. ledna votum nedůvěry proti tehdejšímu předsedovi Janu Vaňkovi. Za své pobuřující výpady byli však jako strůjci veřejného neklidu policejním ředitelstvím vyloučeni ze spolku.⁵⁹⁾

Od let krymské války politický barometr české národní společnosti trvale stoupal. Naděje, že v krizi a konfliktu krymské války rakouský absolutismus padne nebo že se politická situace české společnosti obecným evropským vývojem změní k lepšímu, se sice nevyplnily, ale řada politických a sociálních změn, které se po krymské válce připravovaly v Rusku a které se mnohde radikálně ohlásily v západní a jižní Evropě, ve Španělsku, v Itálii a na Balkáně, udržovaly politický interes vedoucích vrstev české národní společnosti ve stále živém napětí. Studentstvo, třebaže nemáme bezprostřednějších zpráv z této doby o jeho chování, sledovalo nesporně události v souzvuku s ostatní národní společností a ke svému politickému životu nabývalo nových impulsů i z některých momentů vnitřního politického dění.

Určitý klid do jeho řad vnesla skutečnost, že dvojí císařovou amnestií r. 1854 a 1856, udělenou při příležitosti císařova sňatku a narození prvního děčka, vrátila se z pevnostních žalářů většina studentů, odsouzených v politických procesech posledních let, a že mnohým bylo povoleno pokračovat ve studiu. Všichni propuštěnci byli však pod stálým policejním dozorem. Těm nejnebezpečnějším bylo přikázáno stálé místo pobytu, takže o každou jeho změnu nebo cestu jinam museli žádat policii, ale ani v Praze, kde měla policie největší počet služebních orgánů a placených konfidentů, nebylo možno úplně zabránit společenskému styku bývalých spoluvězňů. Jakákoliv větší politická nebo myšlenková aktivita byla ovšem takřka vyloučena. Policie se dovídala o každém pohybu a počínu a v sebemenším projevu veřejného, třeba jen literárního působení viděla dalekosáhlé konspirativní politické úmysly.

Na nastupující studentskou generaci, která ještě neprošla politickou zkušeností, působily ony navenek neveliké, ale přece jen zřetelné projevy proti-absolutistické oposice, jako byly tiché demonstrace při pohřbech významných členů národní společnosti, Karla Havlíčka Borovského, jeho ženy, radikála Tomsy, předsedy pražské helvetské náboženské obce Bubeníčka, bratra politicky pronásledovaného radikálního demokrata Vávry Haštalského a spisovatele Franty Šumavského. Česká strana se jich vždy účastnila a využívala

⁵⁹⁾ Archív Karlovy university, Senát XI, 1–4, nota policejního ředitelství akademickému senátu z 17. února 1854.

těchto příležitostí, aby dokazovala svou existenci a sama sebe vnitřně ubezpečovala o své trvajícím jednotě.⁶⁰⁾

Druhou skutečností, která dosvědčovala vzestupnou a pro studentstvo přitažlivou tendenci českého politického života v druhé polovině padesátých let, byla veřejná literární aktivita a to nejen v knižní produkci a básnických almanaších, z nichž první Lada Niola byla spojena s onou studentskou generací, která bezprostředně předtím stála v čele politického ruchu r. 1848 a 1849, nýbrž i v časopisech, v nichž zájem o životní otázky rostl. V Purkyňově Živě, v Řezáčově časopisu Škola a život a v Šimáčkově Poslu z Prahy se do popředí dostávala důrazně problematika vyššího a lepšího vzdělání, českých škol a českého vyučovacího jazyka jako výraz základního poznatku, že se český národ může v průmyslu a zemědělství úspěšně měřit s ostatními evropskými národy jen tenkrát, jestliže jeho mládež bude vzdělávána v nových potřebnostech ve své mateřské řeči. K tomu přistupoval další politickopsychologický moment, který asi od r. 1857 nabýval na síle. Politicky myslící část české národní společnosti si totiž vždy více uvědomovala, že vývoj evropské situace spěje k řešení politické problematiky absolutismu. Odraz světových událostí nebyl v české národní společnosti již dlouho tak živý a patrný jako v těchto letech. Pražský policejní ředitel pozoroval dobře, jak příprava agrárních a politických reforem v Rusku a válečné události na Černé Hoře, spojené s povstáním hercegovských Srbů proti Turkům, vyvolaly v českém literárním světě a mezi českou studující mládeží živé sympatie k Rusku a jižním Slovanům.⁶¹⁾ Hlavně pak vývoj italského osvobozeneckého boje s blízcím se rakousko-sardinským konfliktem upozorňoval tehdejší společnost, že odtud může vzejít signál k očekávané změně poměrů.

Doba byla nesporně příhodná tomu, aby za přímého kontaktu s radikálními demokraty a žalářovanými účastníky revolučních let se mezi studentstvem zrodila nová republikánsky smýšlející skupina. Nezabavila se sice všech tajných konspirativních cílů a prostředků, ale svým myšlením za měnící se situace odpovídala reálněji na danou skutečnost. Jejím myšlenkovým otcem, nyní přímo působícím, byl nejradikálnější sociálně politický publicista revolučních let 1848 a 1849 Emanuel Arnold. Vrátil se v polovině května r. 1857 z lublaňského vězení a brzo po svém návratu dovedl se podobně jako v revolučním období obklopit studentskou mládeží a stát se jí zaujatým interpretem dobových politických událostí a základních principů vládních soustav.⁶²⁾

⁶⁰⁾ SÚA Praha, PM 1855-59, f. 8, 13/24, hlášení pražského policejního ředitele místodržiteli o pohřbu Josefa Franty Šumavského z 28. prosince 1857.

⁶¹⁾ SÚA Praha, PM 1854-59, f. 8, 1, 19/2, zpráva pražského policejního místodržiteli z 1. července 1858.

⁶²⁾ SÚA Praha, PGT 1857-65, A/9, 12, zpráva pražského policejního ředitele místodržiteli z 25. prosince 1857 a ze 16. ledna 1858.

Arnoldův byt u vdovy Ulmannové, tchýně J. V. Friče, a především kavárna jeho přítele a stoupence Karla Krouského, bývalého mlynáře z Hrdlořez, která byla na Linhartském plácku, stala se od podzimu r. 1857 politickým učilištěm mladých lidí nebo jak říká policejní relace, „semeništěm revolučních myšlenek mezi studující mládeží.“⁶³⁾

Arnold již za svého vězení v Lublani pomýšlel na větší politickou akci doma. Psal tenkrát v době nucené politické nečinnosti a z existenční potřeby hospodářský popularizační spis o šestihonném hospodářství a o nutnosti přechodu rolnictva ze starého trojhonného hospodářství do kapitalisticky orientovaného hospodářství střídavého a poznamenává v jeho úvodě, že o pojednávaném hospodářském předmětu má připravenou práci větší a že připravuje ještě dílo jiné „oučelu vyššího, rázu všeobecného a velmi rozsáhlého.“⁶⁴⁾ Zdá se, že to byl úmysl napsat a vydat pro rolnictvo hospodářskou a politickou práci, která by vyjadřovala radikálně demokratická stanoviska a názory hospodářské, politické a sociální, a že tento Arnoldův plán byl shodný s programem velkého encyklopedického slovníkářského díla národohospodářského, které zamýšlel uskutečnit po návratu z vězení spolu s mladým geografem, zaměřeným na zemědělství, Janem Palackým.

Skutečně také Arnold po návratu do vlasti, nezkrúšen žalářem a bídou, v níž žil, rozvinul neobyčejně živou a rozsáhlou osobní, apoštolsky agitační činnost. Schází se se starými známými Karlem Krouským, J. V. Fričem, Karlem Sabinou, Vincencem Vávrou Haštalským, Janem Knedlhansem Liblinským, Fr. C. Kampelíkem aj. Obchází své politické přátele mezi rolnictvem na Mladoboleslavsku, Mnichovohradištsku a Slánsku, pořádá svou zachráněnou rukopisnou pozůstalost, píše nové politické a hospodářské úvahy nebo doplňuje staré, kolportuje své Krátké vylíčení hospodářství šestihonného střídavého a třetí díl Dějů Husitů, připravuje s Janem Palackým český zemědělský konverzační slovník, ale především vášnivě diskutuje o politických událostech se svými přáteli a se studenty ve staroměstské kavárně. Je tu denním hostem. Předčítá svým mladým stoupcům a posluchačům noviny, hovoří s nimi o jejich obsahu a vštěpuje jim své názory. Policejní ředitel, který měl o Arnoldovi přesné konfidenční zprávy, uvádí ve své zprávě místo-držiteli, jaký smysl a cíl dával sám Arnold všemu tomuto svému počínání. Předčasně stárnoucí politický radikál, přehlížející svou neklidnou životní dráhu, prohlašoval otevřeně, že jako vždy, i nyní pokládá za svůj životní cíl připravit mládež a skrze ni rolnický lid v republikánském a demokratickém smyslu na očekávanou srážku politických sil v Evropě, aby bylo v lidu pro

⁶³⁾ SÚA Praha, PM 1855-59, f. 8, 17/70, zpráva pražského policejního ředitele místo-držiteli z 19. února 1858.

⁶⁴⁾ Emanuel Arnold, *Krátké vylíčení hospodářství šestihonného střídavého a porovnání s čtyřhonným nestřídavým*, Praha 1857.

tento dějinně rozhodující okamžik dostatek energie ducha setřást se sebe jeho despotismu.

A kdo je přitahován tímto nesobeckým prorokem příští světové konflagrace a velebitelem ideálu republikánského a demokratického zřízení? Jsou to posluchači techniky, žáci české reálky a mladí řemeslníci tovaryši. Není bezvýznamné, že mezi těmi, kteří naslouchají politickým exortám Arnoldovým nebo jsou s ním ze svých venkovských sídel ve spojení, jsou i amnestovaní členové Spolku bratrů červeného praporu a horliví čtenáři jeho Dějů Husitů, Kašpar Fastr, mladý Fortýr, Rieb a Steidl, z odsouzených účastníků květnového povstání pak chemik Paul. Z těch nových a nejmladších, kteří oscilují kolem této radikálně politické společnosti, jsou realisté, pak posluchači techniky Karel Daneš z Chýnova u Tábora,⁶⁵⁾ Josef Novák z Rokycan, gymnasista Václav Pavlíček ze Zámach na Mělnicku, kolportér Arnoldových spisů, a především pak posluchač techniky Václav Frič, nejmladší bratr Josefa Václava, a realista, později rovněž posluchač techniky Václav Huttar, syn známého činitele pražské helvetské obce krejčího Huttara. Zde nesporně působily reminiscence na politicky radikálního kazatele Bedřicha Viléma Košuta, internovaného do května 1857 v Celovci. Policejní relace kreslí mladého Huttara jako nejhorlivějšího stoupence Arnoldova a nejmladšího Friče jako nadaného a energického muže, do něhož radikálové skládají velké naděje. Policejní prezident také upozorňoval na širší pražské kruhy měšťanstva, mezi nimiž se Arnold pohyboval a které ho vydržovaly hospodářsky. Karlínský hokynář Havel platil za Arnolda útratu v hostincích a kavárnách, jinak vydržovali Arnolda vedle jeho bratra pražští mlynáři Káš a Říha a venkovský statkář baron Villani.

Široce rozvětvená politická činnost Arnoldova a především jeho styk s mládeží, která podléhala jeho řečnickému talentu, způsobily, že pražský policejní ředitel navrhoval konfinování Arnoldovo v některé vzdálené německé provincii monarchie. Na příkaz Kempenův byl pak Arnold 3. ledna 1858 deportován do Běláku v Kraňsku. Obavy policejního ředitele z nebezpečného vlivu Arnoldova na studentstvo a mládež se sice rozptýlily, policejní ředitel aspoň po jeho odstranění z Prahy s uspokojením konstatoval, že „mladí lidé, kteří sledovali Arnolda v patách po všech hostincích, aby naslouchali jeho debatám, nejsou již v oněch místech vidět“⁶⁶⁾ ale politické semeno, zaseté Arnoldem, přece jen vzklíčilo.

⁶⁵⁾ Karel Daneš byl mladší bratr tuchoměřického, předtím peruckého sládky Daneše, který byl Arnoldovým stoupcem a spolupracovníkem již r. 1849.

⁶⁶⁾ SÚA Praha, PGT 1853-65, A/9-1858, sdělení pražského policejního ředitele místo-držiteli z 10. února 1858. Současně byl z Prahy do své domovské obce Hrdlořez na Mladoboleslavsku vykázan Karel Krouský. (PM 1855-59, f. 8, 17/70). Schůzky Arnoldových stoupců se konaly i v soukromém bytě Krouského. Zde se také sešli po zprávě o nezda-

Tehdy v oněch třech zimních měsících roku 1857 a 1858 se formovala z účastníků Arnoldových seancí užší skupina republikánsky smýšlejících studentů kolem posluchačů techniky Václava Huttara a Václava Friče. Na její stopu přišla policie až v polovině roku 1859.⁶⁷⁾ Huttar při prvním výslechu na policii udal, jak se seznámil s Václavem Fričem, Josefem Novákem, Václavem Pavlíčkem u Arnolda v Krouského kavárně a vylíčil přesvědčivě, jak „Arnold měl při těchto schůzkách slovo, vedl promluvy, kriticky rozebíral časopisecké články a vládní nařízení, aby své posluchače, které seznamoval s různými vládními formami, přivedl k přesvědčení, že jen republika je nejlepší vládní formou.“

Arnold získal mladé posluchače pro republikánské myšlenky. Huttar se od té doby úžeji přimkl k Václavu Fričovi a tak po dvě léta byla otázka republikánského zřízení obsahem jejich společných rozhovorů. O tom, jak má být nová vládní a společenská forma zavedena, byli s Fričem natolik zajedno, že musí převrat dosavadního řádu přenechat době a obecnému evropskému vývoji. Jako ostatní radikálně politicky smýšlející česká společnost očekávali evropskou revoluci, která je přiblíží k republikánskému zřízení, a domnívali se, že se při přípravě na tento okamžik mohou především spoléhat na studentstvo. Proto chtěli zaměřit své úsilí na ně, chtěli je poněkud v romantické představě získávat pro příští českou republiku politickými písněmi, které byly jakýmisi bojovými výzvami a dobovou formou účinné politické propagandy. Takové písně byly u Huttara nalezeny. Pokud byly jím složeny, stalo se to před srpнем r. 1858, kdy jejich opis dal Huttar Fričovi. Popřel jen, že by je jinak rozšiřoval a že by jeho cesta o svatodušních svátcích r. 1859 na Mělnicko k příteli Pavlíčkovi měla účel propagovat na venkově nacionální a republikánské myšlenky. Podle konfidenční zprávy se zdá, že o činnosti Huttarovy a Fričovy skupiny existovaly ještě další písemné dokumenty, které však byly jedním ze zasvěcených účastníků, Karlem Danešem, včas spáleny.

Do Huttarovy skupiny náleželi pravděpodobně ještě další technici, Karel Maky, Josef Dust a Ladislav Vojáček. U všech byly provedeny domovní prohlídky. Huttar, Novák a Daneš byli zatčeni a předáni soudnímu řízení před zemský soud, ale až na Huttara pro nedostatek důkazů propuštění. Václavu Fričovi, který byl v době policejní akce mimo Prahu, podařilo se v červenci 1859 tajně uprchnout s určitými obtížemi přes Drážďany, Berlín a Brémy do Londýna, kde právě začínal svou dráhu politického emigranta jeho starší bratr Josef Václav, propuštěný nedávno ze sedmihradské konfinace v Dees.

řeném atentátu na Napoleona III. a litovali, že se atentát nepodařil. Proto aspoň provolali Ludvíku Napoleonu Preat!

⁶⁷⁾ ÚSA Praha, PM 1855-59, f. 8, 22/94, zpráva policejního ředitele pražského místodržitelství z 5. července 1859 a nota pražského policejního ředitelství pražskému zemskému trestnímu soudu z 9. července 1859.

Oba bratři, znalí ruštiny, živili se v Londýně překlady a korekturou ruských knih. Dostali se v Londýně, shromaždišti evropské revoluční a radikální emigrace, do styku s ruským revolučním demokratem Alexandrem Gerce-nem a byli ovlivněni jeho politickými myšlením. Václav Frič dostal se tak do blízkosti malé skupiny české radikálně demokratické emigrace pařížské a londýnské, z níž nejvýznamnější byli malíři Soběslav Pinkas a Jaroslav Čermák v Paříži a J. V. Frič a Adolf Straka v Londýně. Ukončení sardinské války, které zmařilo naděje na možný rozklad Rakouska, a hospodářské nesnáze, do kterých se oba bratři Fričové v Londýně dostali, byly asi hlavní příčinou, proč J. V. Frič hledal nové působiště v Paříži a proč Václav Frič, méně svou politickou minulostí zatížený, toužil po návratu do vlasti. Rakouská vláda po pádu Bachova absolutismu neměla námitek a povolila Václavu Fričovi návrat.⁶⁸⁾

Ani v případě Huttarovy skupiny nevytvořila se nějaká pevnější studentská politická organizace. Zachycené básně dosvědčují jen politickou mentalitu, v níž část radikálního studentstva žila, a ukazují, jak v průběhu několika málo let zesílila ve studentském politickém myšlení demokratická, republikánská a slovanskovlastenecká složka. V tom se patrně projevil vliv nejen Arnoldových představ, ale také soudobého politického vývoje, krymské války, balkánské a italské krize a nepomíjejícího maďarského odporu proti Vídni, který se měl stát vzorem politického postupu rakouských Slovanů. Slované se mají spojit s Maďary proti rakouské vládě, která ubíjí svobodu. Pro maďarské a protivládní stanovisko je patrné z první sloky písně:

Hej Češi, Srbové, Slované,
na Maďara pohlédněte,
jak v boji svobodném krvácí,
a příklad si z něj vezměte.
S Maďary rychle spojte se,
Eljen Košut!
(: A proti vládě spojte se,
Eljen Madar!
Vláda rakouská jest svobody vrah.)

Zdá se, že tato píseň, jejíž druhá sloka se týká rozehnaní říšského sněmu, vznikla ještě v době nepokořené maďarské revoluce a brzo po rozpuštění kroměřížského sněmu na jaře r. 1849. Mohla by se vyslovit domněnka, že spíše náležela do agitační výzbroje revoluční nálady a přípravy květnového povstání a že pocházela z materiálu Arnoldova než z dílny Huttarovy.

⁶⁸⁾ SÚA Praha, PM 1855-59, f. 8, 22/94, zápis místodržitelství rady Webra z 12. srpna 1859 o zachyceném vyprávění otce obou bratří Dr. Jos. Friče.

Do studentského prostředí se svou tematikou hlásí další dvě agitační písně, které byly nalezeny u Huttara. Nová píseň vybízí každého Čecha, aby s mečem v ruce vstoupil do boje za svobodu proti zrádné „vládní sběři“ a habsburskému rodu. Píseň je protidynastická a je v ní ohlas husitské tradice („cepy, mlaty a děla, sudlice rozbijí dvouhlavým drakům palice“), zdůrazňuje hodnotu svobody a naráží na žalářování a věznění účastníků revolučního hnutí.

Nedej víc si pouta klást,
pověrou si hlavu mást,
svoboda jest světla svět,
svoboda jest blaha květ,
mstěme své bratry uvězněné,
spasme bratry potlačené . . .

A konečně třetí píseň, která se obrací ke studentstvu a vidí v něm vlastního bojovníka za republikánský řád, vyslovuje otevřeně, že monarchie je překážkou v národním díle, že je třeba provolat republiku a zbavit se krále a popů. Obsahuje i sociální motiv odporu proti všem vykořisťovatelům: „ven vyžeňme popy, krále, všechny, kdo chtějí dít“.

Rok 1859, ve kterém byla odhalena politicky radikální skupina posluchačů techniky, měl již ve vnitřní politice zcela jinou podobu než léta předchozí. Pod dojmem vojenských porážek v červnu na italském bojišti, císařova manifestu z 15. července třeba jen nejasně naznačujícího potřebu změn v zákonodárství a správě, a konečně i pod dojmem propuštění ministrů Bacha a Kempena v srpnu t.r. uvolnilo se veřejné mínění rakouské a české společnosti dosud nebývale. I postup soudních úřadů, nekonečně mírnější, než byly ještě před několika lety tvrdé zásahy vojenské justice, svědčily o nastupující základní změně v politickém režimu. Otevřeně se začínají kritizovat nedostatky vlády, rozvrat v armádě a ve financích, hovoří se nejen o nutnosti změny kursu vládního absolutismu a zavedení konstitucionalismu, ale zvedá se také bezpečněji i vlna národních nadějí a představ o příštím vývoji.⁶⁹⁾ „Po celé desetiletí — píše prezident pražského kraje Obertraut — nebyly myslí obyvatelstva v takovém napětí jako v současném okamžiku, kdy všechno hledí vstříc novému uspořádání věcí, a zřídka jsou doby, kdy počiny vlády se v takovém stupni dostávají do oblasti diskuse, jako právě nyní.“ Společnost po desetiletí nuceného mlčení vydechla svobodněji a s tím se mohla i bezprostředněji projevit reakce českého studentstva na veřejné dění. Příležitost tomu daly ke konci roku 1859 oslavy Schillerovy.⁷⁰⁾

⁶⁹⁾ Zprávy politických a policejních úřadů o náladě obyvatelstva z r. 1859, SÚA Praha, PM 1854-59, f. 8, 1, 19/2, hlavně zpráva presidenta pražského kraje Obertrauta z 19. října 1859.

⁷⁰⁾ SÚA Praha, PM 1855-59, f. 6, 1/43, zpráva pražského policejního ředitele z 13. listopadu 1859.

Stoleté výročí narozenin básníka Schillera vzpomněla jako jinde v německých zemích také německá pražská společnost. Předsedou komitě pro Schillerovy oslavy se stal rektor university Dr. Reuss. Veřejným zakončením a vyvrcholením měl být tradiční pochodňový průvod německého studentstva a večerní shromáždění 10. listopadu na malostranském náměstí valdštejnském. V období vyhrocujících se nacionálních protiv pokládalo pražské středoškolské a vysokoškolské studentstvo oslavu německého básníka na pražské půdě za nacionální provokaci a chtělo její průběh, pokud se na dál veřejných prostranstvích, rušit. Již před oslavami 5. listopadu se objevil na černém prkně v Klementinu, později také v Karolinu a na dveřích rektorova bytu plákat, který vyzýval české studenty a obyvatelstvo, aby se Schillerových oslav neúčastnili. Podle údajů Reussových byli při rozšiřování českých výzev v universitních budovách přistiženi žáci staroměstského akademického gymnasia, kvintáni a sextáni, z nichž jeden prohlásil, že Schillerova slavnost by byla skandál, neboť Němci jsou v zemi jen vetřelci a pražská universita je universitou českou.

List z podnětu kvintána Karla Krause napsal sextán Emanuel Engel. Plakát byl pak opisován a obíhal mezi českým studentstvem. Byl výrazem sebevědomého česťví, které nechce druhému národu upírat a snižovat jeho hodnoty, ale současně byl odpovědí na akci proti pravosti Rukopisů královédvorského a zelenohorského, která byla nedlouho předtím podniknuta z německé strany více z nacionálních než vědeckých důvodů na základě pochybností a obvinění, vyslovených v Kuhově Tagesbote aus Böhmen a v článkách Maxe Büdingera. Řeč studentského svolání byla jasná a pádná hlavně v sebevědomém závěru a víře v logicky nutný příchod éry českého národa. Jeho text zněl:

„Hanba Œechu, který snížil se zúčastněním na slavnosti šillerovské. Ctíme Schillera co ducha velkého, pohybujícího literaturou veškerého vzdělaného světa, ale neřekni nikdo, že Œechové tak již zapomněli se nad vlastní slávou, že cizím národům v posměch se vydávají. Ctíme Schillera a vše, co v národu jakémkoli se zrodilo, ale skvrnou by nám bylo věčnou, kdybychom slávu jemu vzdávali, jako by slovanskému národu náležel!

Vy Němci chtěli jste nám upřít, co nejsvětějšího chováme, a chtěli jste zničit a dílem podvodníka lečjakéhos učinit, co dokazuje vám, jak vysoko stkvěli se lidskostí hrdinští předkové naši, kdy vaši ještě hrdinové z lebek nepřátelů krev pivali!

A my máme se v posměch dát vám samým, by jste jásat mohli, že poněmčili jste nás, že Praha naše německým jest městem? Toho bohdá nedočkáte se na nás.

Vy jste jsoucí, my budoucí.

Ctitelové vlastní slovanských.“

List staroměstských gymnastů působil. Pochodňový průvod vyšel večer 10. listopadu z Klementina, bral se přes Staroměstské náměstí na Příkopy a po nábřeží ke Karlovu mostu a přes Malostranské náměstí na náměstí valdštejnské. Cestou byl rušen českým studentstvem, které proniklo do průvodu, i okolostojícím lidem, tovaryši a učedníky, kteří průvodu přihlíželi a voláním nebo zpěvem přizvukovali českému studentstvu. Houf českého studentstva, většinou ze staroměstského gymnasia, vyšší reálky, konservatoře hudby a techniky, dostal se do čela průvodu, pískal, pokřikoval, provolával slávu významným osobnostem české minulosti a přítomnosti, jako knížeti Václavovi, Karlu IV., Jungmannovi, Kollárovi, Čelakovskému, Klicperovi, Palackému a zpíval národní písně Kde domov můj, Hej Slované, Šuselka nám píše ap. Podle zprávy policejního ředitelství byla nacionální demonstrace organizována spolkem „Čechia“, ke kterému prý náležejí i posluchači techniky, ale o jehož existenci se policii nepodařilo nic bližšího vypátrat.⁷¹⁾ Celý případ nesporně svědčil o vyhocení národních protiv ke konci absolutismu a to v důsledku jeho germanisační politiky a agresivnějšího postupu německé měšťanské politiky.

Studentstvo se představilo nejen jako element, v němž to vše progresivní politickou a sociální problematikou, ale současně také jako činitel, který je připraven vnášet do společenských konfliktů nevyřešenou otázku národní a stimulovat ji až k hranicím nacionální nesnášenlivosti. Tyto obě síly, sociálněpolitickou a nacionálně politickou, v jejichž jménu se vytvářela evropská společnost druhé poloviny 19. století, dobře vytušila ve studentstvu policie. Studentstvo bylo pro ni politicky nejneklidnější a pro starý sociální a myšlenkový řád nejnebezpečnější sociální skupinou. Viděla v něm, především v té jeho části, která se aktivně o politiku zajímala a žila odrazem současného společenského dění, zkaženou mládež, která je proniknuta „jedem destruktivních novodobých idejí“.⁷²⁾ Proto se snažila od ní odvrátit vliv pokrokových vysokoškolských učitelů a sevřít udělenou svobodu vysokoškolského studia opět pouty přesné vázanosti a povinné, kontrolované návštěvy přednášek. Prohlašovala sice, že povolávání cizích odborníků, profesorů a docentů, znamená vzestup vědecké úrovně a obecné pověsti university, ale kladla v zápětí otázku, zda po politické stránce není tento fakt spíše ztrátou ve výchově studentstva. Nelituje proto nikdy odchodu cizích pokrokových profesorů do říše, neboť mizí nebezpečí jejich zhoubného politického vlivu. Tak tomu bylo např. v případě odchodu profesora Augusta Schleichera, vynikajícího

⁷¹⁾ SÚA Praha, PM 1855-59, f. 6, 1/43, zpráva pražského policejního ředitele místodržitele z 20. listopadu 1859. Autoři českého provolání K. Kraus a Em. Engel a další dva studenti byli potrestáni půldenním až čtyřdenním vězením. Kraus a Engel byli ještě nadto vyloučeni ze studia na staroměstském akademickém gymnasiu.

⁷²⁾ SÚA Praha, PP 1852/Si, zpráva policejního ředitele pražského o náladě obyvatelstva za srpen 1851.

jazykozpytce, a profesora Františka Makovičky, právníka a politického liberála, kteří dovedli seskupit kolem sebe početné posluchačstvo a ovlivňovali je svým liberálním myšlením.⁷³⁾

Policejní a politické úřady se dívaly i na gymnasia a obecné školy jako na místa, kde političtí radikálové a stoupenci české národní politiky mohou nej snadněji rozvíjet své zhoubné představy. Proto s tak vytrvalou houževnatostí radí pražské policejní ředitelství politickým úřadům a ministerstvu, aby příliš nepodporovaly české školství, ale spíše dusily jeho rozvoj a snahy po svobodném národním projevu. Dvojí loket, kterým Bachův absolutismus měřil českému a německému školství, nijak nepřispíval ke klidnému vyrovnání myšlenkové hladiny českého studentstva, ba zvyšoval její napětí a živil národní radikalismus mladé studující generace. Tak se myšlenkový svět studentstva dotýkal dvou těžkých a nevyřešených oblastí společenského soužití porevoluční epochy padesátých let, otázky politického a společenského řádu a otázky svobodného národního rozvoje. A v obou směrech české studentstvo, třebaže netvořilo ideologicky jednotnou skupinu, aspoň ve své politicky aktivní a názorově pokrokové složce přispělo svým podílem k tomu, že vnitřní politický život české společnosti v údobí Bachova absolutismu nebyl zápečným tichem nebo bezmocnou rezignací, ale že by lnaplňen svébytnou a poměrům adekvátní dynamikou, která hnětla tvář mladé politické a kulturní generacelet šedesátých.

DAS STUDENTENTUM IM POLITISCHEN LEBEN DES BACHSCHEN ABSOLUTISMUS

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die Hoch- und Mittelschulstudenten, die als aktives historisches Element an den Revolutionsereignissen der Jahre 1848—49 teilgenommen hatten, blieben auch in der Ära des Bachschen Absolutismus politisch tätig. Die Bedingungen ihrer öffentlichen politischen Tätigkeit hatten sich aber grundlegend geändert und waren zu Beginn der fünfziger Jahre unter dem Belagerungszustand am drückendsten. Die durch die Teilnahme an der Vorbereitung des s. g. Maiaufstandes im Jahre 1849 kompromittierten Studentenvereine wurden aufgelöst. Legal existierte nur der Akademische Rede- und Leseverein, der zu einem Mittelpunkt der liberal und demokratisch denkenden jungen Prager Intelligenz wurde, die in Paris als dem Zentrum des europäischen politischen Denkens ihr Vorbild sah. Trotz den Repressalien gegen das Studententum, als den aktivsten Teilnehmern der Maiverschwörung, überwand die Prager Studenten bald die politische und Gedankendepression und verstanden es ihre Tätigkeit behend den veränderten Verhältnissen anzupassen. Die Tätigkeit wurde in, dem Anschein nach nichtssagende gesellschaftliche Zusammenkünfte in den Prager Gasthäusern und die Prager nahe Umgebung übertragen, die durch den Belagerungszustand nicht betroffen war. Die Zusammenkünfte waren von Erinnerungen an die Revolutionsjahre, besonders an die Prager Junirevolution

⁷³⁾ SÚA Praha, PP 1852/Si, zpráva pražského policejního ředitele o náladě obyvatelstva za říjen 1851.

erfüllt und wirkten als stille politische Demonstrationen gegen den Absolutismus. Zum Mittel der Demonstration und zum Ausdruck der politischen Aktivität des Studententums wurden neben dem Tragen der revolutionären Abzeichen auch Lieder, Gedichte und Drinksprüche, die sich gegen das Standrecht wendeten und die Auflösung des Kremser Reichstages und die Annulierung der Verfassung kritisierten. Der revolutionäre Elan des Freiheitskampfes verband sich hier mit antidynastischen und republikanischen Tendenzen und mit slawischem Denken. Fantastische Nachrichten über den nahen Ausbruch eines Aufstandes, politische Fiktionen und Gerüchte waren die Frucht eines niederschmetternden Gefühls der historischen Niederlage in der Revolution und der aussichtslosen Situation der damaligen Zeit und gleichzeitig der Ausdruck der Gedankenkrise der nachrevolutionären Gesellschaft. Objektiv widerspiegelten sich darin die antimonarchischen Gefühle und das republikanische Denken des radikalen Teiles des Studententums.

Die Polizei hielt die ausländischen Studenten für besonders gefährlich. Sie konnten im Prager Milieu von revolutionären und nationalen Gedanken angesteckt werden, die sie dann in ihre Heimat übertragen konnten. Es kam auch tatsächlich zu engeren Verbindungen und Verbrüderungen zwischen tschechischen und slawischen, besonders aber südslawischen Studenten. Beweise dafür bieten ihre gemeinsamen Ausflüge auch in die entferntere Prager Umgebung. Der Zulauf slawischer Studenten an die Prager Hochschulen sollte deshalb eingeschränkt werden. Die Prager Hochschüler verlangten trotz den Bedingungen des Belagerungszustandes im Geiste der Märzrevolution eine nationale Gleichberechtigung an der Universität und der Technischen Hochschule, sie verfolgten lebhaft das Schicksal ihrer Genossen, die für ihre Teilnahme an der Vorbereitung des Maiaufstandes, verhaftet und verurteilt waren, nahmen demonstrativ an den Begräbnissen persekrierter tschechischer politischer Vertreter teil, entwickelten besonders in den Aktionen zugunsten der Gründung des tschechischen Nationaltheaters eine nationalpolitische Aktivität und nahmen Partei für Karel Havlíček Borovský und seinen Schlusskampf mit dem Wiener Absolutismus. Havlíčeks Kritizismus und der Kampf gegen die politische Reaktion der sich im „Slovan“ entwickelte, stand der jungen Intelligenz sehr nahe und war auch ein Ausdruck des vom Studententum verkündeten Apostolates der kulturellen Aufklärungsarbeit.

Der Antritt der Reaktion und des Absolutismus schwächten das fortschrittliche politische Denken des Studententums nicht ab. Ganz im Gegenteil nahm unter ihrem Druck die Oppositionsstimmung zu. In dieser Atmosphäre entstand schon in der Hälfte der fünfziger Jahre unter den Studenten ein fest verwurzeltes politisches Gruppendenken, besonders als dazu Anregungen hervortraten in der innen- und aussenpolitischen Situation, die im Krimkrieg in eine europäischen politische Krise gipfelte. Damals kam es unter den Prager Studenten zu Versuchen konspirative, radikale politische Vereine zu bilden, die zu einem Ausdruck einer neuen politischen Aktivität des Studententums wurden. Im Verein der Brüder der roten Fahne aus dem Jahre 1853 der zwar zahlenmässig klein und zeitlich ephemere war, denn er rekrutierte sich nur aus einigen Schülern des Akademischen Gymnasiums, der Kunstakademie und der Technik, wurden in den Ansichten seiner Gründer Kaspar Fastras, eines Sohnes des bekannten Prager Bierbrauers und Teilnehmers der Revolutionsbewegung von 1848 und des Tauser Antonín Seidls die Gedanken der Jahre 1848 und 1849 lebendig. Auf das politische Denken dieser Studentengeneration wirkten vor allem die Werke der radikalen Publizisten der Revolutionsjahre d. h. besonders Emanuel Arnolds, Karel Sabinas und des evangelischen Predigers Bedřich Vilém Košuts ein.

Für den Verein der Brüder der roten Fahne ist besonders wichtig, wie sich das gesellschaftliche und politische Bewusstsein und Denken unter dem Druck des Absolutismus und der Reaktion hervorbildeten. Die Mitglieder des Vereines die in ihrer Mehrheit aus nurwenig begüterten Gewerbe- und Handwerkerfamilien der böhmischen Kleinstadt stammten und von Erinnerungen an die Grosse französische Revolution, an das Jahr 1848 und die Hussitenbewegung lebten wollten, eine Reihe von Landsektionen bilden und sich auf einen allgemeinen Aufstand der europäischen Liberalen vorbereiten, sobald die Mög-

lichkeit entsteht die Dynastie abzusetzen und eine soziale Republik zu bilden. Diese Studenten- und Gesellengeneration war entschieden antimonarchistisch und republikanisch, obwohl ihre Vorstellungen über die zukünftige demokratische-republikanische Gesellschaft nicht ganz klar waren. Die nationale Frage wurde von ihr nicht einseitig aufgefasst (der Verein sollte auch eine deutsche Sektion besitzen), aber die soziale und Arbeiterfrage trat in ihrem Gedankengang betont hervor. Kaspar Fastr, der ideologische Führer der Gruppe betonte, das die Arbeiterschaft, die das einzige Kapital in der Arbeit besitzt wirtschaftlich wie die anderen Schichten gesichert und neben den Unternehmern am Gewinn beteiligt sein sollte.

Der Verein der Brüder der roten Fahne war im Studentenmilieu der fünfziger Jahre einer der radikalsten Ausdrücke der Opposition und des Protestes gegen Absolutismus und Reaktion. Acht Hauptmitglieder wurden zu langjährigen Festungsstrafen verurteilt und auch das Akademische Gymnasium und die Kunstakademie wurden persekuiert. Ähnliche Bedingungen entwickelten sich auch im radikalen Teil der anderen tschechischen Jugend, sodass die Entstehung einer jungen kämpferischen, politischen und künstlerischen Generation, die sich erst in den sechziger Jahren volläusserte, schon als Frucht der Ära der politischen und nationalen Unterdrückung des Ministers Bach vorbereitet wurde. Der Gründungsprozess von konspirativen Studentenvereinen, wie der Fall der unter dem Einfluss von F. C. Kampelik stehenden Vamberger Studenten beweist, blieb anscheinend nicht vereinzelt.

Die lebendigere politische Aktivität der tschechischen Gesellschaft nach der Hälfte der fünfziger Jahre ist nicht mehr verschwunden. Die ausländischen Ereignisse, vor allem die Entwicklung des italienischen Befreiungskampfes und der österreichisch-sardinische Konflikt gaben ihr neuen Lehrstoff. In dieser Periode entstand, unter direkten Verbindungen mit radikalen Demokraten und wieder in das Gesellschaftsleben zurückgekehrten eingekerkerten Teilnehmern der Revolutionsjahre, im Prager Studententum um die Schüler der Technischen Hochschule Václav Huttar und Václav Frič, dem jüngeren Bruder von Josef V. Frič, eine neue republikanisch denkende Gruppe. Zum ideellen Vater dieser Gruppe wurde der aus dem Gefängnis entlassene Emanuel Arnold, der es so wie in den Revolutionsjahren verstand von den Studenten und der Handwerkerjugend umgeben zu einem begeisterten Darleger der damaligen politischen Ereignisse und der Grundprinzipien der republikanischen Ordnung zu werden. Auch diese Gruppe war der Ansicht, dass der gelegene Augenblick des Umsturzes mit der erwarteten allgemeinen europäischen Revolution kommen wird und dass es notwendig ist sich darauf ideell vorzubereiten und die Jugend für diese zu gewinnen. Huttars Gruppe, die überwiegend aus Studenten der Technik bestand, kam durch die Vermittlung Václav Fričs, der nach ihrer Enthüllung durch Verrat zu seinem Bruder nach London geflohen war, in die unmittelbare Nähe und Fühlungnahme zur europäischen radikalen politischen Emigration in London und Paris, in welcher auch kleine Gruppen der tschechischen politischen Emigration lebten.

Die Ansichten der Gruppe Frič-Huttar beweisen, wie sich im Verlauf von einigen Jahren in der Studentenumgebung nicht nur die demokratische und republikanische, sondern auch die slawische und nationale Idee gestärkt hatte. Sie trat unter den Prager Studenten in der Periode der Polarisierung der nationalen Widersprüche am Ende der fünfziger Jahre, während der Prager deutschen Schillerfeiern 1859 in einem antideutsch orientierten Nationalismus in den Vordergrund. Das Studententum stellte sich so nicht nur als ein Element vor, in welchem eine starke progressive politische und soziale Problematik enthalten war, sondern auch als ein Faktor, der bereit war auch die ungelöste nationale Frage in die Gesellschaftskonflikte hineinzutragen und sie bis zu den Grenzen der nationalen Unverträglichkeit zu stimulieren.

Das Studententum war für Bachs Absolutismus und seine Polizei die politisch unruhigste und für die soziale und ideelle Ordnung der Monarchie die gefährlichste Gruppe. Zugleich steigerte der Bachsche Absolutismus durch seine Politik ihre innere Spannung und nährte ihren sozialen und nationalen Radikalismus. Die Ideenwelt des tschechischen Studententums betraf zwei ungelöste Gebiete des gesellschaftlichen Zusammenlebens der

Zeit nach der Revolution, die Fragen der politischen und Gesellschaftsordnung und die Fragen der freien nationalen Entwicklung. Das tschechische Studententum, obwohl es keine Gesinnungseinheit bildete, trug in seiner politisch aktiven und fortschrittlichen Komponente dazu bei, dass das innere politische Leben der tschechischen Gesellschaft in der Zeit des Bachschen Absolutismus von einer selbständigen Dynamik erfüllt wurde.

K BOJI ZA ZŘÍZENÍ 2. ČESKÉ UNIVERSITY V BRNĚ 1882–1918

(Příspěvek o impulzech a struktuře české vědecké politiky
na sklonku Rakousko-uherské monarchie)

JANA MANDLEROVÁ

Otázky národního školství, kultury a nové vědecké organizace se koncem 19. století dostaly mezi klíčové otázky české politiky. Z hlediska vedoucích českých politiků byly to požadavky v panujících politických poměrech nejreálnější — pokud šlo o celonárodní zájmy. Zejména staročeská politika přinesla řadu konkrétních výdobytků v tomto směru. Organizační a institucionální změny koncem století jsou dost výrazné: zřízení Ústřední matice školské, samostatné české university v Praze roku 1882, založení České akademie věd a umění, zřízení 2. české techniky v Brně, o nových vymoženostech v rámci jednotlivých oborů nemluvě. Avšak česká politika uvnitř diferencovaná nejen sociálně, ideologicky a organizačně, byla také v průběhu vymezeného časového úseku podrobena dost rychlým změnám odpovídajícím měnícím se mocenským poměrům v českém politickém táboře a úsilí o vybudování nových organizačních a institucionálních předpokladů české vědy koncem století a v předválečných letech na počátku našeho věku nelze vykládat jednoznačným způsobem. Tyto snahy totiž nereprezentují jen určitou formu národně-politického zápasu, ale mohou být zkoumány zároveň jako tendence vyplývající z vlastních potřeb osamostatňujících se vědy samé. Konkrétní průběh bojů za zřízení 2. české university na Moravě odráží tuto složitou situaci, do níž se promítal nejen česko-německý konflikt v českých zemích, mocenské poměry ovlivňované vývojem společenské situace a poměry v českém vědeckém prostředí, ale také rakouská vnitřní i zahraniční situace a politika, která vyústila v posledních letech sledovaného období ve válečný konflikt a rozpad monarchie.

Požadavek zřízení druhé české university na Moravě měl svou tradici — lépe řečeno opíral se o tradici moravského vysokého učení a otázka znovuzřízení moravské university byla od 60. let zejména na moravském zem. sněmu znovu přetřásána.¹⁾ V 80. letech po rozdělení pražské university dostal však

¹⁾ Viz např. O. Kádner, *Politika českého školství vysokého*. Česká politika V, Praha 1913, s. 947. Z nejnovějších prací je třeba jmenovat *Dějiny universty v Brně*, Brno

nový obsah: nešlo už jen o vytvoření politicky významného českého intelektuálního střediska na Moravě, ale přímo o potřeby české univerzitní vědy, která mohla věcně odůvodnit institucionální nároky; okolnost, že po rozdělení připadlo vybavení seminářů a ústavů převážně německé universitě, zatímco české zůstala především většina posluchačů — postavila české profesory před nové úkoly — především organizačního a pedagogického charakteru. Tyto úkoly však nemohli zvládnout vlastními silami; bylo třeba dosáhnout dalších koncesí od státu a odtud vyplýval další úkol — účasti v české politice. Jak už jsme se ve stručnosti zmínili, interes samotné české politiky o školskou a vědeckou problematiku jako politicky efektivní byl značný, prolínání politických a odborných vědeckých zájmů bylo do značné míry vzájemné a také okolnost, že čeští politici v té době převážně pocházeli z řad univerzitní inteligence, demonstrovala tuto jednotu. K té přispíval obzvláště problém národnostní. V okamžiku, kdy šlo o vydobytí organizačních a institucionálních požadavků české vědy cestou politiky, muselo se logicky narazit na odpor rakouských Němců, především Němců v Čechách, protože tady již nešlo o vědu samu, ale opět o politická střediska, úřednická místa, o dělení v rámci státního rozpočtu atd. Přitom vydobytí politických pozic zdaleka nezajišťovalo vývoj vědy samé a její čestný podíl na evropské produkci. A byli to právě Němci, kteří bezohledně Čechům připomínali toto nezbytné kritérium. V situaci, jak se vyvinula po rozdělení pražské university, došlo totiž k takovému odizolování obou univerzitních pracovišť, že vzájemné podněty a zprostředkování výsledků byly takřka vyloučeny. To nebyla pro českou vědu zrovna šťastná okolnost — německá universita v Praze, kterou procházela řada významných německých učenců, měla více možností styku s německým vědeckým světem a česká věda organizačním odtržením ztrácela svou přirozenou zahraniční orientaci. Navíc tradice české vědy, spjaté s obrozenskými snahami, připoutávala ji k nacionální problematice a nevedla k navazování nových kontaktů s vědou světovou. Tato tradice poznamenala také ostatní vědecké instituce, zejména Museum. Všechny tyto okolnosti vytvářely v českém vědeckém světě zvláštní atmosféru, dost těžko pochopitelnou lidem, kteří sem přicházeli zvenčí a málo přijatelnou pro ty, kteří nějaký čas studovali nebo pracovali v zahraničí.^{1a)}

Rozdělení university umožnilo početnější uplatnění mladší vědecké generace, která předtím zčásti musela pracovat v zahraničí a přinesla myšlenkově

1969, 429 stran. Poněvadž tato studie byla odevzdána do tisku dříve, nemohla autorka využít obsáhlého Jordánova zpracování předhistorie brněnské university (s. 9—110).

^{1a)} Otázku charakteru zahraničních kontaktů české vědy jsem se v poslední době pokusila precizovat ve dvou článcích: 1. K zahraničním cestám učitelů vysokých škol v českých zemích (1888—1918), *Dějiny věd a techniky* 4/1969, s. 232—246; 2. Příspěvek České akademie k zahraničním cestám českých vědců na sklonku rakousko-uherské monarchie, *Zprávy Čs. společnosti pro dějiny věd a techniky* 12/1969, s. 13—21.

i organizačně do Čech řadu nových podnětů. Tak došlo ke střetnutí dvou směrů, které dostalo podobu generačního boje, a které zdařile zachycuje Zd. Nejedlý ve své monografii o Masarykovi, zejména pokud jde o konsolidaci „mladých“ kolem Athenea a o diskuse vedené o potřebě nové orientace a organizace české vědy, resp. o první pokusy v tomto směru.²⁾ Požadavek zřízení druhé české university nebyl jediným, který měl pomoci překonat situaci. V diskusi, která probíhala v Atheneu r. 1885, byly před ním vytyčeny jiné: vydávání překladové literatury, zejména dobrých příruček, vydávání učebnic a především zřízení České akademie, která by zajistila ediční činnost, vydávání české encyklopedie aj. Potřeba zřídit druhou českou universitu byla tu jen dotčena stručným heslem Masarykovým „Máme-li mít jednu universitu, potřebujeme dvě“. Myšlenka o dvou českých universitách nebyla ovšem v té době novum. Vyplývala ze situace v Rakousku, kde na pět universit německých a 2 polské připadala jedna česká a už v debatách na českém zemském sněmu v 60. letech o potřebě utrakvisace nebo rozdělení pražské university prohlásil Jan Purkyně,³⁾ že v nedaleké době bude „československý národ“ potřebovat více než jedné university.

Masaryk se k tomuto heslu vrátil později, v krátkém úvodním článku v *Naší Době* r. 1894⁴⁾ v němž ideu druhé university precisoval následujícím způsobem: „Druhá universita, poskytující více svobody studentstvu a po případě i profesorovi, urychlila a posílila by vědecký vývoj. Tento moment dá se označit slovem: vědecká konkurence — student by měl větší výběr učitelů, byl by na osobách profesorů méně závislý a vědecké proudy a směry university jedné měly by nabádající vliv na universitu druhou. Vždyť není pochybnosti, že snadno vyvíjí se neomylnictví a vědecké číňanství, kde není konkurence.“ „Musí být naším cílem, všechno naše školství doplnit a zorganizovat tak, aby Čech pomocí svých škol a své literatury mohl se řádně vzdělat ve všech oborech vědeckého snažení a myšlení. Toto snažení mezi jiným druhá universita vydatně by podporovala a proto její zřízení státi se musí čelným požadavkem našeho národního programu.“

Mezi diskusí v Atheneu r. 1885 a článkem v I. ročníku *Naší Doby* uplynulo takřka desetiletí naplněné mnoha událostmi a změnami. Rukopisné boje měly pro útočníky, bourající romantické nacionální iluze, bezprostředně nepříznivé důsledky a byly vlastně trpkou zkušeností, jak těžko se dá prosa-

²⁾ Zdeněk Nejedlý, *T. G. Masaryk IV*, Praha 1937, s. 1—129.

³⁾ Jaroslav Goll, *Rozdělení pražské university Karlo-Ferdinandovy roku 1882 a počátek samostatné university české*, Praha 1908, s. 18.

⁴⁾ S. 672—676. Masarykovu aktivitu ve prospěch zřízení 2. české university zachytila V. T. Kozáková — Miškovská ve *Zprávách Čs. společnosti pro dějiny věd a techniky* 12/1969, s. 22—35.

⁵⁾ S. 672—676. Z mezidobí připomeňme též Masarykovu řeč ze 16. února 1890 v Karolinu na schůzi českého studentstva z Moravy — viz *Moravské Orlice* XIX, č. 40 z 18. února 1890. Schůze vyústila v petici adresované říšské radě.

zovat nový směr ve vědeckém životě bez mocenských pozic. „Lze říci, že beze sporu takovým způsobem vedeného byli bychom v organizaci své vědecké práce dále“⁵⁾ — tak zhodnotil ex post tehdejší situaci Jaroslav Goll.

Česká akademie, která byla zřízena r. 1891, byla úspěchem politické obratnosti a orientace starořečů. Byla to finanční podpora i politické konexe Josefa Hlávky, které dopomohly k realizaci této oficiální, konservativní instituce. Také Albín Bráf, jenž se při zakládání Akademie dosti angažoval (patřil kdysi k okruhu Athenea) byl politicky spjat se starořečy a nová Akademie byla v úzkém vztahu s tradičními českými vědeckými institucemi, zejména Museem.

Jistě to nebyl jen zájem o reorganizaci českého vědeckého života, který stmelil skupinu realistů a vedl je ke snaze zúčastnit se české politiky.⁶⁾ Ale byl to moment alespoň zpočátku dost významný. Již v „Návrhu lidového programu“⁷⁾, ve kterém Kaizl, Kramář a Masaryk formulovali své stanovisko pro nastávající politickou spolupráci s mladořečy, věnovali realisté 1. část kulturně politickým požadavkům, mezi nimiž zdůrazňovali zejména další rozvoj českého školství a vědy. Za tyto požadavky se pak stavěli jako poslanci na říšské radě⁸⁾ (vedle 2. university byl to z vysokých škol zejména požadavek 2. české techniky v Brně). V r. 1893 přislíbil ministr Gautsch (který proti požadavku 2. české university předtím namítal, že nejprve musí být dostatečně vybavena pražská universita), že bude v rámci příprav k uskutečnění brněnské university zřizovat na pražské universitě mimořádné profesury. Masaryk se ve svém článku v Naší Době na tento přislíb odvolává a prosazování mř. profesur a nových docentur doporučuje jako hlavní taktický postup na cestě k realizaci hlavního kulturního požadavku.

Na přelomu 19. a 20. století skýtá již česká vědecká politika jiný obraz než např. v 80. letech 19. století — ať už jde o předmět jejího úsilí, o síly, kterými byla nesena či o rozvrstvení jejích představitelů. Starší generace,

⁵⁾ Po desíti letech, ČCH XI (1905), s. 1—11.

⁶⁾ Juriij Křížek ve své práci o Masarykovi (*T. G. Masaryk a česká politika — Politické vystoupení českých „realistů“ v letech 1887—93*, Praha 1959, 327 s.) vidí Masarykův politický interes jako rozhodující motiv jeho vědecko-reformátorského úsilí. Na s. 56 zmíněné publikace cituje zajímavý Masarykův dopis profesoru Albertovi ve Vídni ze dne 20. listopadu 1888, obsahující „Několik myšlenek o tom, možno-li a nutno-li politicky využítkovat naše vědecké orgány, zejména universitu“.

⁷⁾ Čas 1890, s. 689—694. Juriij Křížek, c. d. s. 148.

⁸⁾ Viz např. referát o Masarykově řeči o druhé české universitě na říšské radě dne 6. července 1892 v Národních Listech XXXII, č. 186, ze 7. července 1892. (Řeč byla pronesena při příležitosti projednávání osnovy, jež by vládu zmocňovala k 8milionové půjčce pro investice na vysoké školy. Dále též článek „Naše politika vyučovací“ (Druhá česká universita) v Času VI, č. 28 z 9. července 1892. Masaryk zdůrazňoval nejen vědecký, ale i politicko národní význam druhé university. Pokud se týkalo praktických opatření, navrhol plánovitě zřizování zahraničních stipendií, honorovaných docentur a mimořádných stolic.

která dřív stála v cestě prosazení nových proudů, byla oslabena politicky porážkou starořečů, zároveň však vyklízela pole přirozenou cestou, pensionováním i úmrtími. Bylo by jistě zkreslením redukovat problematiku na generační problém; byly tu pozitivní výsledky, na které bylo možno navazovat a jistě také přežívala tradice se svou zkostnatelostí u mnohých představitelů mladší generace, zejména v Akademii a Museu.

Za mladořečské éry (mladořeči v mnohém navazovali na program realistů, což bylo dáno i vedoucími politickými osobnostmi) byla r. 1899 zřízena druhá česká technika na Moravě (svou roli tu rovněž sehrála funkce profesora Antonína Rezka na ministerstvu vyučování). Pokud se týče 2. university na Moravě, zařadil ministr financí dr. Kaizl do rozpočtu na rok 1899 o 5000 zlatých zvýšenou položku na přípravu docentů a v rozpočtu na rok 1898 i 1899 byly při české universitě v Praze proponovány 4 mimořádné a 2 řádné profesury.⁹⁾ Avšak s nástupem Korbroy vlády (1900) zabředla mladořečská taktika v boji za jazyková nařízení do bezvýsledné obstrukční taktiky, která byla kritizována nejen politickými odpůrci z řad starořečů, ale z okruhu bývalých realistů např. profesorem historie Jaroslavem Gollem.¹⁰⁾ Shodovalo-li se v postoji k mladořečské politice stanovisko dvou bývalých spolupracovníků Athenea Golla a Bráfa, neznámá to, že by mezi těmito dvěma významnými profesory nebyly podstatné názorové rozdíly v postoji k vědecké politice, jak lze konečně demonstrovat na diskusích o předpokladech realizace moravské university, která se dostala na přetřes v roce 1902.

Podle Karla Kramáře požadavek 2. české university vynesla tehdy do přední nespokojenost s mladořečskou obstrukcí jako protiváhu jazykových požadavků.¹¹⁾ Bráf ve svých Pamětech vzpomíná na jednání o případném zřízení soukromé university na Moravě z prostředků Matice školské v Brně. Šlo vlastně prozatím o zřízení právnické fakulty a snad právě tato okolnost

⁹⁾ Zdeněk Tobolka, *Politické dějiny českého národa od r. 1848 do dnešní doby*, díl III, 1879—1914, část 2, 1891—1914, s. 222.

¹⁰⁾ „Naše politické poměry jsou pořád horší. My — universita budeme tím trpět. Nemohu si pomoci: nejlépe by bylo obstrukce se vzdát. Byla to velká chyba, že se s ní po pádu Badeniho začínalo a že loni zase do ní vlezli“ — psal J. Goll Pekařovi 17. září 1904. J. Goll - J. Pekař, *Listy úcty a přátelství*, Praha 1941, s. 410.

¹¹⁾ Karel Kramář, *Za vedení národní strany svobodomyšlné*, Česká politika III, Praha 1909, s. 669—670; viz též Zdeněk Tobolka, c. d. s. 268, 307, 317, 355. Také podle Tobolky požadavek druhé university měl být pro některé mladořečy uličkou, která by jim pomohla vyklouznout z obstrukce. Avšak Körber prý moravskou universitu pod vlivem ministra vyučování Hartla (rodem z Moravy) chtěl zřídit pouze jako vyvrcholení moravského vyrovnání česko-německého a zpečetění tamějšího národního smíru. V „Osvědčení“, ve kterém Kramář formuloval požadavky pro společný postup s agrárníky a konzervativním velkostatkem, se souhlasilo také se zřízením druhé německé university na Moravě. 31. ledna 1901 pak osvědčil v rozpočtovém výboru ministr Hartl vůli vlády zřídit na Moravě dvě národní university (nikoliv jednu utrakvistickou, jak hodlala Gautschova vláda ještě 1896).

měla za následek protiakci Jaroslava Golla, který, informován profesorem Heyrovským, intervenoval v neprospěch akce u ministra Rezka ve Vídni.¹²⁾ Jakmile věc pronikla na veřejnost, setkala se také s odporem mladočechů, kteří viděli v akci politický podraz.¹³⁾

Z interpretace Bráfovy¹⁴⁾ je podrážděnost odpůrců projektu zcela pochopitelná. Bráfův projekt svědčí nejen o politické obratnosti, ale také orientaci staročechů, kteří navrhovali uhnout z obstrukce pomocí politického spojení s rakouskými klerikálními Němci. Navrhoval spojit boj za moravskou universitu s úsilím křesťanských sociálů za soukromou katolickou universitu v Salzburku, k boji za „svobodné university“ a žádal v tomto směru „kuráž proti výtkám klerikalismu“. Obava, že by se takováto politická praktika obrazila na charakteru instituce, byla jistě oprávněná; proti školské politice křesťanských socialistů vedli v Rakousku oprávněný boj nejen liberální měšťácké strany (v Čechách mladočeši), ale také „realistické“ hnutí vedené špičkami inteligence (u nás Masaryk, Drtina, Machar)¹⁵⁾ a také sociální demokracie. Gollova taktika, sledující rovněž prosazení požadavku druhé university, byla trochu jiná, šlo jí o jiné cíle a byla vedena z jiných pozic. V r. 1902 se ve svém spisku „Hass der Völker und Oesterreichische Universitäten“¹⁶⁾ střetl s odpůrci druhé české university na Moravě z řad českých Němců, reprezentovanými tehdejším rektorem německé university v Praze a profesorem historie Adolfem Bachmannem¹⁷⁾. Odpor českých Němců, obávajících se politického dosahu českého požadavku byl, veden zejména vědomím, že německá universita v Praze, která měla jen málo stálých pedagogických sil, nemůže se stát rovnocenným politickým partnerem české university. Vzhledem k nepochopitelnosti v počtu posluchačů a vybavení obou universit nemohli již Němci

¹²⁾ Albín Bráf, *Paměti*, Praha 1922, s. 5–14. Podle zmínky v Masarykově článku „K moravské otázce universitní“, přetištěném v českém překladu v Času XIX, č. 175 z 28. června 1905 ze Slavische Correspondenz“, „vláda chtěla věc odbýt zřízením fakulty právnické, jmenovitě když mladočeské straně samé jde rovněž více o zdání než o věc“.

¹³⁾ Tamtéž, s. 6, 10–11.

¹⁴⁾ Tamtéž, s. 6–7.

¹⁵⁾ Viz např. poznámku Masarykovu v Naší Době I, sešit 5, 1894, nadepsanou Katolická universita na Moravě. — Katolický ruch v Praze, v rubrice Rozhledy vnitřní, s. 365. Dále Masaryk-Drtina, Za svobodu svědomí a učení. Řeči prof. T. G. Masaryka a prof. Drtiny proslavené v poslanecké sněmovně říšské rady ve Vídni 3., 4. a 5. XII. 1907. Praha 1908, 77 s.

¹⁶⁾ Praha, 1902, 31 s.

¹⁷⁾ Adolf Bachmann byl profesorem rakouských dějin a vrstevníkem Gollovým (nar. 1849); rovněž okruhem zájmů (mj. české dějiny pozdního středověku) byl německým partnerem Gollovým. Byl aktivním politikem — poslancem na zemském i říšském sněmu a podílel se na všech významných česko-německých jednáních od vypuknutí obstrukce na českém zemském sněmu z října 1903 až do rozbití vyrovnávacích jednání v únoru 1914. Zemřel r. 1914 — nekrolog v ročenice německé university. V Neue Freie Presse z 1. XI. 1902 uveřejnil článek „Die Universitäten in österreichischen Völkerstreite“.

fakticky prosazovat stejný nárok, přestože se vlastně ještě neustále mluvilo o jedné universitě utrakvistické nebo dvou národních.¹⁸⁾ Ačkoliv Goll ve své knížce polemizoval proti německým námitkám,¹⁹⁾ jeho postoj vůči německé vědě v Čechách nebyl nesmiřitelný. V podstatě se soustředil na výčitku, že to byli Němci, kdo zavinili, že otázka jazykové rovnoprávnosti se na pražské universitě řešila jejím rozdělením. Toto řešení přirozeně s sebou přineslo mnohé těžkosti. Podrobnou historickou argumentaci přinesla v tomto smyslu později rozšířená rektorská přednáška Golova z r. 1908.²⁰⁾

Polemicky proti mladočechům byl zaměřen Gollův názor, že je třeba školskou otázku osvobodit od zajetí politiky. Ve skutečnosti byl však spíše pro

¹⁸⁾ Viz např. Fr. Drtina, *Druhá česká universita v Brně*, Naše Doba XIX, s. 94–96.

¹⁹⁾ Zdůrazňovala se závislost české a vůbec slovanské (ruské) vědy na německé, česká věda byla označována za příliš úzké zázemí pro druhou universitu, zejména protože prý nemá naději na uplatnění ve světovém měřítku. Konečně prý již existující česká universita, která má větší frekvenci posluchačů než německá, způsobuje nadprodukcí české inteligence a zavinuje nápor zejména na úřednická místa — i v německých oblastech. Česká universita na Moravě by neměla dost rozsáhlé slovanské území, a Čechům jde konec konců o politický cíl čechizace starého německého hlavního města Moravy. Naproti tomu Goll namítal, že německá universita se po rozdělení stala malou universitou, ale zůstala dobře vybavena, protože jí byly ponechány nově zařízené ústavy a semináře, zatímco česká universita, která počtem posluchačů se stala druhou největší po vídeňské, byla vybavena jen přísliby, nikoliv zákonnými, ale danými správní mocí, závislé na nadřízeném orgánu, ministerstvu financí. A právě tyto problémy vyřeší nová universita v Brně (zde a ne jinde, protože pouze zde existují nezbytné předpoklady). Pokud jde o obavu z nadbytečného počtu absolventů, nebere prý Bachmann dostatečně v úvahu, že zřízení druhé české university by znamenalo co do počtu posluchačů ulehčení jak pro universitu pražskou, tak pro vídeňskou, jejíž přeplněnost je neustále přetřásána. Zřízení druhé university v Brně by pak znamenalo především pozvednutí nivó české universitní vědy — podobné výsledky přece již přineslo zřízení druhé české techniky na Moravě.

²⁰⁾ J. Goll, *Rozdělení Pražské university Karlovy-Ferdinandovy roku 1882 a počátek samostatné university české*, Praha 1908, 151 s. Němci, kteří ve svých polemikách rádi připomínali otázku úrovně české vědy, vystupovali s výtkou, že Češi vlastně vlastní vědeckou literaturu nemají, zejména takovou, která by měla širší dopad. Goll nepokládal plnou existenci české vědecké literatury za nevyhnutelnou podmínku českých universit: „Je to otázka, která nám i potom častěji byla kladena až do rozdělení university a bude kladena i nyní, když jednu universitu již máme a domáháme se druhé. Universitu českou . . . jako každou jinou nebylo lze zakládati zcela bez vědecké literatury, pěstované v jejím jazyku vyučovacím — ještě více s ohledem na studující než na učitele. Neběží jen o tradování vědy hotové; od každé university také očekáváme, že přispěje k rozmožnění vědeckého kapitálu. Je pravda, že universita nemůže takovou vědu tvořiti od počátku. Než bez vysokých škol (dnes k universitě musíme počítat i techniku) vědecká literatura nemůže dospět k svému plnému vývoji. Čekati, až se takový vývoj dostaví, znamenalo by odpráti právo na zřízení university do vsí budoucnosti. Vývoj vědecké literatury nemůže se s universitou teprve počínati, nemusí však předcházeti celý. . . . Jakoby se čeští učitelé a jejich žáci chtěli a měli omezovat na českou literaturu. Kdyby založení české university málo nutně za následek uzavření se do tohoto okruhu, musili bychom universitu pokládati za dar velice nebezpečný! Než dnes ani veliké literatury si takové soběstačnosti neukládají. . . . Věda je majetek světový. Pro menší národ, pro menší literaturu nebezpečnost izolovanosti je tím větší. Avšak právě universita nemá toto nebezpečnost přivodit, nýbrž odstraňovat“. Tamtéž s. 13–14.

pozitivní školskou politiku — současný stav považoval za neúnosný i pro školskou správu a byl ochoten kladně přijmout přísliby ministra školství.²¹⁾ Proti Bráfovi směřovalo zřejmě tvrzení, že novou universitu nelze zřídit ze dne na den, zejména protože se pro ni musí vychovat vědecký dorost.

Masaryk, ačkoliv se koncem století (od r. 1894) politického života aktivně neúčastnil a věnoval se spíše vědeckopublicistické činnosti a kulturně politické žurnalistice (zejména jako redaktor *Naší Doby*), byl vždy více politikem hledajícím pro své názory širší publikum. (Od r. 1900 existovala jeho Lidová — realistická strana). Na Gollův spisek reagoval v *Naší době* v článku „Nedostatky místností universitních a nedostatky naší vědecké a literární organizace vůbec“, v němž naopak zdůraznil národní a politický význam vysokých škol:²²⁾ „Jestliže se s naší strany říkává, že zřízení university není, alespoň nemělo by být otázkou politickou, tož to může mít jen smysl ten, že politika našich odpůrců má být spravedlivější k našim kulturním požadavkům“.

Jeho stanovisko, jež se v mnohém shodovalo s Gollovým v tom smyslu, že je třeba respektovat zájmy vědy samé a nepoškozovat je zbytečnými nacionálními třenicemi, korigovalo Gollův postoj upozorněním na realitu národního hnutí a sváru, kterou nebylo možno ignorovat.

I když diskuse dále pokračovala jako diskuse politická, aspekt vědeckosti a reálný ohled na skutečné potřeby a předpoklady vědeckého vývoje už nemohl být vynechán. Bráfův článek v *Konservative Korrespondenz*²³⁾ byl sice dalším staročeským výpadem proti mladočechům a jako takový sklidil podrážděnou odezvu,²⁴⁾ ale Bráf v něm přistoupil na stanovisko, že síly, které zde převezmou učitelská místa, musí být pro tento úkol odborně připraveny. Na schůzi děkanů a proděkanů české university 7. února 1904 konstatovali také Bráf s Heyrovským, že ani právnická fakulta nebyla by s to obsadit všechny stolice nové university, takže některé by se ze začátku musely suplovat a označili termín 4—5 let jako nutnou lhůtu k přípravám. Jen profesor Hlava prohlásil, že medicínskou fakultu by bylo možno zřídit ihned, zatímco za filosofickou fakultu profesori Strouhal, Reyman a Vrechlický popřeli možnost jejího okamžitého zřízení a Strouhal navrhl, aby zákon o zřízení university byl „termínový“.²⁵⁾

Rozhodující překážkou v cestě k nové vědecké instituci zůstával však odpor Němců v českých zemích. Na česko-německém sporu ztroskotala Körbrova vláda a ani nový Gautschův kabinet, od něhož mladočeši mnoho očekávali,

nemohl v universitní otázce přinést nic více než sliby. Zejména brněnské bouře²⁶⁾ v říjnu 1905 naznačovaly obtíže spojené s krizovostí rakouské vnitřní politiky.

Ohlas ruské revoluce 1905 přivodil v Rakousku důležité politické změny, zejména posílil demokratické hnutí, jehož hlavním výsledkem bylo zavedení všeobecného volebního práva v r. 1907. Význam těchto změn byl takový, že tato léta můžeme považovat za podstatný mezník i ve vývoji kulturní politiky. Otráží se to i na vývoji mladočeské politiky; r. 1906 došlo k reformě mladočeské strany, která přijala do svých řad nové členy z intelektuálních špiček okruhu universitních profesorů — mezi nimi některé členy realistické strany. Společnou platformou se stal nový program a organizační řád, ovlivněný organizačním řádem sociální demokracie. V programu se mj. zdůrazňovalo hájení občanských svobod, demokratické vybudování volebních řádů, požadavek modernizované, zlidovělé správy, znárodněného a ve všech směrech dokonalého školství a vyhovujících kulturních institucí. Josef Pekař, který nebyl právě demokraticky orientován, v dopise Gollovi z jara 1906 s nelibostí konstatoval, že se tvoří politická koalice mladočesko-realisticko-sociálně demokratická.

Volební reforma přivedla k moci nové politické síly a zdálo se, že pro požadavek 2. české university nastalo příznivé ovzduší v nové poslanecké sněmovně, která ocenila jeho význam a vyjádřila se v jeho prospěch. Proto byly hledány cesty, kterými by jeho naléhavost byla dostatečně podtržena a připomenuta. V tomto smyslu sehrál významnou úlohu v r. 1908 nově založený Ústřední spolek učitelů vysokoškolských se sídlem v Praze a jeho *Věstník*, vycházející asi v rozmezí dvou měsíců.

Jaroslav Goll se stal r. 1909 jedním z jeho tří redaktorů (vedle prof. arch. J. Bertla a profesora medicíny Otokara Srdínka) a zakládajícím členem tohoto spolku. Časopis měl hájit stavovské zájmy vysokoškolských učitelů, především pečovat o zlepšení jejich hmotných poměrů. Z tohoto hlediska vystupovala perspektiva zřízení nové vysoké školy jako zdroj nových možností a časopis přinesl řadu článků a polemik, mobilizujících k prosazení tohoto záměru. Spolek nejen že sjednotil vysokoškolské učitele všech pracovišť a oborů, ale usiloval také o vytvoření celoříšského svazu vysokoškolských učitelů, který měl být zřejmě prostředkem k překonání nacionálních třenic a umožnit racionální stavovskou spolupráci ve snahách o zlepšení podmínek a modernizaci rakouských vysokých škol.

Argumentace, která měla podpořit akce za zřízení druhé české university na Moravě byla vedena věcným způsobem; reagovala také na nové skutečnosti. Tak např. ve výtahu z přednášky rektora pražské university orientalisty prof.

²⁶⁾ Z. Tobolka, c. d. s. 370. *Dějiny university v Brně* s. 82—91.

²¹⁾ Hartla, s nímž byl Goll v dobrých osobních vztazích. Viz např. *Listy* s. 430.

²²⁾ *Naše Doba* XI, 1904, s. 83—4.

²³⁾ A. Bráf, *Paměti*, s. 8—10.

²⁴⁾ *Tamtéž*, s. 10—11.

²⁵⁾ *Tamtéž*, s. 11.

dra J. Krále, kterou proslovil na členské schůzi spolku v Brně 30. října 1909,²⁷⁾ se zdůrazňovalo, že pražská česká universita je přeplněna; není naděje, že by počet posluchačstva poklesl, když počet absolventů středních škol stále stoupá, na universitu přichází stále větší počet žen, studenti jiných slovanských národností (zejména Slovinci a Chorvaté)²⁸⁾ a navíc byly zavedeny universitní extense. Nedostává se místností, učitelé jsou přetíženi pedagogickými povinnostmi a universita nemá ani dostatek administrativních sil. Rovněž se v Praze habilitovala řada docentů, kteří nemají naděje na pevné postavení. V tomto směru jsou poměry na české universitě v Praze nesrovnatelné s poměry na ostatních universitách v Rakousku. Nová universita měla by být zřízena v Brně a nikoliv v jiném moravském městě, protože jinde neexistují vhodné předpoklady: knihovna, sbírky, obrazárny, musea atp. a také protože je v Brně technika a obě vysoké školy se mají doplňovat. Do menšího města, které nemá společenské předpoklady, by profesori nešli a docenti by se tam neúčastnili. Koneckonců v Praze existuje německá universita aniž by tím Praha byla germanizována.

Dost objektivního charakteru byla také série zpráv a komentářů k nákladům věnovaným na vysoké školy, projednávaných v rozpočtovém výboru říšské rady.²⁹⁾ Nové formy v prosazování kulturních požadavků byly dány nejen novým duchem doby, ale také novými osobnostmi, které již i ve srovnání s Brádem, Masarykem a Gollem představují novou generaci. Tak např. redaktor Věstníku a pozdější jednatel akce za 2. českou universitu Otokar Srdínko (1875—1930) byl v české kulturní politice homo novus jak pro svou politickou orientaci na agrární stranu, tak jako reprezentant přírodovědeckých oborů.³⁰⁾ (Jaroslav Goll odešel po svém pensionování v r. 1910 z redakce

²⁷⁾ Druhá česká universita v Brně, Věstník Ústředního spolku učitelů vysokoškolských II/1909, s. 1—4.

²⁸⁾ Viz rovněž J. Goll, Zpráva (odstupujícího rektora) o studijním roku 1907—8, Praha 1908 (ročenka české university), s. 4—7.

²⁹⁾ Věstník ústředního spolku učitelů vysokoškolských, viz: Vysoké školství v rozpočtovém výboru 1909. Referuje O. Srdínko (I, s. 43—56); Česká technika ve státním rozpočtu na rok 1910. Prof. ing. V. List (II, s. 37—62); Státní rozpočet na rok 1910 a česká fakulta filosofická. Prof. dr. Fr. Drtina (II, s. 53—56); Rozpočet ruského vysokého školství na rok 1910. O. Sr. (II, s. 92—94); Věda a vysoké školství české ve státním rozpočtu na rok 1912. O. Srdínko. (IV, s. 9—15); České vysoké školy technické ve státním rozpočtu na rok 1912. V. List (IV, s. 25—30); Česká universita ve státním rozpočtu na rok 1913, Drachovský (V, s. 40—47); Česká technika pražská ve státním rozpočtu na rok 1913 se zřetelem k ostatním vysokým školám technickým v Rakousku. Fr. Kubeček (V, s. 48—52); Česká vysoká škola technická v Praze ve státním rozpočtu na první pololetí 1914. Fr. Kubeček (VI, s. 66—71); Vysoké školství v rozpočtu státním na první pololetí roku 1914. O. Srdínko (VI, s. 47—51); Vývoj státního nákladu na českou vysokou školu technickou v Praze v letech 1875 až 1913. Fr. Kubeček (VII, s. 17—53).

³⁰⁾ Profesor histologie a embryologie na české universitě v Praze, habilitoval se r. 1901, řádným profesorem se stal r. 1917. Zájem českých lékařů o universitní otázku se projevilo již v 60. letech, když Jan Purkyně r. 1864 podal čes. sněmu petici, žádající zřízení

časopisu a v nekrologu na Albína Bráfa v červenci 1912 vrstevník Srdínkův, nový jednatel spolku a vedoucí člen redakce Věstníku, Bráfov žák a profesor právnické fakulty Josef Drachovský (1876—1916) poznamenává, že Bráf patřil ke „staré gardě profesorů“.³¹⁾

Rok 1908 znamenal v Čechách zostření národnostního napětí — jak v důsledku Beckovy politiky, která vyšla vstříc českým vládním stranám při jmenování soudců a přípravou jazykového zákona, tak v průběhu zasedání zemského soudu, které mělo projednat zemskou volební reformu. Skutečně demokratická volební reforma by byla silně otrásla pozicí Němců, kteří (prof. Bachmann) zastávali v tomto ohledu mnohem konzervativnější stanovisko. K srážkám nedocházelo jen v pohraničních oblastech, ale také v pražských ulicích, kde demonstrovali studenti německé university, podněcováni svými profesory.

Byl to právě Otokar Srdínko, který se ujal úlohy čelit německým odpůrcům jako publicista. Jeho polemiky s německými universitními profesory, zejména s literárním historikem a v roce 1907—8 rektorem německé university Augustinem Sauerem³²⁾ a profesorem hygieny na německé lékařské fakultě Ferdinandem Hueppem³³⁾ měly poněkud jiný ráz než polemiky Gollovy — spíše politického pamfletu, dbalého sice objektivní argumentace, ale nevyhýbající se ani agresivní žurnalistické demagogii. Zatímco Sauer,³⁴⁾ reprezentant jednoho z politicky angažovaných humanitních oborů stíždal stížnosti na nevýhodné postavení Němců (každý nový ústav, který česká věda dostane, je větší, nádhernější než ústavy německé) s provokujícím německým nacionalismem (vše co konáme, konáme pod vědeckou kontrolou celé německé veřejnosti ..., poplatnost českého národa není taková, aby mohl požadovat zřízení nových kulturních institucí), srovnal Srdínko ve své brožuře³⁵⁾ cifry položek

českých stolic na lékařské fakultě. Přírodovědci a lékaři podpořili požadavek zřízení moravské university již na svém III. sjezdu — viz referát E. Babáka v Naší době VII, 1901, s. 730.

³¹⁾ Albín Bráf (1851—1912), Věstník IV/1912, s. 85—6. Drachovský pracoval v oboru finanční vědy a finančního práva, státního účetnictví, národního hospodářství, populacionistiky i všeobecné politiky. Viz zprávu odstupujícího rektora K. Domina v ročenke University Karlova 1933—4, s. 22.

³²⁾ O. Srdínko, *Zhýčkaná česká universita*, Praha 1908, 12 s. K této otázce se vztahovala již dřívější řeč poslance prof. Dra J. Čelakovského o nedostatku potřebných místností způsobilých pro účely c. k. české university Karlo-Ferdinandovy v Praze. Přednesena ve sněmovní schůzi 21. listopadu 1905. Otisk ze stenografické zprávy o XXVII. sezení.

³³⁾ *Kulturbedürfnisse und Universitäten in Oesterreich*. Von Ferd. Hueppe. Akademischer Verlag München, 1909, 16 s.

³⁴⁾ „Ein tschechisches Kulturdokument in richtiger Beleuchtung“ v *Deutsche Arbeit*, reagující na rezoluci IV. sjezdu českých přírodovědců a lékařů, která se vyslovovala pro zřízení druhé české university. Viz též výroční zprávu odstupujícího rektora J. Golla za rok 1907—8, Praha 1908, s. 7.

³⁵⁾ *Zhýčkaná česká universita*, s. 9—12.

státního rozpočtu na obě pražské university a jejich fakulty. Z tohoto srovnání vyplynuly zajímavé závěry, které Srdínko konfrontoval se skutečností, že profesor Bachmann ve Vídni požadoval, aby obě university byly stejně dotovány. Ze Srdínkových cifer vyplynul nepoměr nejen mezi náklady na posluchače obou universit, ale také nepoměr mezi dotováním jednotlivých fakult. Nejhůře ve srovnání s náklady na německou universitu dopadla fakulta lékařská, která přitom byla nejvíce závislá na vybavení klinik a ústavů a tím také nejvíce postižená po rozdělení. Situace na lékařské fakultě nejen vysvětluje zájem jejích zástupců k zřízení druhé university, ale také poněkud jiný postoj přírodovědeckých oborů k možnostem, které poskytovala Česká akademie. Na problémy lékařské fakulty upozorňovala v panské sněmovně řeč profesora Hlavy z prosince 1908,³⁶⁾ v níž naznačil, jak by asi dopadlo srovnání pražských ústavů se zahraničními. Hlava také probral otázku nedostatku universitních budov. Byla to záležitost pálicí obě university a všechny fakulty a zmiňoval se o ní také referát profesora Drtiny,³⁷⁾ který podobně jako Hlava poukazyval na nepoměr mezi potřebami rakouských universit a schválenými náklady. V jednom z dalších rozpočtových komentářů (na rok 1912)³⁸⁾ upozorňoval Srdínko dále na užitečnost srovnání položek v rozpočtu se státní účetní uzávěrkou, na nespravedlivé a libovolné posouvání plánovaných položek na jiné účely. Zejména vídeňské vědecké instituce a to jak universita, tak akademie byly podle Srdínka jak v rozpočtu tak těmito machinacemi preferovány. K cifrám umožňujícím srovnání nákladů na jednotlivé fakulty obou pražských universit připojil pak cifry o počtech posluchačů a sestavil tak zajímavou tabulku:

1. Náklady na vydání jednotlivých fakult

Fakulta	Česká	Německá
Právnická	184 969	157 047
Lékařská	765 543	800 547
Filosofická	773 672	602 405
Teologická	101 968	79 002

³⁶⁾ Věstník II/1910, s. 49–53.

³⁷⁾ Státní rozpočet na rok 1910. Věstník II/1910, s. 53–62. Pražské university. Replika na odpověď Prof. Dra Sauera. V Praze 1910, 23 s.

³⁸⁾ Věda a vysoké školství české ve státním rozpočtu na rok 1912. Věstník IV/1911, s. 9–15.

2. Počet posluchačů

Fakulta	Česká	Německá
Právnická	1 958	808
Lékařská	801	400
Filosofická	1 554	587
Teologická	119	49

3. Průměrný náklad na jednoho posluchače

Fakulta	Česká	Německá
Právnická	94	194
Lékařská	995	2 001
Filosofická	497	1 026
Teologická	856	1 612

Přímo organizačtorský význam měl spolek od r. 1910, když v jeho rámci byla zvolena komise pro druhou českou universitu, jejímž předsedou se stal dermatolog prof. V. Janovský (1847–1925).³⁹⁾ Komise rozpoutala několik akcí: 1. *Petiční* — na všechny české a moravské okresy byly po dohodě s poradním sborem českých okresů a Sdružením starostenských sborů na Moravě a ve Slezsku rozeslány petice s průvodním dopisem. 2. *Přednáškovou*, plánovanou na zimu 1911, pro niž měli být získáni vysokoškolské profesory, 3. *žurnalistickou* (informativní článek vypracovaný profesory Srdínkem a Janovským měl být zaslán Národním listům a Unionu a také redakce ostatních listů byly požádány, aby o požadavku druhé české university referovaly; 4. *studentskou* — ve spolupráci se Svazem českého studentstva.⁴⁰⁾ Ve výroční zprávě spolku za rok 1910–11 konstatoval již Otokar Srdínko, že 20 manifestačních schůzí bylo hojně navštíveno — celkem asi 10 000 posluchači. Zejména na Moravě se prý o zdar schůzí zasloužil technický odbor spolku v čele s rektorem brněnské techniky prof. Novákem. „Za účelem informace o stavu otázky druhé české

³⁹⁾ Složení komise: Janovský, Pastrnek, Stieber, Srdínko, Weigner, Novák. Věstník IV/1912, s. 16.

⁴⁰⁾ Tamtéž, s. 16–17.

university v kruzích parlamentárních jela do Vídně spolková deputace“, předseda spolku profesor pražské techniky Hasa a místopředseda prof. V. Janovský.⁴¹⁾ Výroční zpráva následujícího roku⁴²⁾ sděluje, že prof. O. Srdínko, bývalý jednatel spolku byl zvolen jednatelem akce za druhou českou universitu, jejímž výsledkem bylo zatím 5 788 petic, „jež byly zaslány jednotnému klubu českému za účelem podání“. Avšak ze zprávy zároveň vyplývá, že přednášková akce v Čechách uvázla pro nedostatek přednášejících a také ve sněmovně petice nebyly podány jednotným klubem českým, ale prof. Masarykem. Záležitost druhé české university se dostala do jednání v permanentní komisi vyrovnávací na Moravě, což bylo hodnoceno s nadějí, že „mrtvý bod v jednání je překonán. Vláda prý se proti požadavku nestaví a také Němci nestaví se proti němu principálně, nýbrž pouze hledě na místo, kde má být universita zřízena.“ V jednatelské zprávě však není zmínky o postoji sociální demokracie, jak jej zachytil návrh poslanců Prokeše, Tusara, Tomáška, Bechyně aj., který se zachoval ve sbírce příloh k protokolům ze zasedání říšské rady.⁴³⁾

Jedním z politicky angažovaných universitních profesorů, kteří se v té době věnovali otázkám kulturní a školské politiky, byl filosof František

⁴¹⁾ Věstník IV/1911, s. 17—21.

⁴²⁾ Podával ji jednatel spolku Drachovský, Věstník V/1912, s. 17—21.

⁴³⁾ *Anhang zu den Stenographischen Protokollen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrates im Jahre 1911*, Bd. 1, 26. Juli 1911, 312/A, s. 1171.

Návrh poslanců Prokeše, Tusara, Tomáška, Bechyně a soudruhů na zřízení české university v Brně.

Více než dvě desetiletí domáhá se české obyvatelstvo z Moravy a Slezska zřízení druhé české university v Brně. Pro její zřízení mluví kulturní a hospodářské důvody. Počet českého obyvatelstva na Moravě a ve Slezsku obnáší téměř 1½ milionu duší. To je cifra, která sama o sobě pro oprávněnost požadavku tohoto mluví, neboť jedna česká universita v Praze pro šest milionů českých obyvatel rozhodně nestačí. Ze sedmnácti českých gymnasií z Moravy a Slezska vychází ročně mnoho set abiturientů, kteří chtějí-li se věnovat vysokoškolskému studiu, musejí universitní studia provést na české universitě v Praze. V roce 1910 studovalo na české universitě v Praze 936 posluchačů z Moravy a Slezska. To nasvědčuje, že česká universita na Moravě je palčivou kulturní potřebou. Neboť zřízením vysoké školy české na Moravě vytvořeno bude nové duševní ohnisko národní kultury.

Zřízení české university v Brně uznáno bylo samotnou vládou již v r. 1896 ústí tehdejšího ministra kultu a vyučování barona Gautsche. Rovněž v r. 1905 prohlásil baron Gautsch co tehdejší ministerský předseda, že vláda je odhodlána ještě v téměř období zákonodárného podání předlohu zákona o zřízení české i německé university na Moravě. Konečně první sněmovna všeobecného práva hlasovacího v r. 1908 přijala resoluci, v níž se vláda vyzývala, by neprodleně provedla přípravné kroky k zřízení české university na Moravě.

Podepsaní proto navrhuji: Sněmovno, račiz se usnísti: „Vláda se vyzývá, aby učinila ihned přípravy ku zřízení české university v Brně, v tomto středisku společenského života země moravské. Do příštího státního rozpočtu budiž k témuž účelu zařazena přiměřená položka.

Dršina (1861—1925), názorově i politicky blízký Masarykovi,⁴⁴⁾ jenž prosazoval zásadu, že ministerstvo kultu by se mělo oddělit od ministerstva vyučování.⁴⁵⁾ Dršina byl jedním z řečníků v přednáškové akci za druhou českou universitu — Naše Doba otiskla jeho referát přednesený v Písku 12. listopadu 1911.⁴⁶⁾ — Odvolával se v něm na dřívější jednání v říšské radě a na moravském zemském sněmu a komentoval rovněž data státního rozpočtu. Zajímavé bylo jeho srovnání Rakouska s jinými evropskými zeměmi co do počtu universit vzhledem k počtu obyvatelstva.

Země	Počet obyvatelstva připadající na 1 universitu
Švýcarsko	1/2 milionu
Nizozemsko, Belgie	1—2 miliony
Itálie, Španělsko	
Anglie, Řecko, Německo	2—3 miliony
Rumunsko	
Rakousko	3,27 miliony
Bulharsko	4 miliony
Portugalsko	5,4 miliony
Uhry	6,1 miliony
Rusko	12,8 miliony

Návrh tento budiž přikázán bez prvního čtení rozpočtovému výboru.

Ve Vídni 21. července 1911

Pik	Svěcený	Marek	Prokeš
Klička	August	Vaněk	Tusar
Černý	Filipínský	Charvát	Tomášek
Hnátek	Stejskal	Šmeral	Bechyně
Jirásek	Biňovec	Němec	Svoboda
Modráček	Habermann	dr. Winter	Hybeš

⁴⁴⁾ Tvůrce kulturního programu realistické strany, v r. 1907—1911 poslanec v říšské radě zvolený s Masarykem na jeho program, za války redigoval místo Masaryka Naši Dobu atp.

⁴⁵⁾ viz Fr. Dršina, *Státní rozpočet na rok 1910 a česká fakulta filosofická*, Věstník II/1910, s. 53—62.

⁴⁶⁾ XIX, s. 89—98.

Dále Drtina polemizoval se snahami oslabit odpor německých protivníků tím, že druhá universita by byla zřízena v některém méně významném moravském městě.⁴⁷⁾ V tomto smyslu pokoušel se jednat s českými politickými stranami ministerský předseda Beck, podobně jako jeho předchůdci Koerber a Gautsch.⁴⁸⁾

V panské sněmovně se pokusil vytvořit příznivou náladu Jaroslav Goll ve svém projevu ze dne 3. 7. 1912,⁴⁹⁾ v němž u příležitosti projednávání rozpočtu mluvil o zneklidňující krizi rakouského parlamentarismu a naznačoval, že řešení práv menšin by mohlo být jednou z cest vedoucích z obtíží. Varoval před šovinistickým postojem k universitní otázce, zároveň však zdůraznil váhu českého požadavku před dalšími slovanskými kandidáty — Rusíny a Slovinci. Zároveň vyvracel argumentaci německé studentské delegace, která proti zřizování dalších vysokých škol namítala, že německé vysoké školy mají nejcitelnější nedostatek nejnnutnějších potřeb pro pěstování vědy.

O německých útocích⁵⁰⁾ referoval také článek „Národní školy vysoké“ ve Věstníku v r. 1912. Tak v pojetí universitního profesora K. Brockhausena⁵¹⁾ se sice doporučovalo ustoupit od zcela negativního stanoviska k požadavkům ostatních národností v oblasti školství a námitky proti jinojazyčným vysokým školám nebyly vedeny ze zásadních důvodů, ale spíše finančních a sociálních (nadprodukce inteligence). Za mnohem taktičtější považoval Brockhausen zvolit liberalistický postoj, který snáze rozleptá jednotu slovanských národností, utužovanou společným nepřítelem. „Národy jimž se neklade překážek dosažení vysokých škol nebudou se moci postavit proti požadavku vybudování škol dosavadních jakýmsi automatickým zvyšováním úvěrů, tím méně, že Poláci a Čechové by tu byli spoluzajímaví“ — a Němcům prý by tak zůstala rozhodující moc.

Uskutečnění požadavku druhé české university před válkou bránily nejen vnitropolitické poměry v Rakousku, ale sám vývoj české politiky, která ztratila ucelený program v důsledku sociálně-politicko-organizačního rozštěpení,

⁴⁷⁾ „Jako není možno si myslit, aby druhá německá universita na Moravě byla založena do Nového Jičina nebo Znojma, tak nelze dávat druhé české university do Kroměříže, Prostějova nebo Přerova. Poukazování na malé university německé je nesprávné. Malé tyto university (Jena, Tübingen, Marburg, Giessen, Heidelberg atd.) byly založeny v dobách státního absolutismu, kdy ještě university neměly mezinárodního významu, kdy život vědecký vyvíjel se mimo ně. Samy byly pouze instrumenta dominantis, ústavy, které zeměpánů vychovávají schopné úředníky a vojáky. Dnes se věci změnily, university novějšího data jsou vesměs založeny ve velkých městech (Mnichov, Berlín, Strassburg)...

Naše Doba XIX, s. 97.

⁴⁸⁾ *Politika* III, s. 704—5.

⁴⁹⁾ Věstník V/1912, s. 1—11.

⁵⁰⁾ V/1912, s. 1—11

⁵¹⁾ Jeho článek v Neue Feie Presse z 18. srpna 1918.

což ostatně můžeme pozorovat v dalším průběhu akce za druhou universitu, kulminující právě v předválečných letech.

Snad nejzasvěcenější informací o průběhu akce je článek J. V. Daneše (1880—1928) profesora geografie v Praze a redaktora Věstníku „Druhá česká universita v Brně.“⁵²⁾ Po selhání přednáškové a petiční akce, jež měla „podporovati poslance, vymáhající na vládě uskutečnění dávno slíbeného postulátu“ a měla jim býti „záštitou“ a „oporou při novém energickém a vítězném nátlaku na rozhodující činitele“, převzalo r. 1913 iniciativu studentstvo. Sjezd Federace českého studentstva vysokoškolského vyústil 4. 5. 1913 v manifestační schůzi za druhou universitu, z níž vzešla radikální resoluce,⁵³⁾ která zaútočila na české poslance na říšské radě a vyvolala tak „jistý rozklad ve studentstvu“ (organizace svobodomyšlných a agrárních studentů vystoupily ze Svazu čs. studentstva). Z Danešova referátu se rovněž dovidáme, že text resoluce byl podle návrhu poslance Masaryka zmírněn tak, že se stal pro většinu přijatelným. Daneš také cituje Srdínkův přípis pořadatelstvu manifestační schůze v Hradci Králové, v němž napadal poslance, kteří „pro slíbené, avšak nedodržené kanály, meliorace, lokální dráhy, telefony atd. zapomněli na to, co je mnohem důležitější všeho zmíněného“.

Svaz studentstva hodlal v boji pokračovat a další manifestace byly svolány na 21. září a měly rozpoutat celonárodní hnutí. Účastnili se jich aktivně někteří profesori (Drachovský, Srdínko, Vladimír Novák) a docenti (např. dr. Hodáč v Brně). Podle Danešova referátu mělo však hnutí ohlas takřka výhradně u inteligence; u moravských katolických kruhů vzbudilo odpor, což se projevilo zejména v tisku a také katolicko-národní poslanci se manifestaací nezúčastnili.

Na Moravě sehrála v bojích za druhou českou universitu významnou roli nová česká technika, jejíž učitelé se v předválečné akci dosti angažovali. Zajímavým svědectvím v tomto směru je řeč brněnského docenta, právníka — národohospodáře dr. Frant. Hodáče pronesená na manifestační schůzi Svazu Čsl. studentstva v Praze 9. listopadu 1913.⁵⁴⁾ Hodáč zdůraznil tradici moravské university a její význam jako kulturního střediska země. Vídeňský centralismus se podle Hodáče vyznačoval tím, že také pro Moravu měla být Vídeň ústředím a země sama neměla vytvořit kulturního a hospodářského střediska. „Kolik v tomto směru může vysoká škola znamenat, opět ukazují důsledky zřízení brněnské techniky. Souvislost, kterou zachovávají posluchači s Brnem; styk profesorů s celou Moravou extensivně a jiným odborným způsobem; práce profesorů v různých oborech veřejného života přispívají k posílení Brna jako střediska země více, než pouhému pozorovateli se zdá“ ... „Dát zemi duchovou jednotu: v tom jest velký úkol příští university, její kulturní poslání“.

⁵²⁾ Věstník VI/1913, s. 1—7.

⁵³⁾ Tamtéž s. 1—3.

⁵⁴⁾ Věstník VI/1914, s. 33—42.

tický význam tohoto kulturního programu plasticky vystoupil v další části referátu: „Universita nám bude více než článkem v řetězu jež stahujeme kolem německého Brna“. „Z českého hlediska pak nezapomínejme, že při veřejných úradech, při nichž se žádá vysokoškolské vzdělání, valná část, která by dle přirozeného poměru obyvatel měla být obsazena Čechy, je na Moravě v rukou německých. Jako jeden z četných dokladů budiž uvedeno, že např. ze šesti sborových soudů pět má předsedou Němce. Jinde nejsou poměry o mnoho lepší. Všechna místa, která se nám tak berou, musí nám být vrácena, nemáme-li žítí jako v podrobené zemi, ovládané cizím živlem“. Význam moravské university viděl Hodáč i z hlediska národohospodářského: „Zjevy hospodářského a kulturního života souvisejí a pronikají se, snaha o hospodářský vzestup je podmíněna také rozvojem kultury po všech stránkách“. V tomto smyslu kulturním střediskem měla se stát Morava i pro Slovensko. Toto hledisko bylo v předválečných letech politicky velice aktuální, jak dokumentuje další text: „dr. Preiss ukázal letos v Luhačovicích, jak daleký dosah má snaha o těsnější připojení Slovenska; ukázal také, že Moravě v tomto díle připadne úkol jeden z nejdůležitějších.“ „Je nutno počítat s událostmi, jež snad rozbijí mnohé, co dnes je dáno. Nevíme, jakým změnám jdeme pro nejbližší dobu vstříc. Tu je třeba semknout všechny síly, jež máme; na Slovensku jest jich více, než se tuší.“

Poslední etapa bojů před první světovou válkou je charakterizována výraznou snahou spojit boj za druhou universitu s širokým demokratickým hnutím. Jistě není náhodou, že Srdínko řečnil k manifestujícíím právě na Žižkově a Hodáč vystihuje tuto tendenci zcela přesně: „Politický úspěch, jako každý jiný, je výslednicí řady složek, jest hrou sil, které se prolínají, doplňují a vrcholí v konečném výsledku. Jednou ze složek je také síla vůle, jaká za určitým požadavkem stojí. U nás více než jinde rozhoduje síla vůle, jež vytrvale za určitý požadavek se dovede postavit. Když se ozvalo energicky volání po zavedení rovnosti hlasovacího práva do říšské rady, byla většina obou říšských zákonodárných sborů proti němu. A hle, byl uskutečněn. Poněvadž za ním stálo vytrvale silné lidové hnutí. Máme-li dojít úspěchu v otázce druhé české university, jest třeba, aby bylo užito oné síly, která dává oporu lidového hnutí tomuto požadavku. Že tu jest, ukázalo se letos opět. Byla místa na Moravě, kde v nevelkém městě se sešlo šest set lidí manifestovati. A pro universitu bylo vyvoláno největší lidové vzepjetí na Moravě, volkstágové hnutí r. 1905. Jeho síla prolomila ohradu německé zemské správy na Moravě, vedla k Moravskému paktu ...“ atd.

Válečná léta přerušila radikální akce. „Stejně jako jiná podobná sdružení nevíme ani my, jak dalece pozmění se úkoly našeho spolku, do jaké míry bude možno pokračovat v akcích zahájených v letech minulých“, psal redaktor

Jiří Daneš v jednatelské zprávě za rok 1913—14, uveřejněné v prosincovém čísle VII. ročníku. O rok později jednatelská zpráva spolku konstatuje, že komise pro druhou universitu neměla vůbec schůze.⁵⁵⁾

Jediná činnost ve prospěch zřízení druhé university v letech 1. světové války týkala se péče o nadaci Kohnovu, kterou smrt bývalého olomouckého arcibiskupa v r. 1915 přivedla však do situace politicky nevýhodné,⁵⁶⁾ takže ani stanovisko pražské university vyjádřené oficiálně ústy rektora⁵⁷⁾ nepřimělo ministerstvo kultu a vyučování aby nadaci realizovalo.⁵⁸⁾

Ústřední spolek vysokoškolských učitelů tu ještě naposled před převratem vyvinul úsilí ve prospěch zřízení druhé české university. Na 8. valné hromadě bylo spolkovému výboru uloženo, aby věnoval odkazu arcibiskupa Kohna „zvýšenou, bedlivou a bdělou pozornost“. Doc. římského práva O. Sommer (1885—1940), jednatel spolku „jsa si toho vědom, že věc se dostala v důsledku politických vlivů do stadia, v němž nezbylo, než posuzovati ji jako otázku odborně juristickou, snažil se, aby zajistil zástupci vykonavatele poslední vůle Kohnovy dru. Ambrosovi spolupráci pražských odborných kruhů právnických. Konferoval proto o stavu celé otázky s předními českými zástupci práva civilního, procesního a veřejného a výsledky porad sdělil dru Ambrosovi, který s vzácným pochopením vyhověl pokynům zdejších teoretiků, slibujících i jen sebemenší úspěch na poli, na něž byla věc zamítavým rozhodnutím správních orgánů vehnána... Novější nauka správního práva ukazuje úzkou cestu, jež by tu mohla vést k cíli, cestu tím neschůdnější, že je judikatuře našeho správního soudu posud nevyšlapána. Dá se správní soud v případě Kohnově touto cestou? Věc je krajně nejistá a nám musí stačit vědomí, že nebylo ničeho opominuto, co za daného stavu ... bylo lze podniknouti.⁵⁹⁾ Spolek se potom obrátil přímo na vídeňské ministerstvo kultu a vyučování svým „Memorandem o odkazu dra Kohna“, ve kterém zdůvodňoval stanovisko, podle něhož „dle právního přesvědčení podepsaného spolku nestojí přijetí substituční nadace v cestě nežádáné překážky ani rázu soukromoprávního ani veřejného.⁶⁰⁾ Tato před převratem poslední akce za zřízení druhé české

⁵⁵⁾ Věstník VIII/1916, s. 7.

⁵⁶⁾ J. S. Machar, *Oni a já*, Praha 1927, str. 173—209.

⁵⁷⁾ Orientalisty Rud. Dvořáka, Zpráva o studijním roku 1915—16, ročenka české university v Praze, Praha 1916, s. 22.

⁵⁸⁾ R. Traub, *O právu nadačním se zřetelem k universitnímu odkazu arcibiskupa dra Theodora Kohna*, Praha 1917, s. 63.

⁵⁹⁾ Výroční zpráva jednatelská za rok 1916—17, Věstník X/1918, s. 19, z 15. II. 1918.

⁶⁰⁾ Věstník X/1919, s. 51—54.

⁵⁹⁾ Výroční zpráva jednatelská za rok 1916—17, Věstník X, s. 19, z 15. II. 1918.

⁶⁰⁾ Věstník X, s. 51—54.

university mohla proběhnout jen mimo oblast politiky jako odborná záležitost právnické vědy, jak o tom svědčí uvedená publikace Traubova.⁶¹⁾ Teprve na sklonku války, v r. 1918 vyšla v Brně 12 stránková brožura Drtinova „Druhá česká universita v Brně a fakulta filosofická“ využívající nově nastávající příhodné doby nejen k rekapitulaci argumentů ve prospěch zřízení české university v Brně, ale i k zdůvodněnímu požadavku reformy universitního studia, spočívající v rozdělení filosofické fakulty (z níž se měla odštěpit fakulta pedagogická a přírodovědecká).

Požadavek zřízení druhé české university měl beze sporu národně politický charakter — od reálného vývoje české politiky na sklonku Rakousko-Uherska nelze poměrně velké soustředění k tomuto požadavku oddělit. Nešlo jen o kulturní autonomii — čeští politikové, kteří konec konců usilovali o federalizaci Rakousko-Uherska a lepší existenční podmínky uvnitř tohoto soustátí, hledali v tehdejších politických poměrech cesty, jimiž bylo možno dosáhnout nejen alespoň bezprostředně důležitých politických výsledků, ale také postupně posilovat reálný význam českých zemí v monarchii. Věda a kultura měly být jedněmi z prostředků, které měly význam českého národa podtrhovat, nejen svými tvůrčími výsledky, ale také vlivem na politický život, vývoj a organizaci národního hospodářství a sociální skladbu obyvatelstva. V tomto směru se shodovali konzervativní Staročeši (mysl nadace Hlávkovy, Riegrovy aj., Bráfova koncepce 3 etap národního obrození, jazykové, politické a hospodářské⁶²⁾ Randův program nastupujícího ministra krajana v r. 1903 („Kladné, však stále rozmnožování kulturních vymožeností našeho národa, posílení našeho národního hospodářství a zajištění našeho oprávněného vlivu v rámci celistvého státu“) s realisty (např. citovaný program při vstupu do mladočeské strany) i mladočechy, kteří byli ochotni přijmout i jiné kulturně-politické koncese: založení utrakvistické galerie moderních umění v Praze, zřízení chemického oddělení české techniky v Brně, zřízení české vysoké školy zemědělské, jmenování českých universitních profesorů či členů panské sněmovny či koncese rázu hospodářského (regulace řek atp.) Tento politický zájem byl příznivým stimulem organizačního úsilí české vědy, která však, jako každá věda, musela zápolit o svou profesionální prestiž. Požadavek druhé university sledoval tedy sice politický cíl vytvoření nového českého kulturního střediska pro Moravu i Slovensko, cíl produkce nových kvalifikovaných národně-politicky uvědomělých „kádřů“, soudců, úředníků, lékařů a učitelů, schopných převzít významná místa ve státní správě, národním hospodářství atd., avšak zároveň neméně šlo o novou organizační základnu české vědy, o systemizovanou místa vysokoškolských učitelů, kteří by se mohli vědecky uplatnit,

⁶¹⁾ v pozn. 58.

⁶²⁾ Viz Cyril Horáček, *Nekrolog Bráfov v Almanachu Čs. akademie*, XXIII/1913, s. 163—181.

o vznik nového intelektuálního a vědeckého střediska, nezávislého na autoritě mateřské university.

Bylo třeba dosáhnout vyrovnání nevýhodné situace, která pro Čechy vznikla po rozdělení pražské university a také — alespoň zpočátku — o vyrovnání příležitostí mezi „generacemi“ nebo lépe řečeno mezi skupinou, která přišla s novým vědeckým programem, ale neměla zatím dostatečnou možnost proniknout v rámci dosavadních vědeckých institucí a snad ani pro nejbližší budoucnost dostatečnou šanci v tomto směru.

Při diskusích o zřízení druhé české university se do popředí dostávají v českém táboře požadavky odborné úrovně české vědy. Neprojevuje se to jen v Masarykově hesle konkurence uvnitř české vědy, nýbrž i silnými hlasy, žádajícími rozvahu a důkladnou přípravu učitelských sil. Tento stav ostře kontrastuje s celkem nedávnou dobou zřizování českých přednášek v Praze, kdy nacionální požadavek jazyka předcházela vědecká kritéria.

V praktické politice byla hlavní silou prosazující požadavek druhé university zpočátku mladočeská strana (pomineme-li snahy Bráfovy), ovlivněná jak sepejetím s universitními špičkami, tak ve vlastním slova smyslu národně-politickým dosahem požadavku. Její politika však nebyla v tomto směru úspěšná, což vedlo postupem času k soustředění na jiné, realizovatelnější požadavky zejména hospodářského rázu. Tuto změnu orientace nahrál české politice již ministerský předseda Koerber a lze ji doložit např. přesunutím zájmu o křesla ministra obchodu či orby na úkor krajanského ministerstva r. 1907 či zmíněným postojem sjednoceného českého klubu k petiční akci z let 1910—11.

Ústřední spolek vysokoškolských učitelů ustavený r. 1908 snažil se prosadit požadavek druhé české university jak jeho přesunutím z oblasti nesmiřitelných národně politických bojů do oblasti stavovsky odborné spolupráce v rámci celoříšského svazu, tak nátlakem na české poslance organizovanou petiční, přednáškovou, žurnalistickou a studentskou akci. Avšak v tehdejší politické situaci — zejména pro politický odpor Němců v Čechách — neměl plán zřízení druhé university na Moravě reálnou naději na uskutečnění, jak také ukázal i pokus využít nadace Kohnovy.

Zdá se, že radikální demokraticky orientované hnutí v období těsně před válkou využívalo hesla druhé university k politické demonstraci, v níž se naznačovala nevyhnutelnost radikálních státně politických změn (článek docenta brněnské techniky dr. Hodáče).

Přestože úsilí o zřízení druhé české university na Moravě nepřineslo před převratem 1918 rozhodující výsledek, je zajímavé jak tím, že charakterizuje situaci, v níž se vyvíjela a prosazovala česká vědecká politika na sklonku Rakousko-Uherska, tak okolností, že toto hnutí soustředilo kolem sebe řadu osobností, které potom vynesl do popředí převrat r. 1918 a které převzaly mnohé společensky významné pozice v novém Československém státě.

Der Kampf um die Gründung einer zweiten tschechischen Universität der in den Jahren 1882—1918 verlief, war ein Bestandteil des national-politischen Kampfes, geführt um die Stärkung der Bedeutung und Verbesserung der politischen Stellung des tschechischen Volkes im Rahmen Österreich-Ungarns. Gleichzeitig war dieser Kampf aber auch eine Ausdrucksform der Bemühungen die einen Aufstieg der organisatorischen und materiellen Grundlage der tschechischen Wissenschaft verfolgt, die das nationale Ansehen unterstreichen sollte. Der Kampf um eine Teilung der Prager Universität der seit den sechziger Jahren des vergangenen Jahrhunderts im Böhmischem Landtag verlief, wurde im Jahre 1882 durch ihre Teilung in zwei nationale Universitäten beendet. Die Teilung des Universitätseigentums brachte der tschechischen Universität viele Nachteile und auch die Besetzung der Lehrstühle, bei welcher vor allem der nationale Gesichtspunkt verfolgt wurde, war später oft für die jungen Fachkräfte, die von der Autorität der Prager Würdenträger unabhängig bleiben wollten, der Grund dafür eine neue Basis für ihre Arbeit zu suchen.

Obwohl sich alle politischen Gruppen und die Fachkreise der Universität über die Forderung der Eröffnung einer zweiten Universität einig waren, wurde dieser Forderung nach und nach verschiedene Bedenken zugeschrieben, und zwar die Möglichkeit einer wissenschaftlichen Konkurrenz, die Eröffnung eines neuen kultur-politischen Mittelpunktes in Mähren, neue Gelegenheiten für junge wissenschaftliche Kräfte, die Bildung einer utraquistischen Universität, die Herausbildung einer tschechischen Intelligenz, die in Mähren und der Slowakei eine wichtige Rolle spielen könnte. Der über den Misserfolg aller dieser Aktionen der tschechischen Seite vor dem Jahre 1918 entscheidende Widerstand kam immer von den Deutschen in Böhmen, die die politische Angriffsstärke dieser Forderung einschätzen konnten und besonders die aus einer Überproduktion der Intelligenz in Böhmen hervorgehenden sozialen Konsequenzen befürchteten. Sie stellten sich besonders dagegen, dass die mährische Hauptstadt Brünn zu einem neuen Universitätszentrum erhoben wird, da sie dieser Stadt einen deutschen Charakter erhalten wollten. Als es offensichtlich wurde, dass die radikale jungtschechische Politik nicht fähig ist die Forderung einer zweiten tschechischen Universität durchzusetzen, ergriffen die Mitarbeiter der Hochschulen selbst die Initiative. Sie suchten auch auf die Studenten stützende organisierte der Zentralverein der Hochschullehrer mit dem Sitz in Prag in den Vorkriegsjahren Aktionen, welche die Durchsetzung einer zweiten Universität durch tschechische Abgeordnete im Reichsrat unterstützen sollten. Aber auch diese Aktion blieb erfolglos und zwar nicht nur wegen dem Widerstande der Deutschen aus Böhmen, sondern auch wegen der Uneinigkeit der tschechischen Politik, die in verschiedene politische Parteien zersplittert war. Die Errichtung eines zweiten Universitätszentrums konnte deshalb erst nach dem Krieg zusammen mit der Entstehung des tschechoslowakischen Staates im Jahre 1918 verwirklicht werden.

REFERÁTY

ACTA FACULTATIS ARTIUM UNIVERSITATIS VINDOBONENSIS
1385—1416

NACH DER ORIGINALHANDSCHRIFT HRSGB. VON PAUL UIBLEIN,
PUBL. D. INSTITUTS F. ÖSTERREICHISCHE GESCHICHTSFORSCHUNG
VI. REIHE, 2. ABT., GRAZ—WIEN—KÖLN 1968, 606 STR.

S menším zdržením, které zaviniily vysoké finanční náklady i náročný tisk, vyšel první svazek Aktů artistické fakulty vídeňské university. Všichni, kteří znají cenu tohoto pramene, edici vřele uvítají. Jde skutečně o pramen neobyčejně významný, jenž ku podivu dlouho zůstával nevyužit, ačkoli obsahuje základní údaje k vnitřním dějinám vídeňské artistické fakulty. Stačí běžné srovnání s obdobnými akty pražskými, abychom s trochou hořkosti konstatovali, co všechno pražští děkané obětovali své stručnosti. Zatímco v prvním případě je nutno pracně shledávat záznamy o přednáškách jednotlivých mistrů, vídeňská akta přinášejí téměř pro každé dva semestry kompletní *ordo lectionum*. Vídeňští děkané se tedy nespokojovali s pouhým soupisem akademických funkciónářů a se seznamy kandidátů při bakalářských a licenciátských zkouškách. S obšírností, kterou badatel s povděkem kvituje, zapisovali jednací body, usnesení a někdy též rozpravu z fakultních kongregací. Ne vždy jde o zápisy důležité (rovněž vídeňští děkané měli různé náhledy na úplnost protokolu), i v nich se však vyskytují konkrétní jména, která usnadňují biografické studium vídeňských bakalářů a mistrů.

Spolu s autorem je možno vyslovit politování, že byl z vnějších důvodů nucen vypustit z předmluvy rozsáhlé pojednání o výuce, organizaci a personálním stavu vídeňské artistické fakulty, jež bylo koncipováno jako doplněk k práci nedávno zemřelého profesora

A. Lhotskyho.¹⁾ Po předmluvě, jež obsahuje podrobný popis vydávaného pramenu, následují užitečné přehledy rektorů vídeňské university a děkanů artistické fakulty v příslušném časovém období (str. XIX—XXII). Vlastní text na str. I—479, který má všechny náležitosti moderních edic tohoto druhu, je obohacen o zasvěcený věcný komentář, v němž nalezneme nejen nezbytné vysvětlivky a odkazy na literaturu, ale i citace z jiných universitních i mimouniversitních pramenů. Orientací v přehledném, nicméně však rozsáhlém textu usnadňují tři rejstříky: rejstřík osob podle křestních jmen, rejstřík příjmení a místních jmen a konečně soupis přednášek. Rád bych se zastavil u rejstříku prvního (str. 495 až 570!), a to nejen pro jeho přesnost a spolehlivost, jež jsou příznačné pro celé Uibleinovo dílo, nýbrž zejména pro jeho užitečnost, jež daleko přesahuje rámec a poslání edice. Pokud to jen bylo možné, autor uvádí u každého jednotlivce immatrikulaci, *peregrinatio academica* a odkazy na jiné prameny i literaturu. Z rejstříku se tak stal biografický komentář připomínající rozsáhlá díla Emdenova pro Oxford a Cambridge nebo průkopnický komentář pod čarou v Keussenově edici kolínské universitní matriky.²⁾ Jen

¹⁾ A. Lhotsky, *Die Wiener Artistenfakultät 1365—1497*, SB d. Öster. Akad. d⁵ Wissenschaften Philosophisch-hist. Kl. 247, 2. Abh., 1965.

²⁾ A. B. Emden, *A Biographical Register of the University of Oxford to*

ten, kdo zná nesnáze této práce, může ocenit akribii a píli vynaloženou při sestavení rejstříku. K rejstříkové části jsou dále připojeny obvyklé soupisy zkratk, použitých pramenů a literatury.

Edice má, jak jsem již naznačil, v prvé řadě význam pro nejstarší dějiny vídeňské university. Současně však, jak tomu je vždy u pramenů této povahy, přináší cenné údaje a poznatky pro komparativní studium středověkých vysokých učení. Platí to hned o možnosti kvantitativního srovnání počtu lokovaných kandidátů při bakalářských a licenciátských zkouškách, která až dosud v případě vídeňské artistické fakulty nepřicházela v úvahu. Využívám proto této příležitosti a doplňuji tak své výzkumy publikované ve studii „Pražské universitní studentstvo v předrevolučním období 1399—1419.“³⁾ V období od zimního semestru 1398—1399 až do zimního semestru 1408—1409, které tvoří jednu ze dvou časových jednotek mého výzkumu, vyšlo z vídeňské artistické fakulty 251 bakalářů a 86 licenciátů. Srovnání s Prahou, kde v téže době graduovalo 858 bakalářů a 182 licenciátů, znovu potvrzuje prvořadé postavení Karlovy university mezi středoevropskými vysokými školami v desetiletí předcházejícím Dekretu kutnohorskému. Koeficienty, kterých používám k hypotetickým výpočtům immatrikulací a frekvence na pražské universitě, svědčí v tomto případě o číslech blízkých se spíše k dolní, než k horní hranici.⁴⁾

A. D. 1500. I—III, Oxford 1957—1959, *A Biographical Register of the University of Cambridge to 1500*, Cambridge 1963 a H. Keussen, *Die Matrikel der Universität Köln*, I, Bonn 1928²⁾.

³⁾ Rozpravy ČSAV, Ř. spol. věd, 77, 1967, seš. 3, str. 31n.

⁴⁾ Koeficient K_1 (počet immatrikulovaných: počet bakalářů) = 6,1, K_2 (počet immatrikulovaných: počet licenciátů) = 17,8 a K_3 (bakaláři : mistři) = 2,9. Při použití koeficientu K_1 ($858 \times 6,1$) byl by celkový počet immatrikulovaných v daném období 5233 posluchačů, při použití koeficientu K_2 ($182 \times 17,8$) pouze 3239. Druhý hypotetický výpočet se patrně více blíží skutečnosti, neboť celkový počet immatrikulací ve Vídni činil

Jelikož jsme měli možnost přímého studia fakultních akt ještě před vydáním výše uvedené studie, není třeba korigovat výpočty týkající se pražské secese v roce 1409 v souvislosti s vídeňskou universitou. Nyní je však možné dodat, že nejvíce bakalářů a mistrů přešlo z Prahy do Vídně již v 80 letech 14. století (napočítal jsem 31 bakalářů a 17 mistrů, z toho jen v roce 1385 9 bakalářů a 4 mistři) a že v průběhu celého období 1385—1416 přešlo z Prahy do Vídně několikrát více bakalářů a mistrů, než tomu bylo naopak.⁵⁾

Nehledě na různé záležitosti někdejších členů pražského učení, jež byly v aktech protokolárně zachyceny,⁶⁾ nalezneme v edici několik pozoruhodných svědectví pro dějiny Karlovy university resp. českého reformního hnutí. Na prvním místě je to záznam z 24. dubna 1413 o slyšení dlomouckého vikáře dr. Náze, který se oozadoval intervence vídeňského učení „in materia fidei et contra wiklefiatas.“⁷⁾ Neméně důležité jsou zápisy týkající se procesu M. Jeronýma Pražského a korespondence pražských a vídeňských mistrů ve věci viklefské herse.⁸⁾ Pozornosti by neměly ujít ani občasně zmínky rozšiřu-

v témže období 1539. K metodice těchto výpočtů srv. Šmahel, *Pražské univ. studentstvo*, str. 33.

⁵⁾ U bakalářů činí tento poměr přibližně 1 : 6, u mistrů zhruba 1 : 15. Přesná čísla neuvádím, protože identifikace je v některých případech značně obtížná.

⁶⁾ Týká se to např. žádosti M. Io. Helcopii v jeho sporu s pražskými mistry (srv. *Acta* str. 48, 166, 172 a *MUPr* I, I, str. 353). Identifikace osob činí ovšem někdy potíže. Je tomu tak např. v případě Alberta (de) Bremis de Oyta, u něhož Uiblein, *Acta*, str. 495—496 připouští, že jde o pražského doktora medicíny, ačkoli ten se nazýval Albertus Dytmari de Bremis (srv. *MUPr* I, I, str. 377, 379).

⁷⁾ *Acta*, str. 395—396. Jde tu zřejmě o akci, kterou vyprovokoval průběh jednání Husovy pře před královskou komisí v Praze. K tomu srv. V. Novotný, *M. Jan Hus*, II, Praha 1931, str. 281n.

⁸⁾ *Acta*, str. 349—350, 397, 400.

ující znalosti o výuce na pražské artistické fakultě. V roce 1407 byl např. mistr Io. Bewart pověřen opatřit prostřednictvím pražských kolegů nové texty pro doplnění fakultní knihovny. Zájem byl zvláště o „*questiones nove Parysienses super Physicorum et Mathaphysicorum*“, jejichž záznam patrně někdo přinesl z Prahy do Vídně. O rok později se zase dovídáme, že mistrovská kongregace vyslovila souhlas s tím, aby vedle kvestií Buridanových mohli přednášející používat i „*questiones nove de Anima... nuper de Praga portate iuxta ordinacionem facultatis*.“⁹⁾

M. A. LEMASNE-DESJOBERT: LA FACULTÉ DE DROIT DE PARIS A U X XVIIe ET XVIIIe SIÈCLES. EDITIONS CUJAS, PARIS 1966, 162 PP.

Práce je věnována pomě-
rům v 17. a 18. století, ale ve skutečnosti mnohde zabíhá předto. Vyžaduje to sám předmět, protože k hlavní události, která ovlivňovala osudy pařížské právní výuky ještě v této době, došlo hned v jejích počátcích. Byl to zákaz vyučování římského práva v Paříži bulou Honoria III. Super specula z r. 1219, jehož důvody není ani dnešní badání s to úplně objasnit. Je ovšem známo, že pařížská universita, v té době ještě nerozdělená na fakulty, byla ve středověku především proslulým učilištěm theologie. Omezení výuky na kanonické právo tedy vcelku harmonovalo s touto její orientací. Když se však v r. 1270 právnická fakulta v Paříži organizačně osamostatnila, oetla se vůči ostatním francouzským universitám, na které se zákaz nevztahoval, v nevýhodném postavení. Její handicap se zvětšoval, jak kanonické právo pozbyvalo v právní praxi s postupující sekularizací významu, a když se v r. 1535 začala pro kvalifikaci advokáta (kvůli tomu většina studentů studovala) vyžadovat licence obojího práva, stalo se pro pařížskou právnickou fakultu doplnění vyučovacího programu životní nutností. Celá druhá polovina 16. a valná část 17. století jsou vyplněny konkurenčními zápasy o studenty s ostatními francouzskými universitami, jmenovitě s orleánskou, která byla Paříži nejbliže,

Závěrem netřeba mnoho dodávat. Editor odevzdal dílo po všech stránkách příkladně, jež se stane, jak alespoň doufám, užitečným vzorem pro tolik potřebnou reedici děkanských akt pražské artistické fakulty.

František Šmahel

⁹⁾ *Acta*, str. 279, 303. Za povšimnutí stojí i zápis z 18. III. 1397, který se týká Wolfganga Erdingera: „*qui defecit in 3bus libris Physicorum quoad exercitium, et stetit textualiter solum in Veteri arte, ut moris est in Praga exercitare*“. (Ib. str. 146.)

i s pokoutními soukromými učilišti práv, kterých se v Paříži počítalo až k devadesátí. Zákaz výuky římského práva nebyl na právnické fakultě v Paříži nikdy doslovně dodržován. Učitelé se při přednáškách zabývali i nejedním místem z Digest nebo z Codexu. Výklad Institucí byl pokládán za vhodný úvod do kanonického práva. Fakulta, když měla zákaz římského právo vyučovat, přišla i na to, že nemá zakázáno je zkoušet a udílet z něj grady. Poučení poskytovala většinou zmíněná soukromá učiliště. V 16. století, když humanismus pozdvihl prestiž římské jurisprudence, počaly se však samostatné přednášky z římského práva objevovat přímo na fakultě. Ale všechny tyto snahy znovu schladila tentokrát královská ordonance z Blois z r. 1579, a odpůrcům římského práva se podařilo zvrátit také už připravené povolení Ludvíka XIII. a další akci v roce 1656. Zákaz přednášek římského práva definitivně padl teprve s ordonancí z r. 1679, která současně zakázala soukromou výuku práv v Paříži, a zřídila při fakultě královskou profesuru francouzského práva. Převahu ve výuce však získalo římské právo. Přednášeli je od té doby čtyři ze šesti profesorů (užívali stále středověkého titulu doctor regens).

To byl zvláštní, specifický problém, se kterým právnická fakulta v Paříži zápasila. Vedle toho však můžeme v jejím

vývoji v 17. a 18. století postihnout i některé obecné rysy, které jsou charakteristické pro větší evropských univerziteté doby, a které ve svém souhrnu způsobily, že university sehrály při vytváření moderní evropské vědy tak málo významnou úlohu. Je to též obraz zaostávání a krise instituce, která se s námahou adaptuje v nových poměrech, v němž můžeme najít mnohé analogie i se soudobou universitou pražskou. Především se také v Paříži projevovala krise celého středověkého způsobu materiálního zabezpečení vysokých škol, která vedla k poklesu profesorských příjmů a tím k celkovému sestupu prestiže profesorského sboru. Pařížští profesori se dlouho netěšili ze zákazu soukromého vyučování práv, který jim odstranil nevítanou konkurenci. Dekretem z r. 1680 bylo totiž na fakultu k jejich velké nevoli přidáno vedle profesora francouzského práva ještě dvanáct doktorů agrégés. Nedůstojné šarvátky s těmito novými podílíky na fakultních důchodech, v nichž se před veřejností odhalovala trapná nenechavost právnických profesorů, tvořily potom hlavní, málo povznášející náplň vnitřních dějin fakulty až do revoluce. Agrégés byli vtlačováni do úlohy pouhých korepetitorů, profesor francouzského práva sice přednášel, ale nebylo mu práno, aby se jeho kurs stal předmětem obligatorní zkoušky. Přes všechny zákazy nezankla ani pokoutní soukromá výuka práv. Kvetla dál pod rouškou korepetice, a zámožné rodiny jí dávaly před fakultním studiem nepokryté přednost.

Ruku v ruce s hospodářským úpadkem postupoval i odborný pokles. Jako u nás, neměla ani v Paříži právnická fakulta dost vlastních sil, aby překonala setrvačnost středověkých tradic. Příčinou byla především mediokrita profesorského sboru, pochopitelná vzhledem k nízkým platům. Analýza vyučování na právnické fakultě v 17. a 18. století patří k nejvíce přínosným partiím knihy (str. 75–102). Kursy profesorů římského práva hodnotí autorka jako přízemní a průměrné. Výuka kanonického práva byla zatížena galikanismem. Kladla důraz jen na několik sporných otázek, čímž bylo znesnadněno pochopení kanonického práva jako celku. Francouzské právo bylo vy-

kládáno bez hlubší ujasněnosti předmětu, popisně a pedantsky. Snahy autorů, kteří se snažili o srovnávání různých coutumes a připravovali unifikaci francouzského práva, zůstávaly fakultními kruhy nepovšimnuty. Metodika vyučování byla zastaralá. Až do konce Ancien regimuse neobjevily tištěné učebnice. Přednášky spočívaly v diktování, které si měli studenti zapisovat (ve skutečnosti zapisovali přednášky řemeslní písaři, od nichž si je pak studenti kupovali). Jako jazyk přednášek a zkoušek se až do revoluce udržela latina. Budovy se rozpadaly. Presence na přednáškách, přes četná disciplinární nařízení, byla nevalná. Přčetné zkoušky (které vedly ve druhém roce k bakalaurátu, ve třetím k licenci) měly stále ráz neplodných středověkých disputationí. Poměry, které, jak vidno, připomínají v mnohém poměry na pražské právnické fakultě před tereziánskou reformou. Přitom však pařížská právnická fakulta ani v době, kdy se na ní ještě nepřednášelo římské právo, nebyla nikterak bezvýznamná, a počtem posluchačů vynikala stále nad ostatní právnické fakulty ve Francii. Přítazlivost jedinečného města byla už tehdy obrovská.

Jako u nás, vkládá se za této situace do vývoje právnické výuky jako nový aktivní faktor státní moc, která se snaží usměrnit fakultu na dráhu nové doby. V roce 1553 si koruna vyhradila jistý vliv při ustanovování regentů. Statuty Jindřicha IV. z roku 1598 už regulovaly z královské moci do detailů studijní rozvrh. Co u nás znamenal pro právnickou fakultu superintendent z řad radů apelačního soudu, to byl v Paříži parlament: od roku 1600 prováděl na fakultě všeobecnou kontrolu, od r. 1679 dozíral, aby byly licence vydávány podle předpisů tehdy vydané ordonnance. Od r. 1700 nesměla fakulta vydat žádné rozhodnutí o disciplině nebo o studiu bez jeho souhlasu. Tím dostal parlament do rukou přímo všeobecné řízení fakulty, které mohlo být tím intenzivnější, že její vztahy k ústředním orgánům university i k ostatním fakultám byly velmi volné.

Ale k rozhodnému ozdravujícímu zásahu státu do právnického studia, jakým u nás byly tereziánské a josefínské reformy, ve Francii nedošlo. Ještě Colbert si byl jasně vědom, že reforma justice

předpokládá pronikavou reformu právnického studia. Projevem toho byla ordonnance z r. 1679 s legalizací výuky římského práva a se zřízením profesury pro francouzské právo. Ale v 18. století se linie státních zásahů do právnického studia rozměňuje. Reformní projekty — v podstatě jen soukromé návrhy — se objevují až v druhé polovině 18. století: Loryho návrh z r. 1764, roku 1767 návrh samé fakulty, 1770 Maupéou, 1785 Barrentin, 1786 pařížský parlament. Nešly vcelku ani tak daleko, jako u nás např. už v roce 1711 návrhy Birelliho. Ani stopy po úsilí uvést na fakultě nové předměty, v nichž bylo tehdy těžiště rozvoje právní vědy, jako bylo veřejné, přirozené, mezinárodní atd. právo, které už v té době na střeoevropských universitách zdolmácněly. Parlamentní kruhy usilovaly spíše o simplifikaci studia ve smyslu jeho zprakticizování. Z tohoto hlediska bylo kanonické právo nepotřebný balast, římské právo pouhá kuriosita. Nejlepší parlamentníci, kteří viděli význam římského práva pro teoretické formování právníka, shlíželi se ještě v 18. století v „commentaire toujours admirable“ pana Cujase. Kdyby byly provedeny reformy podle jejich přání, byla by fakulta ztratila vědecký charakter.

Svět noblesse de robe rozhodně nebyl tou silou, která by mohla přivodit nástup nových proudů na fakultu. Byl myšlenkově zakotven ještě hluboko v křesťanské a monarchické tradici. Člověk jako Montesquieu byl v těchto kruzích řídkou výjimkou. Ještě méně byl novým směrem nakloněn profesorský sbor. Universitní agrégé Bouchaud napsal na Alembertovo pozvání pro Encyklopedii články „De-

HUMANISMUS A RENESANCIA NA SLOVENSKU V 15.–16. STOROČÍ. REDIGOVALI L. HOLOTÍK A A. VANTUCH, VYDAVATELSTVO SAV BRATISLAVA, 1967, 508 STRAN.

Obsáhlá publikace je soubohem prací přednesených v prosinci 1965 na konferenci pořádané Historickým ústavem SAV při příležitosti púltisicelého jubilea založení prvního vysokého učení v Bratislavě — Academie Istropolitany. Ani konference a tedy ani sborník

kret“ a „Dekretály“: počkal si potom na profesuru plných patnáct let. To ovšem nepovzbuzovalo k novotářství na universitě. Teprve v roce 1791, tedy už za revoluce, se agrégés přihlásili k novým idejím při příležitosti skromné žádosti o zřízení nové stolice pro mezinárodní právo. Pochopíme, proč se u studentů těšili po celé 18. století sympatiím soukromí instruktora práv, a proč mondénní společnost nuzácké, patrně už i trochu směšné profesury přezírala. Náprava právnického studia, jehož nová myšlenková náplň vyrostla úplně mimo oficiální fakultu, čekala na revolucionáře, kteří 15. září 1793 právnickou fakultu s celou starou universitou zavřeli.

Madame Lemasne dovede vylíčit všechny tyto skutečnosti živým a vtipným způsobem. Co nám podává, rozhodně není práce materiálová. Spoléhá, místy snad až příliš, na faktografický základ ve starší podrobné publikaci G. Périése: L'Histoire de la Faculté de Droit dans l'Ancienne Université de Paris (Paříž 1890). Výhodou takového přístupu je, že hlavní problémy vystupují jasněji do popředí, a nejsou utopeny v detailech. Na druhé straně je třeba říct, že dokumentace je často jen náznaková a mnohde má spíše ráz ilustrace. Také všechny stránky tematu nejsou stejnoměrně probrány: přáli bychom si např. systematictější výklad o fakultním hospodářství a vůbec o vnitřní správě fakulty, o akademické jurisdikci a o dalších jiných věcech. V literatuře o dějinách universit, tak chudé, když jde o 17. a 18. století, je však kniha nesporným obohacením, a u nás po ní každý sáhne s užitkem.

Jiří Klabouch

první dva oddíly zabývající se jednak bezprostředně osudy Academie Istropolitany a školství na Slovensku, jednak sledující studenty ze Slovenska na zahraničních univerzitách. Ostatní příspěvky sborníku byly shrnuty do oddílů pod názvy: Humanizmus a renesancia na Slovensku, Vzťahy Slovenska k okolitým krajinám za humanizmu a konečně Tlač, knižnice, výtvarné umění, vzdělanost, bibliografia. Není možné zabývat se zde všemi oddíly a statemi sborníku. Bude však na místě věnovat pozornost alespoň dvěma prvním oddílům sborníku, z ostatních pak článkům, jejichž tematika se nějakým způsobem dotýká i dějin pražské university.

Ve studii *Istropolitana a Bologna* (str. 5–24), jež celý sborník uvádí, se K. Rebro pokusil osvětlit vztah bratislavské university k jejímu oficiálnímu vzoru — universitě boloňské — a stručně, avšak výstižně charakterizoval stav boloňské university v pol. 15. stol. Rebro po rozboru kompetence kancléře a vicekancléře Istropolitany — poukázal však i na některé další skutečnosti pro jeho názor svědčící — dospěl k závěru, že bratislavská universita byla organizována podle boloňského vzoru. Odmítl také domněnku, jako by se boloňský vzor týkal jen právnické fakulty a jako by se ostatní fakulty Istropolitany řídily zvyklostmi university pařížské. Tento autorův názor přesvědčuje, neboť dokázal, že existence právnické fakulty na Istropolitane je fikcí, že se o její činnosti nedochová ani jediný spolehlivý doklad a že naopak nepřímé důkazy svědčí proti její existenci. Protože ani existenci lékařské fakulty nepovažuje Rebro za bezpečně prokázanou, zbývají podle jeho názoru Istropolitane vlastně jen fakulty dvě — theologická a artistická. Avšak zatímco činnost bratislavské artistické fakulty lze považovat za opravdu prokázanou, nezdá se, že je tomu tak i u fakulty theologické. Je ovšem zřejmé, že v Bratislavě jako součást Istropolitany existovalo theologické studium, domnívám se však, že to ještě neznamená existenci theologické fakulty jako korporace. Mám na mysli především možnost udílení gradů, jež bylo závislé i na množství přednášejících a zkoušejících. A protože i universita jako celek trpěla

nedostatkem učitelských sil, je otázka, zda se za takové situace i ona mohla plně a do všech důsledků jako středověká universitní korporace konstituovat. A v této souvislosti se jeví jako upřílišené autorovo přesvědčení o tom, že bratislavská universita měla vypracována i statuta. V nedocenění tohoto aspektu, tj. možnosti rádného a všestranného fungování university jako korporace pak snad lze vidět jistou slabinu Rebrovy spolehlivé, střízlivé a přínosné studie.

Stať P. Ratkoše *Vztah Jána zo Sredny a Juraja Schönberga k univerzite Istropolitana* (str. 66–87) přináší podstatně víc nežli slibuje její nadpis, neboť autor se v širších souvislostech hospodářsko-politických dotkl řady otázek souvisejících s existencí university i jejích fakult. Z Ratkošova výkladu přesvědčivě vysvítá, že to byli vlastně jenom Jan ze Sredny a Jiří Schönberg, komu Academia Istropolitana děkuje za svou, byť velmi krátkou (žila totiž nejvýš toliko v letech 1467–1490) existenci, neboť panovníkova účast při vzniku university byla do značné míry formální. Impuls k jejímu založení vzešel od pozdějšího jejího kancléře Jana ze Sredny a panovník neměl rovněž podíl na vlastním ustavení university a jen minimálně přispěl k jejímu hmotnému vybavení. Hlavní role tu vždy připadla kancléři, jehož pak v konkrétní denní péči o universitu zastupoval jako vicekancléř bratislavský probošt Jiří Schönberg. Ratkoš shledal vše, co jakkoliv dokazuje činnost Istropolitany a jejích fakult, na rozdíl od Rebra však je přesvědčen i o existenci právnické fakulty. Nepochybuje také o tom, že v život vešla i fakulta lékařská, ač to, co uvádí, svědčí spíše pro to, že k jejímu vzniku ani dost dobře dojít nemohlo. Zcela nedostatečné personální vybavení university, na něž autor poukazuje, bylo způsobeno především nezájmem panovníkovým. Situaci v tomto ohledu nemohla zlepšit ani snaha vicekancléřova, takže úpadek a pak i zánik Istropolitany dlužno přičíst na prvním místě nedostatku finančních prostředků pro vydržování učitelského sboru. Podobně jako u studie Rebrovy dovolují podle mého názoru i výsledky práce Ratkošovy do značné míry pochybovat o tom, že by se v Bratislavě byla mohla

v letech 1467–1490 opravdu rádně konstituovat všestranně fungující universitní korporace. Předností Ratkošovy studie je zasažení vzniku, vývoje i zániku Istropolitany do celkové hospodářsko-politické situace Uherského království, přičemž však jde o analytickou studii založenou — jak se zdá — na všech dnes známých pramenech (ani Ratkošovi se však nepodařilo jmenovitě uvést více nežli 10 studentů bratislavské university). Jedním z vedlejších poznatků této záslužné a cenné práce je to, že pro uspořádání Smolenické konference věnované jubileu Istropolitany by býval vhodnější rok 1967, neboť k r. 1465 nelze klást ani vznik university, ani rozhodnutí o jejím budoucím sídle.

Budapeštský badatel T. Kardos sice své pojednání nazval *Devotio Moderna na Academi Istropolitane* (str. 25–39), titul článku však neodpovídá obsahu. Autor v něm totiž přehledně seznamuje s vývojem tohoto duchovního hnutí v Evropě, přičemž tu věnuje relativně značnou pozornost Čechům. Dále podává rozbor disputeace, jež se někdy v r. 1468 až 1469 odbyvala při obědě u kancléře university arcibiskupa Jana mezi králem Matyášem a Janem Gattem, přes krátké působení asi jedním z nejvýznamnějších profesorů Istropolitany. Kardos vyslovuje přesvědčení, že jak arcibiskup a kancléř university, tak panovník byli bezprostředními přívrženci *Devotio Moderna*, v Gattovi pak vidí stoupence novoplatonismu a vyslovuje názor, že na Academi Istropolitane na sebe ve svobodných diskusích vzájemně působily *Devotio Moderna*, humanismus a novoplatonismus. Kardosova studie je zajímavá a plná podnětů, je tu však — jak se domnívám — až příliš mnoho hypotéz, jež patrně budou vyvráceny. To platí např. o autorově výroku, že „masa studentov prichádzajúcich z Čiech, z Moravy a zo slovenského jazykového územia“ byla pro *Devotio Moderna* na Istropolitane rozhodně podporou. Vzhledem k tomu, že není naprosto nic známo „o masách studentů“ na Istropolitane, nelze navíc předpokládat „masy“ z určité oblasti. J. Zatheyova z Krakova v biografické črtě *Martin Bylica z Olkusa, profesor Academie Istropolitany* (str. 40 až 54) seznamuje čtenáře s prostředím,

jež postupně vytvářelo osobnost tohoto významného astronoma i astrologa. Autor líčí prostředí Bylicova rodiště, podrobně seznamuje s poměry na krakovské universitě, jež tohoto astronoma nejvíce ovlivnila, dále pak sleduje Bylicovo působení v Boloni a posléze jeho pobyt v Uhrách. Zatheyova svým způsobem vyčerpávající studie však postrádá jakoukoliv zmínku o Bylicově vztahu a působení na Istropolitane, což je — alespoň v této souvislosti — závažný nedostatek. Odpověď na tuto otázku lze do jisté míry nalézt ve stati K. Fischera *Astronomie na Academi Istropolitane* (str. 55–65), v níž se autor pokusil o poznání Regiomontanova a Bylicova působení na bratislavské universitě. Došel k závěru, že Regiomontanus tu vystupoval jen pohostinsky, o Bylicovi říká, že jeho spojení s universitou bylo pevnější, že tu přednášel a také konal astronomická pozorování. Příznačné je Fischerovo konstatování, že o astronomii byl malý zájem u studentů a že oba astronomové se zúčastňovali panovníkových vojenských tažení. Fischer přesto shledal některé doklady o jejich činnosti v Uhrách a snad i přímo na universitě, ač také tu byl nucen poukázat i na zájmy vojenské. Fischerova stať je zajímavá a hodnotná, myslím však, že jí v některých ohledech schází odborná historická kritika. Z Fischerovy i Zatheyovy práce vyplývá, že ideálem pro zpracování tak náročného problematiky by byl buď badatel odborně školený v obou disciplínách nebo co nejužší spolupráce dvou specialistů vzdálených jakékoliv řevnivosti.

Podrobným rozбором zápisů týkajících se stavebního objektu někdejší bratislavské university došel V. Jankovič v článku *O budovách Academie Istropolitany* (str. 94–99) k závěru, že Istropolitana nebyla omezena toliko na tzv. Gmaitlovský dům, nýbrž že jí patřila i sousedící s ním budova bratislavského proboštsví. Tento universitní objekt — původně královský letohrádek, který universita dostala při svém vzniku od panovníka, pak podle Jankoviče byl vlastní budovou university. Za jakýsi doplněk Jankovičova článku lze považovat *Archeologický výskum areálu Academie Istropolitany v roku 1965*, o jehož výsledcích referuje A. Vallašek (str. 88 až 93).

A. Csizmadia osvětlil ve studii *Vysoké školstvo v Uhorsku v 14.—15. století* (str. 100—117) osudy obou předchůdkyň Academie Istropolitany, tj. university v Pětikostelí zal. r. 1367 a dále pak university ve Starém Budíně zal. r. 1389, a na tomto základě se pokusil obecně charakterisovat vývoj vysokého školství v Uhrách do vzniku bratislavského vysokého učení. Z jeho výkladu a z toho, co přináší dříve uvedené studie o existenci Istropolitany, vyplývá závěr, který sice autor nevyšlovl, který však je zřejmý. Tímto závěrem je dle mého soudu skutečnost, že Uhry a jejich obyvatelstvo po celé 14. a 15. století nebyly společensky dostatečně zralé pro trvalou existenci university, což dostatečně prokazuje poměrně rychlý zánik tří postupně, vždy však v jiném místě založených universit. Autorův zajímavý výklad znamená přínos pro bádání o dějinách středoevropských universit, zároveň však je třeba říci, že některé jeho formulace jsou i problematické a nepřesvědčivé. I když jde o stat přeloženou z maďarštiny, není jasné, proč se ve slovenském textu užívá důsledně dvojice názvů Pätikostolí a Óbuda, zatímco v německém shrnutí jsou tato místa naopak důsledně označována Pécs a Altofen. Článek P. Vajcika *Nižšie školstvo na Slovensku v 15. a 16. století* (str. 118—127) uzavírá první oddíl sborníku. Autor se v celkem výstižném přehledu zabývá téměř všemi stránkami rozvoje nižších, hlavně městských škol na Slovensku. Těžiště jeho práce je v 16. století, což je dáno nejen dochovanými prameny, nýbrž je i odrazem faktického stavu slovenských škol v tomto období.

Úvodní stat druhé části sborníku napsal B. Varsik. Ve studii nazvané *Slovensko a európska vzdelanosť v 15. až 16. století* (str. 128—135) mohl do značné míry shrnout výsledky svých starších bádání, které jen doplnil závěry z novější literatury. Varsikovi tak vznikl hutný a konkrétní obraz slovenské vzdělanosti, jež v 15. a 16. století byla výrazně formována pražskou, krakovskou, vídeňskou a vitenberskou universitou. Ve studii *Slovenští studenti na pražské universitě v 15. a 16. století* (str. 137—146) se Fr. Kavka zabýval problematikou slovenských studentů v Praze nejen z hle-

diska demografického, nýbrž snažil se postihnout i důvody, které Slováci ke studiu v Praze vedly. Prvá část jeho práce potvrdila starší výsledky Varsikovy k nimž lze doplnit jen jednotlivosti. Na rozdíl od Varsika však Kavka nevidí důvod příchodu slovenských studentů na pražskou akademii jenom v potřebách slovenského protestantismu, nýbrž uvádí řadu faktorů, které mohly rozhodování Slováků přicházejících do Prahy spoluovlivňovat. V této souvislosti Kavka akcentuje zejména jazykové prostředí (jeho českost), novoutrakvistický charakter university, i to, že šlo o universitu jednofakultní. Kavkova studie jen znovu potvrzuje konstatování Ratkovošova, že existence kacířské pražské university nebyla (a vzhledem k frekvenci Slováků v Praze v 2. pol. 15. stol.) ani nemohla být skutečným důvodem pro vznik Istropolitany. Kromě práce Kavkovy jsou ve sborníku ještě další dvě demografické studie věnované universitě krakovské a vídeňské. P. Horváth v článku *Studenti zo Slovenska na krakovskej univerzite v 15. a v prvej polovici 16. storočia* (str. 162—172) došel k poznání, že většina slovenských studentů přicházela do Krakova, kde jich studovalo celkem asi na 900, z východoslovenských a středoslovenských měst. Autor sleduje nejen vzrůst či pokles jejich návštěvnosti během jednotlivých období, nýbrž zaznamenává i geografický posun od východu k západu a zabývá se i sociálním původem scholárů. Hlavní příčinou markantního poklesu počtu slovenských studentů v Krakově, k němuž došlo ve 20. letech 16. stol., však nelze spatřovat v moháčské katastrofě a jejích důsledcích. Tento jev měl svůj hlavní důvod v situaci krakovské university, která poklesem počtu studentů doplatila na Lutherovu reformaci a její následek — postupné „reformování“ značné části německých universit. Zhruba tytéž otázky jako Horváth si kladl i M. Kučera ve studii *Studenti zo Slovenska na viedenskej univerzite do r. 1530* (str. 173—188), na rozdíl od Horvátha však věnoval více pozornosti národnostnímu složení studentů a použil i tabelárního zpracování. Statistické zpracování (podchytil celkem na 1 200 slovenských scholárů) mu umožnilo poznání, že vznik Istropolitany se vlastně nikterak

na frekvenci slovenských studentů na vídeňské universitě neprojevil. Protože totéž se patrně dá vyvodit i z výkladů Horváthových, je zřejmé, že u Istropolitany nelze v žádném případě mluvit „o masách studentů“ (Kardos). O prudkém poklesu návštěvnosti slovenských scholárů ve Vídni platí do značné míry to, co bylo výše konstatováno o Krakově, i když Kučera uvádí závažnější vnitřní příčiny domácí, tj. uherské. Je jistě škoda, že obě tyto v zásadě hodnotné a přínosné studie neobsáhly celé 16. století. Tento jejich nedostatek by se projevil zejména tehdy, kdyby do sborníku bylo zařazeno i demografické zpracování vztahu Slovenska k vitenberské universitě. To, že k vypracování takové studie nedošlo, do značné míry obraz slovenské vzdělanosti 16. století, tj. obraz měšťanského humanismu na Slovensku zkresluje. Stat E. Kováče *Vztahy krakovskej univerzity k Slovensku za renesancie* (str. 147 až 161) se neřadí k těmto demografickým studiím a její autor si všímá úlohy, kterou seřáli někteří význační jedinci prošlí krakovskou universitou pro rozvoj humanismu v hospodářsky silných městech Slovenska. Jeho zralá a dobře fundovaná studie, v níž poukazuje i na podíl náležející v tomto ohledu Thurzům, by snad svou povahou spíše patřila následujícímu oddílu knihy.

Z velké řady ostatních příspěvků sborníku lze na tomto místě už poukázat jenom na ty, jež se tematikou nějak dotýkají pražské university. Na prvním místě to je studie O. Kollárika *Zástoj Vavrince Benedikta Nudožerského v epoche nášho humanismu* (str. 270—287). Kollárik zabývající se činností tohoto významného karolinského profesora již řadu let tu podal přehled a zhodnocení Benediktova díla a činnosti. Nudožerského osobností silně zaujatý autor vysoko hodnotí Benediktův přínos všem oborům, do nichž Nudožerský svým dílem zasáhl. I v této stručné studii však se měl autor alespoň dotknout toho, které prostředí, do které míry a v jakých podmínkách tak výraznou osobnost naší předbělohorské university formovalo. Nudožerského úsilí o reformu pražského vysokého učení zasluhuje obdiv a reformní ná-

vrhy s jeho jménem spojené je třeba kladně hodnotit. Domnívám se však, že Kollárik přecenil Nudožerským navrhované obnovení instituce universitních národů, která v té době již byla na universitách přežitkem a ani pro pražské vysoké učení tedy nemohla být progresivním faktorem přispívajícím k jeho rozvoji. Široké zaměření Kollárikovy stati dává naději, že v jeho monografii se osobnosti Vavřince Benedikta Nudožerského konečně dostane všestranného a komplexního ocenění. Vycházejí ze svých starších prací ukázal J. Polišenský ve studii *Vztah Jessenia a Fradelia ke Slovensku* (str. 321—331) zejména na mimořádnou úlohu, kterou oba tito představitelé pražského vysokého učení v jednom z jeho nejkritičtějších období seřáli. Jejich význam spatřuje Polišenský především v tom, že „k nám otvírali přístup pozdně humanistické kultury“. Ukazuje oba jako přesvědčivé stoupence měšťanského protestantského humanismu a „lidi politické“, zcestovalé žáky hned několika tehdejších předních myslitelů a vědců. Polišenského stručná, na podněty zato neobyčejně bohatá studie postihla plně význam obou mistrů pro pražskou akademii, zároveň však svým způsobem nanačila i to, kterým směrem se ubíral vývoj kdysi zcela izolovaného a jen zvolna se z lethargie probouzejícího Karlova vysokého učení od r. 1609 do jeho zániku.

Sborník dále přináší řadu hodnotných studií zaměřených šířeji i takových, jež zpracovávají tematiku úzce vymezenou. Alespoň upozornit snad je třeba na Martínkovu stat věnovanou Ascaniovi, Hrubešovu zabývající se činností Mikuláše Bakaláře, dále na výstižnou podobiznu Sambukovu z pera Vantuchova i na podnětnou Pražákovu studii o Bohuslavu Hasištejnském. Sborník Humanismus a renesancia na Slovensku je fakty i podněty bohatá kniha významně přispívající nejen k poznání kulturní problematiky Slovenska v 15. a 16. století, nýbrž i k poznání kulturních proudů v okolních zemích, jež se právě na půdě Slovenska střetávaly a vytvářely zde prostředí do značné míry charakteristické.

Mtc.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1969

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Tomus X. Fasc. 1

Vydala Universita Karlova, Praha

Redakční rada:

F. Kavka (předseda), K. Kučera (tajemník),

F. Červinka, V. Kašík, L. Nový, L. Sinkulová, V. Vaněček.

Graficky upravil Jaroslav Příbramský.

Náklad 500 výtisků. Vydání 1.